

**XIINXALA HOJIIRRA OOLMAA TOOFTAAWWAN
WALIIN DUBBII CAASLUGA AFAAN OROMOO
BARSIIISUU MANA BARUMSAA IFAA SADARKAA
LAMMAFFAA KUTAA SAGLAFFAA**

ABDII ALAMAAYYOO QANA'AA

**WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA(MA)
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKILOORIIF DHIYAATE**

YUUNIVARSIITII FINFINNEE

**KOLLEEJJII NAMUMMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIIZIMIIFI QUUNNAMTHII MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKILOORII**

HAGAYYA, 2016

FINFINNEE

**XIINXALA HOJIIRRA OOLMAA TOOFTAAWWAN WALIIN
DUBBII CAASLUGA AFAAN OROMOO BARSIIISUU MANA
BARUMSAA IFAA SADARKAA LAMMAFFAA KUTAA
SAGLAFFAA**

ABDII ALAMAAYYOO QANA'AA

GORSA: DINQEESSAA DHEERESSAA

**WARAQAA QORANNOO DIGRII LAMMAFFAA (MA) GAMISAAN
GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKILOORIIF DHIYAATE**

YUUNIVARSIITII FINFINNEE

**KOLLEEJJII NAMUMMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIIZIMIIFI QUUNNAMTII MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKILOORII**

HAGAYYA, 2016

FINFINNEE

Yuunivarsiitii Finfinnee Dhaabbata Qorannoo Digrii Duraatiin

Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digrii lammaffaa (MA) Afaan Oromoo, Ogbarruufi Fookiloorii guuttachuuf Abdii Alamaayyoo Qana'aatiin mata duree Qaaccessa *'Hojiirra oolmaa tooftaawwan waliin dubbii caasluga Afaan Oromoo'* mana barumsaa ifaa sadarkaa lammaffaa kutaa saglaffaa sadarkaa ulaagaa yuunivarsiitiin kaa'e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa Keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Itti Gaafatamaa Muummee ykn Qindeessaa Sagantaa Digrii Lammaffaa(MA)

Axereeraa

Barattoonni hedduun sadarkaa lammafaatti kutaa sagalaffaa Afaan Oromoo baratan caasaa yookin seerluga Afaanichaatti fayyadamuudhaan of ibsuurratti rakkoo qabu. Sababoonni ijoo ta'uu malan jedhamanii fudhatamanis dhiibbaa tooftaan barnoota afaanii isa barmootaa, hanqina hubannoo yookiin kaka'umsa barsiisonni kutaa kana barsiisaniif akka waliigalaatti hanqina beekkumsa gadifagoo barsiisonni maalummaa, caacculee akkasumas adeemsa barnoota waliin dubbii seerlugaarratti qabaniidha jedhameeti yaadama. Kanaafuu, kaayyoon qorannoo kanaa hojiirra oolmaa tooftaa barnoota waliin dubbii seerluga Afaan Oromoo xiinxaluudha. Qorannoo kana gaggeessuuf qorataan saxaxa ibsaatti fayyadameera. Saxaxa ibsaa keessaa ammo, mala akkamtaafi ammamtaatti kan fayyadame yoo ta'u, sababoonni akkamtaafi ammamtaatti fayyadameef ammo, qorannoo kana caalaatti qabatamaa taasisuuf jechaafi lakkoofsaan odeeffannoo waan funaannateefidha. Kana jechuun ammo, qoratichi mala qorannoo makaatti fayyadame jechuudha. Bu'aan argame akka agarsiisutti, adeemsichi guutumaa guutuutti jechuun ni danda'ama, kan barsiisaa giddu galeessa godhateedha: carraan seerlugichaa haala dalaga gochoota adda addaatti dalaguu hin jiru; kaka'umsi yookin si'aayinni barattoonni hiika caasichaa argachuuf itti carraaqan hin jiru; haalli barattoonni ergaa waliigalaa isaan hawaasa keessatti jiruufi jireenya isaanii keessatti isaan muudatu kutaatti calaqqisu baayyee gadi aanaadha; hojiileen kutaa adda addaa kan barsiisaadhaan qofa dalagamaniidha. Kana malees, haalli gilgaalonni adda addaa kitaaba barataatiin ala ta'an itti dalagaman, itti fayyadamni meeshaalee gargaarsa barnootaa baayyee muraasa. Hanqina leenjii barsiisonni jijjiirama tooftaalee barnoota afaaniirratti argachuu qabanirraa kan ka'e, kaka'umsi isaan qaban kan haalaan seerota tooftichaa hayyuuleen lallabaniin walsimatu miti.

Galata

Jalqabarratti Waaqayyoo waa hunda keessa na dabarsee asiin naga'eef hoqubaan hammana hin jedhamne laadha. Qorannoon kun bifa ammaa kana qabatee akka qophaa'uuf yeroo isaanii aarsaa gochuun nuffiifi mufii tokko malee deeggarsa ogummaa naaf kennaa, na sirreessaafi najajjabeessaa kan turan gorsaa koo barsiisaa Dinqeessaa Dheerressaa galanni koo isin haa qaqqabu. Akkasumas, nuffiifi mufii tokko malee nama gargaaruun kan isaan gammachiisu waraqaa qorannoo koo kana rakkoo inni qabu naaf ilaaluun bakka rakkoo qabutti akkasitti sirreessi jechuun deeggarsa oogummaa naaf laachuun kan na gargaaraa turan Dr. Amaanu'eel Alamaayyoo galanni koo onnee irraati.

Yeroon qorannoo kana gaggeessaa turetti, odeeffannoo barbaachisaa ta'e of qusannoo tokko malee kan naaf kennan barsiisota mana barumsaa koo galatni koo guddaadha. Barnoota kana akkan baradhuuf na galmeessisuurraa kaasee deeggarsaafi tumsa barbaachisaa ta'e hunda naaf gochaa na bira dhaabbachaa kan turte haadha warraa koo barsiistuu Geexee Alii gochaa haati warraa dhugaa raawwattu naaf raawwatteefi gumaacha gama hundaan naaf gooteef ulfaadhun siin jedha.

Ijoollee koo Meeroob Abdiifi Abeel Abdii yeroon barumsa kana baradhus ta'e qorannoo kana hojjedhu, yeroo koo isiniif kennuu dhaabuun jaalala abbummaan isinittin hir'isee na dandeessaniif galatoomaan jedha. Yeroo odeeffannoo funaanu bakka hundaatti nabiraa kan hin hafnefi kan na biraa dhaabbattan hiriyyoota koo hundaaf galatni koo onnee koorraa isin haaga'un jedha.

Dhumarrattis, nuffii tokko malee barreeffama qorannoo kanaa yeroofi humna ishee wareegdee naaf xumurte Faasikaa galanni koo naaf haagahu.

Hiika Jchoota Haaraa

Qorannoo kana keessatti, jechoonni tokko tokkoo hiika adda ta'e kan qaban ta'anii tajaajilani jiru. Haaluma kanaan, hiikni isaanii kan armaan gadii ta'uun beekamee, qaamni qorannicha kana dubbisu akka hubatu qoratichi ni yaadachiisa.

Afaan dhalootaa- afaan namni tokko, fakkeenyaaf barataan, afaan ittiin hiikkate

Barsiifata- faallaa jecha “ammayyaa” jedhuuti. Garuu, haala qorannoo kanaatti, tooftaa barnoota caaslugaa keessatti hirmannaa barsiisaa giddugaleessa godhateeti.

Caasaa- guca yookin ijaarsa qaama caasluga tokkoo.

Caasluga waliindubbii- akaaku caasluga hirmaannaa barattoota jiddugaleessa godhate, beekumsa caasaa caaslugaa qofa osoo hintaane, dhaamsa caasichaan darburratti kan xiyyeeffate.

Mala akka feetee- mala akka tasaatti tartiiba murtaay'e tokko malee wanti tokko ittiin filatame

Mala baay'inaa- mala odeeffannoon kaayyoo murtaawaa ta'e tokkoo filannoowwan murtaawoo ta'aniin ittiin walitti qabamu.

Mala ibsaa- mala meeshaalee adda addattiin odeeffannoo yaada yookin ilaalcha hirmaatotaa ittiin walitti qabamu.

Walhubannoo (interaction)- waliigaltee yaada waljijjiiruudhaan namoota jidduutti uumamu.

Waliindubbii- waljijjiirraa yaadaa.

Waliindubbii cimdii (dialogue) - haasawa namoota lama jidduutti adeemsifamu.

Baafata

Mata Dure	Fuula
Axereeraa	i
Galata	ii
Hiika Jchoota Haaraa	iii
Baafata	iv
Tarree Gabateewwanii	vi
BOQONNAA TOKKO: SEENSA	7
1.1. Seenduubee Qorannichaa	7
1.2. Ka'umsa Qorannichaa	8
1.3. Kaayyoo Qorannichaa	9
1.3.1. Kaayyoo Gooroo Qorannichaa	9
1.3.2. Kaayyoo Gooree Qorannichaa	9
1.4. Faayidaa Yookin Barbaachisummaa Qorannichaa	10
1.5. Daangaa Qorannichaa	11
1.6. Hanqina Qorannichaa	11
1.7. Haala Qabatama Mana Barumsichaa	12
BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU	13
2.1. Sakatta'a Barruu Yaadrimee	13
2.1.1. Hiika Caaslugaa	13
2.1.2. Amala Caasluga Barsiisuu	15
2.1.3. Caacculee Tooftaa Barnoota Caasluga Waliin dubbii	17
2.1.3.1. Tooftaalee Barumsa Caaslugaa	17
2.1.3.2. Hojiilee yookin dalagaawwan Caasluga Waliin dubbii Barsiisuu	21
2.1.3.3. Maloota Barnoota Caasluga Waliin dubbii Maddawwan Gargaarsa Barnootaa	25
2.1.3.4. Maddawwan Gargaarsa Barnootaa	29
2.1.3.5. Barnoota Caaslugaa	29

BOQONNAA SADI: SAXAXAAFI MALA QORANNICHAA.....	32
3.1. Mala Qorannichaa	32
3.2. Irraawwatama Qorannichaa.....	32
3.2.1. Ragaa Odeeffannoo Kennitoota	33
3.2.1.1. Kan Barattootaa	33
3.2.1.2. kan barsiisotaa.....	33
3.3 Mala Iddatteessuu	34
3.4. Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo	34
3.4.1. Daawwannaa Daree	35
3.4.2. Bargaaffii	35
3.4.3. Af-Gaaffii.....	36
3.5. Dhiyeessafi Tooftaa Qaaccessa Odeeffannoo	36
BOQONNAA AFUR: DHIYEESSAFI QAACCESSA ODDEEFFANNOO.....	38
4.1. Qaaccessa Daawwii Kutaa	38
4.1.1. Qaaccessa Qabxii Xiyyeeffannaa Barataafi Barsisaa Ilaalchisee Taa'e	38
4.2. Qaaccessa Gaafannoo Barattoota irraa Argame	42
4.3. Qaaccessa Gaafannoo Barsiisotarraf Argame.....	59
4.4. Qaaccessa Gaaffiif – Deebii Hoggantootarraa Argame	70
BOQONNAA SHAN: GUDUUNFAAFI YABOO.....	74
5.1. Guduunfaa	74
5.2. Yaboo	76
Madda Wabiilee	78
Dabaleewwan	

Tarree Gabateewwanii

Gabateewwan Odeeffannoo Barattootarraa Guurame agarsiisan:

Gabatee.1= Odeeffannoo Duubee Barattotaafi Barsiisotaa	43
Gabatee 2, Odeeffannoo Carraawwan Hirmaannaafi Gaheewwan Barsiisaafi Barattootaa	47
Gabatee 3. Qaaccessa Deebii Gaafannoo Banaa Odeeffannoo Hojiilee Kutaa.....	54
Gabatee 4: Odeeffannoo Tooftaalee Barnootaa caasluga waliin dubbii barsiisuu.....	60
Gabatee 5: Odeeffannoo Gahee Barsiisaafi Barataa	63

BOQONNAA TOKKO: SEENSA

Boqonnaan kun ibsa gabaabaa seenduubee qorannichaarratti kan kennuufi ka'umsa qorrannichaaf sababa kan ta'e maali? Waan jedhurratti kan xiyyeeffatudha. Itti dabalataanis, kaayyoo qorannichaa, barbaachisummaa qorannichaafi daangaa qorannichaa akkasumas, hanqina qorannichaafi haala qabatama naannichaa kan ofkeessatti hammatedha.

1.1. Seenduubee Qorannichaa

Seenaan barnoota caaslugaa walitti bu'insa soona qo'annoo isa afaan dhalootaafi afaan lammataa yookin afaan alaa gidduutti mul'ataa tureen kan walqabate yoo ta'u har'allee kan itti fufeedha (Richards and Rogers, 2001). Sababni waliigaltee dhabiinsa kanaa kan madde, akka yaada hayyuu kanaatti, garaagarummaa hiikaalee namoonni adda addaa caaslugaaf laatanidha:

- Namoota 'Latin' qoo'ataniif 'caasluga' jechuun tuuta seerota afaanii haalaan baratamaniidha.
- Ijoollee Afaan Inglizii dubbataniif ammo 'caaslugni' barnoota himtee (Theoretical Subject) kan afaan tajaajila jireenya isaanitiin walitti dhufeenya hin qabnedha. Akka ilaalcha kanaatti, caasluga haala hawaasni tokko akka dhalootaatti (naturally) walii galuuf baay'ee rakkisaa ta'a. Sababni isaas, caaslugni akka barnoota himtee kophaatti haalaan qo'atamutti wanta ilaalamuufi.
- Namoota gaheen caaslugaa kitaabilee adda addaa manneen barumsaa keessatti bakka guddaa qabu ta'uu irraanfataniiif caaslugni meeshaa falaasamaa (Phylosophical Material) afaan kamirrattuu hojiirra ooluu maluu (Universal Grammar) dha.

Hiikaaleen asiin olitti ilaalaman martuu ilaalcha isa barnootaa irratti kan hundaa'an ta'ee barumsa seerotaa, tartiibawwan jechoonni walitti dhufaniifi caasluga barnoota akka himtee mataasaa danda'ee afaanota biroorratti hojiirra oolu ta'uu kan ibsuudha.

Ilaalchawwan hayyuulee adda addaatiin dhiyaatan kan faallaa barsiifata, (Nasr,1972; Atkins, 1995) Saaynsii xinqooqaa (Linguistic Science) irratti kan bu'ureeffate ta'ee, walumaa galatti haala barumsa afaan tokkooffaadhaan walitti bu'iinsi hin uumamneen waliin dubbiirratti kan xiyyeeffatedha. Akka ilaalcha tooftaa barnoota afaanii barsiifataatti, caaslugni akka sirna Caasota xiin-himaa (System of Rules of Syntax) kan tartiiba jechoonni walitti dhufanii himoota 'sirrii' ta'an itti ijaaran yoo ta'u akka isa ammayyaatti ammoo tooftaalee namni tokko hojii waliin dubbii keessatti ergaa hiika qabeessa ittin dabarsuudha (Atkins, 1995).

Himni tokko walitti dhufeenya (Tartiibaan) jechootaatiin malee sirriifi hiika qabeessa ta'uu wanta hin dandeenyeef qabxii "tartiiba jechootaa" jedhu kanallee kan of keessaa qabu ta'ee xiyyeeffannaa caaslugaa garuu hiika dabarsuurratti ta'e caasaa caaslugaa (Form), hiika isaafi (Meaning) hiika walitti dhufeenya jiruuf jireenya hawaasaa keessatti uumamu (Pragmatics) kan of keessaa qabu dha.

1.2. Ka'umsa Qorannichaa

Mata duree "Xiinxala Hojiirra Oolmaa Tooftaawwan Waliin Dubbii Caasluga Afaan Oromoo barsiisuu" jedhurratti qorannoo akkan gaggeessuuf kan na kakaase, Mana Barumsaa kana yeroon barsiisu barattoonni mana barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaatti Afaan Oromoo baratan, harki caalaan isaanii caasaawwan caaslugaatti fayyadamuudhaan of ibsuurratti rakkoo guddaa qabu. Kun ammo rakkoo caaslugatti fayyadamuun waliin dubbii gochuu ta'innaa jedhemee waan yaadamuuf qoratichi qorannoo kana gaggeesse. Fakkeenyaaf, qoratichi mana barumsichaatti yeroo caaslugatti fayyadamuun waliin dubbii barsiisu, barattoonni seenaa isaanii fuula duratti ba'anii akka of ibsan barsiisaan al tokko tokko ni affeera. Yeroo kana barattoonni garuu gara barattoota fuulduratti ba'uun of ibsuuf eeyyamamooo miti. Barsiisichi garuu, akka isaan ba'anii of ibsan yeroo dabalee ajajuun ka'anii gara fuula duraatti erga ba'anii booda, ni callisu, yookin of ibsuu jalqabanii osoo hin xumuriin, eeyyama barsiisaallee osoo hineegiin fiiguun gara teessuma isaaniitti deebi'anii taa'u. kanumaan kan wal fakkaatu, daree keessatti barsiisaan caaslugatti fayyadamuun waliin dubbii barsiisuuf barattoota daree fuuldura ba'anii akka isaan oduu durii himan ajajaan. Barattoonni sun garuu barataa fuuldura ba'anii oduu durii sana himuuf eeyyamamoo miti. Yookin ammo,

akkuma fakkeenya jalqabaarratti ibsetti, jilqabanii osoo hin xumuriin, eeyyama barsiisaa illee osoo hin eegiin, fiiganii gara teessuma isaaniitti deemuun taa'u. Kunis, kallattiin yookin alkallattiidhaan mijaa'ina jiruufi jireenya isaaniirratti miidhaa irraan gahuu danda'a. Kanaafuu, rakkoon barattoota kanaa maali? Gaaffii jedhu deebisuuf, gaaffiilee armaan gadii wiirtuu qorannoo kaanaa gochuun kaa'eera.

- Tooftaaleen barnootaa barsiisonni waliin dubbii ittiin barsiisan hanqinnisaa hammami?
- Beekumsi tooftaa waliin dubbii caaslugaa barsiisonni qaban hagami?
- Rakkoon tooftaan barumsa caaslugaa inni barsiifataa uumu hammami?
- Kutaa barnootaa Afaan Oromoo keessatti, hirmaannaan barattoota adeemsa waliin dubbii kutaa hammami?
- Akkaataawwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa saglaffaa barsiisan wal hubannoo kutaa (class room interaction) itti uuman hangami?

1.3. Kaayyoo Qorannicha

1.3.1. Kaayyoo Gooroo Qorannichaa

Kaayyoon gooroo qorannoo kanaa, Hojiirraa Oolmaa Tooftaawwan Waliin Dubbii Caasluga Afaan Oromoo Barsiisuu Mana Barumsaa Ifaa Sadarkaa Lammaffaa Kutaa Saglaffaa xiinxaluu.

1.3.2. Kaayyoo Gooree Qorannichaa

Xiinxala hojiirra oolmaa tooftaa eerame kana keessatti kaayyoowwan gooree kan armaan gadiitii:

- ❖ Tooftaaleen barnootaa waliin dubbii caasluga Afaan Oromoo barsiisan ittiin barsiisan hanqinnasaa ibsuu.
- ❖ Beekumsa tooftaalee waliin dubbii caaslugaa barsiisonni qaban hangam akka ta'e tarreessuu.
- ❖ Rakkoo tooftaalee barumsa caaslugaa inni barsiifataa uumu tarreessuu.
- ❖ Kutaa barnoota caasluga Afaan Oromoo keessatti, hirmaannaan barattoota adeemsa waliin dubbii kutaatti hagam tokko akka ta'e ibsuu.

- ❖ Akkaataawwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa kana barsiisan wal hubannoo kutaa (Classroom Interaction) itti uuman ibsuu;

1.4. Faayidaa Yookin Barbaachisummaa Qorannichaa

Faayidaan yookin barbaachisummaan qorannoo tokkoo barbaachisummaa mataduree qorannichi irratti gaggeeffameefi qabatamummaa odeeffannoo bu’uura qorannichaa ta’e irratti hundaa’a.

Bu’aa qorannoo kanaatti namoonni garee garaa garaa akka itti fayyadamaniif mana kitaabaa magaalaa Ifaafi mana kitaabaa Mana Barumsaa Ifaa sadarkaa Lammaffaa waan galuuf fuudhanii dubbisuun kallattiin gargaaramuu danda’u. Akka hubannoo qoratichaatti, gulantaan kun bu’aa qorannoo keenyaatti eenyutu fayyadama? Gaaffii jedhuuf deebii kan deebisudha. Kun ammo, kanneen odeeffannoon irraa fudhatameefi qaama dhimmi qorannoo keenya hammatu ilaallata.

- ✓ Barsiisonniifi Barattoonni Afaan Oromoo Mana Barumsaa Ifaa sadarkaa Lammaffaa kallattiin itti fayyadamtoota ta’u.
- ✓ Namootni sirna barnootaa qopheessaniifi dhimmicharratti qorannoo wal fakkaatu gaggeessuu barbaadan akka ka’umsaatti itti fayyadamu.
- ✓ Manni Barumsaas hanqina qabu xiinxaluun kallattii fuulduraa ni qabaata.
- ✓ sababa kufaatii hojirra oolmaa tooftaa barumsa caasluga waliin dubbii Afaan Oromoorraa ka’een, mana Barumsaa sadarkaa lammaffaa Ifaa keessatti, barattoonni adeemsa waliin haasawuu yookin haalaan ofibsuurratti rakkina qabu. Kanaafuu, qorannoon kun adda dureedhaan barsiisota Afaan Oromo sadarkaa kanatti kutaa saglaffaa barsiisan:
 - Tooftaalee Caaslugaa isaan hojiirra oolchuu qaban;
 - Hojiilee kutaa adda addaa dandeetti waliin dubbii gabbisanfi
 - Hubannoo(Awareness) jijjiiramawwan tooftaalee barumsa afaanii yeroodhaa yerootti dhalatanirratti akka yaadan nigargaara.
 - Kana malees, namoota qorannoo bal’aa dhimma kanarratti adeemsisuu fedhaniif akka ka’umsaatti fayyaduu danda’a.

1.5. Daangaa Qorannichaa

Rakkoolee diinagdeefi yeroorraa ka’een, rakkoolee hojiirra oolmaa tooftaa barnoota caasluga waliin dubbii Afaan Oromoorratti qunnamuu malan mara gadii fageenyaan qorachuun hin danda’amu. Garuu, odeeffannoo barbaachisu mana barumsaa kana irraa walitti qabuunis dandeetti qorataatin oli. Kanaafuu daangaan qorannoo kanaa:

- Xiinxala tooftaalee barsiisonni kutaa saglaffaa caasluga Afaan Oromo barsiisuuf hojiirra oolchan;
- Kaka’umsa yookin dandeettii barsiisonni kutaa kana barsiisan tooftaa kanarratti qaban;
- Rakkoo tooftaan barsiifataa adeemsa baruuf barsiisuu waliin dubbii caaslugaarratti qabu (yoo jiraatte) adda baasuu;
- Manneen barumsa sadarkaa lammaffaa sadii keessaa Manni barumsa “Ifaa Sadarkaa Lammaffaa” qofa wiirtuu qorannoo kanaa godhachuufi
- Kutaalee adda addaa (9-12) jiran keessaa kutaa saglaffaa qofarratti kan xiyyeeffateedha.

1.6. Hanqina Qorannichaa

Yeroo qorannoo kana qoratichi adeemsise keessatti hanqinoonni qoraticha mudatan tokko tokko ni jiru. Isaanis, hojii hojjechaa waan baratuuf hanqinni yeroo mudateera. Kanas, qoratichi yeroosaa akkumasaatti waliin geessisuun hamma tokko furateera. Inni biraan ammo, namoota waa’ee haala raawwii hojiirra oolmaa waliin dubbii caasluga barsiisuurratti odeeffannoo gahaa kennan akka garaa argsachuu dhabuufi kanneen beekaniif odeeffannoo akka kennaniif kan filataman ammo yeroo beellamamaniitti isaan dhabuufaatu mudateera. Kana malees, hanqinni baajetaa qoraticha mudateera. Rakkoolee kanneen isa mudatanis, hojii hojjechaa barachuusaaf hanqina isa mudateef yeroo odeeffannoo funaanu boqonnaa akka barbaadetti waan hin qabneef sanbata lamaan dabalatee halkanillee hojjechuun furachuu danda’eera. Namoota haala raawwii hojiirra oolmaa waliin dubbii caasluga Afaan Oromoo barsiisuu beekan hamman barbaade dhabus iyyaafannoodhaan barbaaduufi yeroosaaniif mijataa ta’etti gara manasaaniitti deddeebi’uun beellamachuun odeeffannoo barbaachisu walitti qabachuu danda’eera.

Akkasumas, dhimma kana ilaalchisee ragaaleen barreeffamaa qorannichaa waliin walqabatan kan akka kitaabileefi qorannoo dhimma kanarratti gaggeessaman akka garaa dhibuun yoo isa mudatellee gara yuunvarsiiiti Finfinnee deemuun hamma tokko mana kitaabaa seenuun sakatta'uu yaaleera. Rakkooleen adda addaa yoo isa mudatan illee obsaafi tooftaa addaddaatti fayyadamuun keessa darbuun qorrannichi akka milkaa'u godheera.

1.7. Haala Qabatama Mana Barumsichaa

Godinni Wallagga Bahaa, godinoota Mootummaa Naannoo Oromiyaa keessatti argaman keessaa isa tokkoodha. Godina kana keessaa manni barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa Magaalaa Naqqamteerraa gara Lixaatti Kiiloo Meetira Kudha Lama fagaattee Aanaa Diggaa Magaalaa Ifaa keessatti argamti. Aanaan Diggaa Mana Barumsaa sadarkaa tokkoffaafi giddugaleessaa soddonii shan, sadarkaa Lammaffaa sadiifi qophaa'inaa tokko qabdi. Wiirtuu qorannoo koo kan taate Manni Barumsaa Sadarkaa Lammaffaa Magaalaa Ifaa keessatti argamti. Manni Barumsaa kun kutaa kurnaffaafi saglaaffaa daree saddeet saddeet qabu. Manni Barumsaa kun barsiisota soddonii lama yoo qabaattu, isaanis dhiira digdamii lamaafi dhalaa kudhanidha. Akkasumas, hojjetaa bulchiinsaa jaha qaba. Magaalli Ifaa Finfinneerraa kiloomeetira dhibba sadiifi tobaatamii toorba gara Dhiha Oromiyaa daandii konkolaataa gara Asoosaa deemurratti kan argamtuudha. Qilleensi ishee woggaa guutuuf baddaadha. Barattoonnishee harka guddaan Afaan Oromoo kan dubbatan yoo ta'u, Afaan Amaaraa akka afaan lammataatti dubbatu. Barattoonni Mana Barumsaa kanaa kutaa tokko keessatti giddugaleessan barattoota shantamii shanii hanga jaatamii shaniitu barata. Barattoota gara dhibba afuriifi saddeettamii tokkoo ta'aniif barsiisota sadiitu ramadamanii pilaazmaa malee Afaan Oromo barsisaa jiru. Bara 1997 calqabee barana marsaa 10 ffaadhaaf kutalee sagalii hanga kudhanii qoruuf deema. Manni Barumsaa kun Mana kitaabaa tokko, wiirtuu barumsaa tokkoofi mana fincaanii Barsiisotaafi kan Barattoota dhiraafi shamarranii tokko tokkotu argama.

BOQONNAA LAMA: SAKATTA'A BARRUU

2.1. Sakatta'a Barruu Yaadrimee

2.1.1. Hiika Caaslugaa

Akka hayyuuleen adda addaa ogummaa barumsa afaan alaa yookin lammaffaarratti himteefi hojiirra oolmaasaarratti hirmaatan kaa'anitti, hiika caaslugaa isa dhiphaafi bal'aa jedhanii kaa'uun nidanda'ama (Nasr, 1972; Ur, 1996; Free-man, 1991:8; Atkins and et al, 1995).

Hiikni caaslugaa isa dhiphaan maalummaa caaslugaa isa durii qofa osoo hintaane, kaayyoo, tooftaafi xiyyeeffannoo afaan barsiisuu duubatti hafaaf hojii baruuf barsiisuu afaanii kan haalaan ibsuudha. Maalummaan akaakuu hiika kanaa, yoo ilaalamu, mala jechoonni adda addaa himoota sirrii ta'an ijaaruuf walitti qinda'aniidha. Hiikni kun caacculee afaanii adda addaa keessaa 'himoota' qofa akka meeshaatti of keessatti qabata. Qaamota himootaa isa oliitiifi gadiitti argaman, kan hiika (ergaa) guutuu dabarsuu danda'an kan hammate miti. Haala hiika kanaatin, Kaayyoon barnoota caaslugaa hiimoota haalaan sirrii ta'an ijaaru danda'uudha (Nasr, 1972). Ur (1996:75) yaaduma kana cuunfuu danda'u yoo kaa'u, "Grammar is sometimes defined as the way the words are put together to make correct sentences". jedha:

Akka waraabbii kanaatti, xiyyeeffannoo guddaan adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti kan laatamu sirroomina himootaatiif waan ta'eef barattoonniifi barsiisonni waliin dubbii yookin shaakala dubbiitiif bakka hin laatan. Haa ta'u malee, gosti hiika caaslugaa kun, akka Atkins and et al (1995) fi Nasr (1972) jedhanitti, adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti jabeenya mataa isaa niqaba. Innis, walitti dhufeenyi jechootaa hiika yookin ergaa tokko dabarsuuf baayyee barbaachsaa dha.

Hiikni bal'aan caaslugaa yoo isa dhiphaa kanaan madaalamu, caasaawwan adda addaa sadarkaa sagaleetii hanga qaamole dubbii yookin barreeffama himaa ta'anii eergaa guutuu dabarsuu danda'an mara; garaagarummaa sagaleessuu (Variation in Pronunciation), kan qubeessuu (Spelling Variation); haalota saala afaan adda addaa keessatti addaan baasaniifi kan kana fakkaatan kan dabalatuudha (Ur,1996:75). Akka yaada hayyuu kanaatti, rakkooleen adda addaa dubbii afaan lammataa keessatti

muudachuu danda'an garaagarummaa caasaalee adda addaa afaanota adda biroo keessatti mul'ataniidha. Hiikni kun, akka hayyuu kanaatti, gaafilee, "haalli hiika kana kan dhiphaatiin walfakkeessu maali? Qabxiileen hiikaalee lamaan adda godhan maal fa'i? Jedan deebisuu kan danda'uudha

Qabxiileen akaakuu hiikaalee lachuu walitti fidan keessaa, 'himni' akka qaama afaaniitti fudhatamuufi tartiibni jechoota bakka guddaa qabachuu isaaniti. Akka hiika kanaatti, erga hiika qabaatanii qaamonni afaanii martuu (Sagaleerraa hanga qaamota himaa oliitti jiran) fudhatama qabu, barumsi caasaafi (Form) hiikni (Meaning) qaamota afaanii hundi xiyyeeffannaa gaafatu. Walumaa galatti, akaakuun hiika caaslugaa kun kan yaadota adda addaa (Assumptions) hayyuuleen barumsa tooftaa waliindubbii caaslugaa ilaalchisanii kaa'an kan fudhatuudha.

Kana malees, hiikni kun walitti bu'insa himteewwan haalota afaan lammataafi isa duraa kan salphisuudha (Nasr, 1972). Xiyyeeffannoon adeemsa barumsa afaanii haalota hawaasa afaan sana dubbatu keessa jiru afaanichaan ibsuu, dogoggora uumuu sodaa salphisuu, caasaa afaanichaa dhalootaan barachuu, fi kan kana fakkaatan irratti.

Haa ta'u malee, rakkoon ilaalcha kanaa guddaan seeronni mataa isaanitiin seerota osoo hintaane, fedhii (Tendency)dha. Kanaa jechuun, seerri altokkocaasaa tokko keessatti fayyadu yeroo biroo ammo, seeraan ala ta'uu mala (Atkins and et al, 1995).

Akka ilaalcha adeemsa tooftaa waliindubbii caaslugaatti, caaslugni maloota (Meanses) ergaaleen adda addaa hojii waliin dubbii keessatti ittiin ijaaramanidha (Atkins and et al, 1995:82). Akka yaada hayyuu kanaatti, dandeetti waliindubbii guddisuuf walitti dhufeenya jechootaa qofa osoo hintaane haalonni yookin filannoowwan (Choices) namni dubbatu yookin barreessu tokko yaada saa ittiin ibsuu danda'u marti barbaachsaadha. Kana malees, namni dhaamsa tokko dhagahee booda caasaa ergichi ittiin darbe qofa osoo hintaane hiikni inni itti laate, odeeffannoo ilaalcha isaa haala jiru keessatti hiika inni laatu yookin argatu, kan kana fakkaatan kan of keessaa qabudha.

2.1.2. Amala Caasluga Barsiisuu

Amalla caasluga Afaan Oromoo barsiisuun karaa adda addaa ifuu ni danda'a. isaan keessaas muraasni isaa akka armaan gadiitti dhiyaateera.

i. Afaan Barsiisuu Keessatti shoors yookin Iddoo Caaslugaa

Qaamota yookin caacculee adda addaa afaan tokko keessatti baratamuu qaban keessaa inni guddaan caasluga (Batstone,1995:3). Shoorrawwan barnoonni caasluga waliindubbii adeemsa baruufi barsiisuu afaanii keessatti beekamoo ta'an keessaa (Atkins and et al, 1995: 83) walitti dhufeenya hirmaattoota lamaan (dubbataafi dhaggeeffataa) gidduu jiru (haala murtaawaa ta'e keessatti); xiyyeeffannoo ergaa tokkoo akka waliindubbii walirraa hincinne (On going Discourse); yeroo gochi tokko itti dalagame; haala (Mood) adda addaa kan akka abdii ofii, ta'uu malinsafi kan kana fakkaatan ni argamu.

Akka yaada hayyuu kanaatti, shoorrawwan asiin olitti eeraman martuu hojiirra ooluu kan danda'an walitti dhufeenya jechootaatiini (hima yookin qaama biroo ijaaruuf).

Gaaffii "Iddoon caaslugaa barnoota afaanii keessatti maal fakkaata? Jedhu deebisuuf, yaadawwan hayyuuleen adda addaa kaa'an afur Ur (1969:76-8) qaacessee teessisee jira.

Yaadi inni jalqabaa, Afaan tokko haalaan barachuudhaaf, akka yaada dhalootaa hayyuuleen kaasanitti, qo'annoon caaslugaa hagasmara barbaachisaa miti. Akka fakkeenyaattis, kan ilaalamu haala yookin adeemsa afaan tokkoffaa (Mother Tongue) ijoolleen itti barataniidha. Haa ta'u malee, Ur (1996:77) yaada kana yoo sirreessu "*The important question is not whether teaching and learning grammar is necessary and /or sufficient for language learning, but whether it helps or not*" jedha.

Akka warraabbii kanarraa hubachuun danda'amutti ammoo, barnoonni caaslugaa caasuma muraasa beekuuf qofa osoo hintaane akka mala yookin tooftaa beekumsa afaanitti barsiifamuu qaba.

Yaanni lammaffaan hayyuma kanaan ka'ame ammo, barataan tokko caasluga haalaan barachuuf kutaatti osoo hintaane, dhuunfaadhaan kitaabileerraa barachuu qaba kan jedhuudha. Kana malees, barattoonni fedhi qo'annoo seeroota caaslugaa ni qabu. Sababni barbaachisumma barumsa caaslugaa kutaan alaa haalaan taa'uu baatus sababni barbaachisummaa tooftaa barnoota waliindubbii caaslugaatiif ergaa jabaa dabarsa. Kuniis, haala jiruuf jireenya barattoonni hawaasa keessatti beekan barnoota kutaa afaanii kessatti akka calaqisiisan gochuun barumsa dhugoomaan baratan (Real Learning) agarsiisa. Akka yaada hayyuu kanaatti inni sadaffaan ammo, "Akkaataa himoonni caaslugaa itti ijaaraman barsiisuun haala hawaasummaa dhugaa ta'e barsiisuuf hin gargaaru." Kan jedhu yoo ta'u, Akka yaadiddama kanaatti, barattoonni akkaataa hiika qaamota afaanii kamiyyuu barachuu akka qabaniidha malee akkaataa himoonni caaslugaa itti ijaaraman barsiisuun jireenya isaan jiraatan ergaa wanta ijaan mul'aturratti hundaa'e dabarsuuf gargaarsa hin kennu. Kunnis mataa isaatin barattoonni barnoota afaanii jaalalaan, si'aayinaan akka hin baranne kan godhudha. Akka yaada hayyuu kanaatti inni araffaan ammo, Caaslugni gabbina barnoota afaanitiif faayidaa guddaa qaba:

Akka yaada kanaatti, barnoota caasluga haala quubsaa ta'een barachuuf, caaslugni iddoo guddaa qaba. Yaanni kun ilaalcha barnoota afaanii isa barsiifataa (Traditional View of Teaching Grammar) kan faallessuudha, sababni isaas caaslugni kan ilalamu akka karaa (Means) to'annoo beekumsa afaanitti. Haa ta'u malee, Ur (1996) akka jedhutti, barumsi caasluga si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) uumuurratti hanqina qaba. Batstone (1995:3) barbaachisummaa caasluga yoo ibsu "*Language without grammar would certainly leave us seriously handicapped.*" Jedha.

ii. Qaamota Caasluga Waliin dubbiin ittiin Barsiisamu

Adeemsa baruufi barsiisuu afaanii keessatti, barnooticha ijaaruu yookin qindeesuun dura, gaafii "Maalan barsiisuu qaba?" (qabiyyee) jedhu of gaafachuun caacculee barnoota caasluga waliin dubbii haalaan hubachuuf ni gargaara Ur (1988:5). Akka ibsa hayyuu kanaatti, amaloonni qaamota caasaa afaan tokkoo walxaxaa kan ta'eedha:

muraasni i saanii afaan birootiin maqaa kallattiin qabu (Have Parallels); kuun i saanii caasaa walxaxaa, kuun salphaa qabu.

Kanaafuu, barsisaan qaamota caasichaa adda addaa dhiyeessu ogummaalee afaanichaa (Language Skills) tiifi bekkumsa afaanichaa (Language Knowledge – Form and Meaning) walsimsiisuudhaan barsiisuu qaba. Fakkeenyaaf, dhaggeeffannaa keessatti gucni yookin caasaan (Form) Caaslugichaa hubachuu, hiika caasichaa dubbatamee dhaggeeffatanii hubachu; dubbii keessatti itti fayyadama (Shaakala) caasichaafi (Form) hiika yookin ergaa dabarsuuf caasichatti fayyadamuu; dubbisa keessatti, caasaa barbaachise kana ijaan ilaaluudhaan hubachuu akasumas hiika isaa beekuufi barreeffama keessatti fakkeenyawwan adda addaa caasicha ibsan ijaaruufi caasichatti fayyadamuudhaan hiika isaa hubachuu.

Jecha birootin, “Barnoota Caasluga Waliin dubbii” yoo jedhamu, qabiyyee adda addaa kan akka akkaataa caasaan caaslugicha dubbii keessatti hubatamu, haala inni barreeffama keessatti mul’atu, tooftaa inni hiika adda addaa haalota adda addaa keessatti dabarsuufi kan kana fakkaatan kan ofkeessaa qabuudha (Ur,1988).

2.1.3. Caacculee Tooftaa Barnoota Caasluga Waliin dubbii

Caaccuuleen tooftaa barnoota caasluga waliin dubbii ittiin barsiisani hedduudha. Isaan keessaas muraasni isaanii akka armaan gadiitti kaa’amaniiru.

2.1.3.1. Tooftaalee Barumsa Caaslugaa

Akka beektonni afaanii adda addaa (Batstone,1995; Harmer,1987; Atkins,1995) ibsanitti, barsisaan caasaa caasluga afaan tokkoo barsiisuuf tooftaalee saditti fayyadamuu danda’a: caasluga akka bu’aatti barsiisuu (Teaching Grammar as Product/; caasluga akka adeemsaatti barsiisuu (Teaching Grammar as Process) caasluga akka ogummaatti barsiisuu (Teaching Grammar as Skill).

Akka Batstone (1995) kaa’utti, galmi barnoota caaslugaa haala yookin tooftaa bu’aatiin dhiyaatu, beekumsa caasaa caaslugaa murtaawaa ta’e tokko yeroo murtaa’e keessatti irra gahuudha. Kaayyoon tooftaa kanaa caasaadhuma isa murtaawaa caaslugichaa tokko kutaatti barsiisudha. Tooftaan kun manneen barumsaa heddu keessatti barsiisota harka

guddaadhaan kan beekamedhaYaanni barsiisota tooftaa kana haalaan hordofanii “Barattoonni caasicha murtaaye tokko fudhachuudhaan yeroo murtaa’e keessatti garaadhaan yoo baratan beekumsa afaanichaa haalaan baru” kan jedhudha. Akka beekaan kun jedhutti, tooftaa kana keessatti sadarkaalee lama gurguddootu jira: caasaa murtaawaa haarawaa hubachuufi (Noticing New Language Input) caasicha beekumsa sirna afaanii (Structuring knowledge of the Language System).

Akka hayyuu kanaatti, tooftaa caasluga akka bu’aatti barsiisuu keessatti, barattoonni caasichatti fayyadamuudhaan dura maalummaa yookin akkaataa isaa haalaan hubachuu qabu. Adeemsichi kun yeroo mara sadarkaa dhiyeessa barumsa kutaatti kan mul’atu yoo ta’u, haalotaafi hojiilee barattoota gara shaakala caasichaatti fayyadamuudhaan gocha tokko ittiin kutaatti dalaguu hindanda’u. Carraan barattootaaf laatamu, of eeggannoo cimaadhaan caasicha caasluga tokko qoo’achuufi caasaa tokkorraa kan gara birootti jijjiiruudha.

Sadarkaa hubannoo caasaa murtaawaa harawaa jalatti barattoonni caasaa murtaa’e tokko tooftaalee adda addaatiin, fakkeenyaaf, jala sararuudhaan, akka hubatan gochuudha. Adeemsa caasicha beekumssa sirna afaanii (Structuring Knowledge of the Language System) keessatti ammo, barattootarraa caasaa tokko gara birootti yookin walitti jijjiiruu yookin walitti qindeessutu eegama.

Tooftaan inni lammataa, caasluga akka adeemsaatti barsiisuun, haalota adda addaatti gargaaramuudhaan hiika dhimma tokkoo mataa ofii itti burqisiisan kan ilaallatuudha (Batstone, 1995:52). Jecha birootin, barattoonni shaakala caasaa caaslugichaa shaakaluu; gochoota adda addaa dalaguudhaan waliindubbii yookin walqunnamtii dheeraa uumuu qabu. Qabxiin tooftaa kana kan barumsa caaslugaa bu’aarratti hundaa’en adda godhu, barnootichi ni sadarkeeffama (Learning Becomes Proceduralized). Barattoonni sadarkaa tokkoratti dalagan erga faallessanii booda isa itti aanu haala jirurra hubachuu ittifufuu yoo ta’u, kaayyoonsaas hiika argachuudha. Sadarkaalee yookin tooftaalee lamaan addaan baasuuf Batstone (1995:52) fakkeenyawwan afaan Ingliziitiin laate kan armaan gadiiti;

- underline all the past verbs in the dialogue. (Product).
- Look at these pictures. Order them any way you like, then make up a story and tell it to the rest of the class. Can they give you the correct order of your pictures?

Fakkeenya duraa keessatti, barattoonni caasaa gochima dabraa agarsiisan jala sararuudhaan akka hubatan yookin adda baafatan gochuudha. Haallisaan hiika mataa isaanii ijaaruuf haalotatti fayyadamanii hin jiru. Bu'aan isaan argatanis tokkuma-caasichuma hubachuudha. Tooftaan kun, akka olitti mari'atametti, kan bu'aa beekkumsa caasichaarratti xiyyeeffateedha.

Gara birootin, hima lammataa keessatti, barattoonni fakkiilee adda addaa ilaalu. Hiikni barataan tokko fakkii tokkoof laatu kan barataan biroo laaturraa adda ta'uu mala. Adeemsichuu haalota adda addaa laachuu mala. Galmi adeemsa kanaa caasichatti fayyadaman beekuu qofa osoo hin taane hiika gara garaa argachuudha.

Hayyuun kun akka jedhutti, barsisaan afaanii tokko tooftaalee lachuttuu of eeggannoo guddaadhaan fayyadamuu qaba. Sadarkaa yookin tooftaa bu'aa keessatti barattoonni odeeffannoo baruu fedhan mara barsisaarraa qofa akka hin eegganne too'achuu qaba. Hubannoon caasaalee faayidaa qabeessa yoo ta'u, hiika malee seerota afaanii beekuun qofti akka galma barumsa afaanitti fudhatamuu hin qabu. Gara birootin, adeemsota sochiilee rakkoo hiikuu, hiika mataa ofii fakkiilee adda addaatiif laatan keessatti caasicha afaanichaa hubachuu qabu. Kanaafuu, barsisaan tooftaalee lachuuttuu haala walsimateen itti fayyadamuu qaba.

Hiikaalee adda addaa haalarratti hundaa'e uummachuuf barattoonni duraan dursanii caasicha caaslugaa hubachuu malu, itti aansuudhaan shaakaluu qabu. Shaakalli walirraa hin citiin kun haala barattoota nuffisiisun osoo hin taane adeemsa tokkoon tokkoon isaa keessatti tarsiimoo yookin ogummaa afaanii adda addaa akka uummatan taasisa (Batstone, 1995). Jecha birootin, qaawwa tooftaa barumsa caaslugaa bu'aafi kan adeemsaa giddutti uumamuuf yaalii godhuun caasluga akka ogummatti barsiisuudha, sababanisaas sadarkaa adda addaa gochoota kutaatti dalagaman keessatti ogummaa afaanii guddifachuun dirqamaafi kan hin hafne ta'uusaati. Maree kanarraa wanti akka waliigalaatti hubatamu tokko, tooftaalleen sadeenuu walitti hirkatan (walgitan)

malee tokko kan biroorraa citee (adda bahee) galma barumsa caasluga waliindubbiirra gahuun nama rakkisa (Batstone, 1995:53). Kanaafuu, tooftaalee sadan kana keessatti, barattoonni caasaa murtaawaa ta'e tokko hiikaan waliin ni beeku (bu'aa); ogummaa afaani keessatti ni shaakalu, afaanitti ni fayyadamu, beekkumsa afaanichaa ni sadarkeeffatu, (caasluga akka adeemsaatti); Caaslugatti fayyadamuudhaan yaada waljijjiiru, waliin dubbatu (ogummaa).

Haalli barattoonni haala keessatti hiika caaslugichaa itti hubatan kan biroo, hubannoo adeemsa dhaggeeffannaafi dubbisa keessatti kutaatti itti cimsataniidha. Kana gochuuf, barsiisaan gochaalee adda addaa (Different Tasks) barattoonni dubbisa yookin dhaggeeffannaa keessatti akka caasluga murtaa'e tokkorratti xiyyeeffatan dalagsiisuutu irraa eegama (Batstone, 1995: 100). Akka hayyuun kun jedhutti, barumsi caaslugaa tuqaa kanaa hanga kanaati jedhamee waan ta'u miti. Sababni isaas bu'uura haalawwanirratti hundaa'e haalli barattoonni caasaa caasluga tokkoo itti hubatan akka beekkumsa jechootaa (Lexis) ta'uu mala, yookin akka faallaa kanaatti ta'uu mala ta'a. Kanaafuu, akka ibsa beekaa kanaatti, barsiisaan caasaa yookin caasluga haalaan barsiisa jedhamu tokko tooftaalee sadan asiin olitti maria'ataman mara walsimsiisuudhaan barsiisuu qaba.

Haaluma ilaalcha Batstone (1995) tooftaalee barumsa caaslugaa irratti qabu asii olitti ilaaluuf yaalametti, Murcia (1991:280) adeemsi baruuf barsiisuu caasluga afaan tokkoo caacculee baay'ee barbaachisoo ta'an sadi of keessaa qabaachuu qaba jedha: caasaa (Form), hiikafi (Meaning) ergaa haalaa (pragmatics).

Akka qaaccessa beekaa afaanii kanaatti, caasaan afaanii caasaalee sagaleefi sanyii isaanii, jechootafi sanyii isaanii (dham jecha), kan gaalee, ciroo, himaafi kan kana fakkaatan of keessaa qabudha. Hiika yookin ergaa (Semantics) yoo jedhus hiika jechaafi kan caaslugaa jechuusaa yoo ta'u ergaa haalaa (pragmatics) yoo jedhu ammo haala hawaasummaaf (Social Context); haala qaama ergaa xiin-qooqaafi (Linguistic Discourse Context) kan kana fakkaatan of keessaa qaba. Tarree hiikaalee caacculee caasluga kanaa yoo teessisan, caasaan (Form) guca yookin qaama caasaa ifaan ifaatti (Overt) barattootaaf barsiifamu ta'a. Hiikni (Semantics), gara birootin, caasichi maal jechuu akka ta'e kan ibsuudha. Kana malees, yaad-rimeen ergaa haalaa (Pragmatics),

qoo'annoo walitti dhufeenya afaaniifi haalaa dubbataan tokko keessa jiru kan agarsiisudha.

Akka Celce-Murciafi (1991:280) Little Wood (1981:44) kaa'anitti, adeemsa baruuf barsiisuu waliin dubbii caaslugaa keessatti caacculeen haalaan barbaachsaa ta'an kan biroo kan kanneen qaamota wiirtuu caaslugaa sadan asiin olitti eeramaniin walgituu qaban (Murcia, 1988:8-10) caaculee hawaasummaa (Social Factors); caaculee hiikaa (Semantic Factors); caacculee ergaa waliigalaa (Discourse Factors); kan xiinsammuufi (Psychological Factors) kan kana fakkataniidha.

Caacculeen adeemsa barnoota caaslugaa keessatti lafee dugdaa ta'an kan asiin oliitti eeraman qofatti fayyadamuu qofti adeemsicha adeemsa waliindubbii (Communicative Process) jechisiisuu dhiisuu danda'a. Kun martuu hojiirra oolee fedhiin, tarsiimoofi malli barattootaa yaada yookin xiyyeeffanna keessa galuu yoobaate rakkoo guddaa uumuu mala (Batstone,1995:116). Akka hayyuun kun ibsutti, fedhii dhuunfaawwanii mara walitti fiduun baay'ee rakkisaa ta'uu malus, dalagawwan kaayyoo kanaatii tajaajilan barattootaaf laachuudhaan fedhi isaanii sakattaa'uun ni danda'ama.

Akka waliigalaatti, barsisaan tokko tooftaa barumsa caasluga waliindubbiitiin caasaa afaan tokkoo barsiisuu kan danda'u, haala danda'ameen, tooftaalee sadan, wiirtuu caaslugaa sadan, caacculee jiruuf jireenya barattootaa yookin haawaasa keessatti calaqqisan kan hawaasummaa, kan ergaa adda addaa fi kan xiin sammuu (Phychological) martuu fedhii barattootaatin yoo walsimatanii dha (Batstone, 1995; Murcia, 1988 fi 1991; Little Wood, 1981).

2.1.3.2. Hojiilee yookin dalagaawwan Caasluga Waliin dubbii Barsiisuu

Amaloota adda addaa hojiileen waliindubbii barnoota afaanii keessaa inni duraafi ijoon kallattiilee afaanii kan tajaajilaafi caasawaa (Functional and Structural Aspects of Language) irratti xiyyeeffachuudha (Little Wood, 1981:1)

Gaaffii “Qabxiileen hojiilee adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti kutaatti dalagaman kan waliin dubbiiti jechisiisan maal fa'i?” jedhuuf, Atkins and etal (1995:152) deebii qaba. Akka ibsa hayyuu barnoota afaanii kanaatti sirnaalee

(Principles) bu’uura ta’an lamatuu hojiilee waliin dubbii keessatti hubataman: Sirna qaawwaafi (The Gap Principle) sirna gochaa (The Task Principle).

Hojiileen waliindubbii kutaa yeroo filataman, sadarkeeffamanfi hojiirra oolan, barattoonni martuu odeeffannoo gargar ta’e qabaachuu isaanii yaada keessa galchuudhaan ta’uu qaba. Yaad rimeen sirna kanaa, barataan tokko yeroo baratu hiri’na yookin barsisaan isaa wanta inni “kana” jedhee hin eegne tokko natti hima yookin nabarsiisa jedhee qophaa’ee wanta haarawa yoo dhagahe dandeetti dubbii isaa yeroo gababaa keessatti guddifachuun alas dhageenya nuffii ofirraa salphisuu danda’a (Atkins and et al, 1995).

Akka beekaan kun jedhutti, barattoonni kutaatti wanta tokko dalaguuf yookin kaayyoo tokko galmaan gahuuf afaanichatti fayyadamuu qabu. Faayidaan isaatis, barattooni adeemsa (Procedure) gochaa adda addaa dalaguuf jecha caasaa caaslugichaa osoo hintaane wanta jedhamerratti xiyyeeffatu. Haalli kun ammo barattoota gara itti fayyadama caasaa caaslugichaa yookin afaanichaatti kan harkisuudha (Atkins and et al, 1995).

i. Kaayyoo Hojiilee Yookin Dalagaalee Caasluga Waliin Dubbii Barsiisuu:

Gaaffii “Gumaachi hojiileen barnoota afaanii kutaa adeemsa baruuf barsiisuu caaslugaatiif gumaachan maali?” Jedhuuf, Little Wood (1981:17). Deebii laachuuf kaayyoleesaa akka ka’umsaatti fudhata: Shaakala gocha dimshaashaatiif gargaaru (They Help Too Carryout the Whole Task Practice); Si’aayina fooyyessuu (They Improve Motivation); Barnoota uumamaa gargaaruu (They Support Natural Learning); haala uumuu (They Create Natural Learning).

Beektonni hedduun kan barbaachisummaa barnoota caaslugaa waliindubbii yookin akka waliigalaatti barnoota afaanii kan kutaa haalaan lallaban, fakkeenyaaf, Atkins and et al 1995; Harmer, 1987; Nasr, 1972; Celce- Murcia,1988; Little Wood,1981 fi kan biroo, jabina yookin barbaachisummaa beekumsa caasaa caaslugaa (Grammatical Forms) hin waakkatan. Haa ta’u malee, gaafiin isaan kaasan “Caasaalee Caasluga tokkoo tokkoon addaan baasanii akka galma afaan barsiisuutti barsiisuun hagam faayidaa qabeessa?” kan jedhudha (Little Wood, 1981 :17-18).

Akka beekaan kun kaa'utti, barsisaan caasaa dhuunfaasaa qofa addatti sammuutti fudhachiisuu osoo hin taane, gochaan akka qunnamtii uumuun danda'utti shaakalchisiisuu qaba. Jecha birootin, caasicha akka mala (Means) beekkumsa caaslugaatti itti fayyadamuun afaanicha yeroo muraasa keessatti beekuuf yookin itti fayyadamuuf tooftaa filatamaadha.

Caacculee si'aayina barattootaa kakaasan keessaa inni guddaan, barumsicha walqunnamtii ittiin adeemsisuuf kaayyeffachuudha. Kanaafuu, kaayyoon hojiilee waliindubbii kutaa inni ijoon, caasaa caaslugaatis ta'e qaamota biroo barumsa afaan tokkoo akka karaa waliin dubbii yookin yaada wal jijjiirraatti tajaajiluudha. Jecha birootin, barsiisaan caasaa caaslugaa kamuu haala gochaatiin barattoota shaakalchisiisuu qaba (Little Wood, 1981).

Beekkumsi afaanii barumsicha osoo hinjalqabin durumaanuu sammuu barattootaa keessatti kan kuufameedha (Little Wood, 1981). Kanaafuu, kan isaanirraa eegamu, beekkumsa durumaan horatan kana ittiin dubbachuu yookin yaada wal jijjiiruu qabu. Akka ilaalcha hayyicha kanaatti, barsisaan afaan tokko barsiisu, akka gahee saa isa kutaatti, caasaa caaslugaa tokko akka mata dureetti yoo fudhatu, beekkumsa afaanii kan dhalootaa kana gara waliin dubbiitti fiduu qaba.

Faayidaan hojiileen waliindubbii kutaa adeemsa baruuf barsiisuu afaanii keessatti gumaachan keessaa inni biroo, walitti dhufeenya barattoota gidduu yookin barattootaafi barsisaa jidduu jiraachuu malu guddisuudha. Walitti dhufeenyi haala kanaan uumamus gara isaatiin haalota adda addaa uumuuf gargaarsa guddaa laata. Gargaarsi kunis barumsa afaanichaa yookin caasaa caaslugichaa kan dhugaarratti hundaa'e (kan jireenya barattoonni jiraataniin walsimu) taasisa (Little Wood, 1981).

ii. Akaakuu Hojiilee yookin Dalagaalee Waliin dubbii

Little Wood (1981), barattoonni afaaniin maal godhuu akka qaban yaada keessa galchuudhaan gosoota hojiilee waliin dubbi lama kaa'a: hojiilee waliindubbii gochaafi (Functional Communicative Activities) hojiilee waliindubbii hawaasummaa (Social Interaction Activities). Hojiileen waliindubbii gochaa, akka ibsa hayyuu kanaatti, beekkumsa afaanii barattoonni qabaniin sodaa dogoggora caaslugaa malee gochoota

adda addaa kan akka rakkoolee adda addaa hiikuu, odeeffannoo adda addaa waljijjiiruu, seenaa ofii yookin kan namoota biroo himuufi kan kana fakkaatan kutaatti dalaguu kan of keessatti qabatuudha.

Akkaataa hojileen waliindubbii hawaasaa adeemsa baruuf barsiisuu caasaa caaslugaa kutaatti hojiirra itti oolu (Little Wood, 1981:44) yoo kaa’u, “We should not forget that the classroom is also a real social context in its own right, where learners and teachers enter into equally real social relationships with each other.” jedha.

Akka waraabbi kanarraa hubachuun danda’aamutti, kutaan adeemsi baruuf barsiisuu keessatti gaggeeffamu haala hawaasaa mul’atu ta’uu kan danda’u walitti dhufeenyi barattootaa yookin barattootafi barsisaa gidduutti calaqqisu haala jireenya isaanii yoo giddu galeeffateedha. kanaafuu, barsisaan caasaa caasluga afaan tokko barsiisu caasicha ka’umsa yookin mala (Means) godhachuudhaan yaada waljijjiirraa sana hawaasaa kana kutaatti calaqqisiisuu qaba.

iii. Gaheewwaan Barsisaafi Barataa Hojiilee Waliin dubbii Keessatti.

Haalli yookin sadarkaan barsiisaan adeemsafi carraa barattoonni ittiin shaakalan itti too’atu guddinaafi kufaatiidha ogummaa waliindubbiitiif (Communicating Skill) dhiibbaa guddaa qaba (Atkins and et al, 1995fi) Little wood (1981) Akka waliigalaatti, gaheen barsisaa hojiilee waliin dubbii keessatti alkallattiidha. Jecha birootin, barsisaan yeroo haalaan barbaachsaa ta’e, fakkeenyaaf yeroo inni/isheen barattoota waliin hirmaataa ta’e, malee adeemsicha keessa galee hirmaannaa barattootaa daangessuun irra hin jiru (Little Wood, 1981:19). Akka yaada beekaa kanaatti, gaheen barsisaa gurguddoon kan armaan gadiiti:

- Yeroo barattoonni maalummaa haala tokkoo wallaalan, yoo adeemsa yaada wal jijjiirraa keessatti waliigalteerra gahuu dadhaban, gorsa yookin gargaarsa laachuu;
- Ciminaafii dadhabbina barattootaa yeroo saan gochawwan adda addaa dalagan sakkatta’uu, dadhabbina hubate kallatti fedhii isaaniitiin qo’achuu.

kana malees, Atkins and et al (1995:152) gahee gurguddoo lama haala waliigalaatin teessisa:

- Adeemsa waliindubbii hirmaattoota kutaa giddutti adeemsifamu akkasumas hirmaattotaafi hojiilee adda addaa gidduutti haala mijeessuu fi
- Hojiilee adeemsa barumsaa too'achuufi (Monitering) akka barbaachisummaasaatti barattoota waliin hirmaachuu.

Akka ibsawwan kanarraa hubachuun danda'amutti, akka waliigalaatti, barsisaan madda gorsaafi gargaarsaa, hirmaataafi too'ataa adeemsa (hojiilee) ta'uudhaan gahee ofii baha. Akka ibsa Atkins and et al tti (1995: 152) caacculee hojii kutaa yookin tooftaa barnoota afaanii tokko kan waliin dubbii barattootaa jechisiisan keessaa inni tokkoffaan hirmaannaa barattootaa jiddugaleessa godhachuudha. Haalli hojiin yookin kaayyoon kun hojiirra ooluu malus, yaada kanaan walqabsiisuudhaan yoo ibsan, hojiileen garee fi cimdiiidhaan dalagaman mala ijaarsa kutaa (Modes of Classroom Organization) keessaa bakka guddaa qaba jedha.

Akka waliigalaatti, amaloonni hojiilee waliindubbii bu'uura ta'an (Ur, 1988:17) *Kaayyoo ifaan ifaa (clear objective) qabaachuu, itti fayyadama afaanii cimaafi (Active Language Use) si'aayina keessaa qabaachuudha.* Kayyoon hojichaa kan caasaa bu'ureeffate yookin itti fayyadama isaa yookin lachuu of keessaa qabaachuu danda'a. Hojichi yookin dalagni kutaa kun haala ammayyaatiin kan waliin dubbiirratti xiyyeeffate ta'uu qaba. Kanneen keessaa ajaja laachuu, barreeffama jajuu, walbeekuufi kan kana fakkaatan ni argamu.

Itti fayyadama afaanii keessatti akka Caasa waliin dubbiitti caasa muraasa tokkoratti ibsa laannaarratti yeroo dheera fixuu hin barbaachisu (Ur, 1988). Mata dureen filatamu; xiyyeeffannaan itti fayyadama fakkiilee adda addaa (Visual Focus); haallifi jabinni gaaffileen adda addaa kutaatti gaafataman akkasumas fakkeenya mataa ofii burqisiisuuf gargaaran; uumamsi qaawwa odeeffannoo; haalli muxannoon barattootaa itti calaqqisuufi kan kana fakkaatan barattoota harkisuu.

2.1.3.3. Maloota Barnoota Caasluga Waliin dubbiifi Maddawwan Gargaarsa Barnootaa

Maloonni barnoota caasluga waliindubbii sababa caaslugini dhalootaan caacculee afaanii (Language Aspects) birootin walfaana deemuuf baa'e heddu ta'uu malu (Celce-Murcia,

1988:11): Walfaanommin hawaasummaa caasawaa (Structural Social Match) mala diraamaatti (Dramatic Technique) fayyadamuudhaan gochoota hawaasa keessatti fudhatama qaban agarsiisuudhaan barsiisuu, haala barnoota haawaasaa, sona hawaasichi itti laatu eeguudhaan barsiisuu.

- Walfaanommiin hiik-caasawaa (Structure-Meaning) mala agarsisaa tiin (Demonstration or Illustration) caasaawwan akka ‘qartuu’, ‘gochima gargaartuu’ barsiisuu, sababani isaas malli akkanaa barsisaan hiika caasichaarratti akka xiyyeeffatu godha.
- Walta’insi ergaa addaafi caasaa (Structural Discourse Match) mala tarree ibsaa (Lecture, Explanation) hojiilee asiin olitti eeraman (Caasaawwan) mara barsiisuun ni danda’ama.

i. Walhubannoo

Akka yaadrimee barnoota caasluga waliindubbiitti, gosti hojiilee kutaatti dalagaman kamiyyuu, malli yookin tooftaan kamiyyuu akka haala jirurratti murtaa’ee haa tajaajilu malee, kayyoon yookin galmi caasluga barsiisuu inni guddaan waliindubbii yookin afaanichaan waliigaluu ta’uu qaba (Atkins, and et al 1995; Celce-Murcia (1984:2).

Celce-Murcia (1984:2) yaad-rimee walhubannoo (Interaction) yoo teessisu “Human interaction is a process whereby two or more people engage in reciprocal action.” jedha.

Akka waraabbii kanaatti, waliindubbiin qabxiilee adda addaa asii gaditti tarraa’an keessaa isa tokko yookin hundumasaanii ofkeessaa qabaachuu mala:

- adeemsa yaada waljijjiirraa (hiika hirmaattoota lamaan yookin isaa ol ta’an gidduutti adeemsifamu)
- Fedhii waliin dubbattoota.
- ergaa waliin dubbattoota gidduu jiruuf hiika ofii laachuu
- hiika gochoota (sochiilee qaama dubbataa) dhaggeeffataa laachuufi kan kana fakkaatan.

ii. Faayidaa Walhubannoo

Sababawwan barsiisonni heddu barattoonni akkawaliin dubbatanii yaada waljijjiiran carraa laachuufii dhisuu malan keessaa inni tokko, adeemsi kun yeroo fixuu malee sona wayii wanta qabu itti fakkaachuu dhiisuu danda'a. Akka hayyuulee hedduun jedhanitti garuu (Rivers, 1983; Richard and Lockhart, 1994:152), fakkeenyaaf, waliindubbiin faayidaalee heddu qaba.

Rivers (1983:49), fakkeenyaaf, barsiisota adeemsicha waliindubbii akka meeshaa yeroo fixutti ilaalan kana gorsuuf, "We must not feel that interaction is some how wasting time where is much to learn", jetti: Kanaafuu, yeroo barattoonni caasaa caasluga tokkoo akka ka'umsaatti (input) fudhatanii tooftaa walqunnamtii adda addaatiin waliin dubbatan afaanicha haalaan barachaa akka jiran barsisaan beekuu qaba.

Akka waliigalaatti, faayidaalee adda addaa walhubannoo kutaa keessaa qabu keessaa kan armaan gaditti tarraa'an isaan gurguddoo barattoonni argataniidha (Richardfi Lockhart, 1994):

- caasaa (qaama ka'umsaa (input)
- carraa gaaffii ibsaa (Chance to Ask for Clarity)
- hubannoo sadarkaalee walhubachuu;
- carraa caasaa haarawaa baruu.

iii. Maloota Walhubannoo Kutaa Mijeessuu

Malootawwan walhubannoo mara kaasanii mari'achuun baay'ee rakksaa ta'us kaneen ijoo ta'aniifi kaayyoo kanaa faana haalaan deeman muraasni isaanii, haala waalta'aa kutaa uumuufi itti fufuufi (Creating and Maintaining Cooperative Classroom Atmosphere) hojii garee ijaruu (Organizing Group Work)

Haala jiruufi jireenya haawaasaa keessatti hiikafi reebinsa(negotiation) ergaarratti hundaa'uudhaan waliindubbii adeemsisuun wanta hin hafneedha. Kana godhuufis, fedhiinsi(Willingness) baay'ee barbaachsaadha. Adeemsi haawaasa tokko keessatti guyyaa-guyyaatti dalagamu kallattiidhaanis ta'e al- kallattiidhaan adeemsa baruuf barsiisuu afaanii kutaa keessatti calaqqisu malee barumsichi bu'uura dhugoomaafi

kaka'umsa barattootaa ta'uu hin danda'u (Malamah- Thomas, 1987:11). Hayyuun kun yaada kana cuunfuun yoo kaa'u, "Only where is cooperation between both sides involved in the interaction can communication effectively take place ----" jedha.

Waraabbiin kun akka waliigalaatti namoota kamiifuu kan ijaajju fakkaatus, waliindubbiin barattoonni kutaatti adeemsisanis dhugaa kanarraa kan mucucaatu miti. Sababni isaas durduubeen(Background) isaanii haawaasuma ta'uu isaati. Yaada kana jabeessuuf, Kral (1984-88:33) "Students are not different from any one requiring a secure learning environment for performing their best" jedha.

Hanqinni naannoo barnootaa mijaawaa waliin dubbiirratti rakkoo guddaa fiduu akka danda'u ibsuuf, Celce-Murcia (1984:2) "If students are not at ease and do not feel good about their language class, there will be no communication" jedha.

Afaan tokko haalaan baruuf, akka hayyuuleen adda addaa yaada kennanitti, barbaachisummaan walhubannoo baayyee guddaadha. Haata'u malee, kaayyoo kana galmaan gahuuf, haala mijaawaa uumuun barbaachsaa yoo ta'u inni kunis haala barattoonni hojiilee yookiin gochawwan addaddaa cimdii yookin garee xixinnoo adda addaa ijaaruun dirqama. Kaayyoon isaas, adda dureedhaan olaantummaa ibsa yookin haasawa barsiisaa salphiisuudha.

Yaada kana yoo jabeessitu, Rivers (1987:9) "--- teacher-dominated classroom cannot, by their very nature, be interactive classrooms, and this is what language teachers need to learn." jetti.

Akka ibsa kanaatti, barattoonni cimdiiidhaan hanga gareewwan guca adda addaa qabanitti ijaaramuudhaan itti gaafatamummaa barnootichaa fudhachuu qabu. Faayidaa gareedhaan barachuu ilaalchisee, Brumfit (1984:35), "Any use of group work will massively increase the likelihood, in large class, of students both producing and receiving language." Jedha.

Faayidaan itti fayyadama gareetiin ala, gaaffii yookin rakkoo baay'ina barattootaa, kutaa tokko keessatti, ilaalchisee ka'uu malu kan deebisuudha. Kunis, bal'ina kutaa (Class Size) ni xinneessa, walqunnamtii ni jabeessa.

2.1.3.4. Maddawwan Gargaarsa Barnootaa

Akka Celce-Murcia (1988:13) ibsutti, maloota barnootaa kamiin caasaa caasluga afaan tokkoo kam barsiisuun akka barbaachisu beekuu qofti barnoota afaanii kan waliindubbii gochuun rakksaadha. Kanaafuu, caasicha kana wantoota sadiin walsimsiisuun barbaachsaadha: hawaasummaa/ Social Factors/, kan hiikawaa (Semantic Factor) fi kan ibsa addaa (Discourse factors).

Akka yaada hayyicha kanaatti, maddi gargaarsa barnoota kan akka topha bak namee (Roleplay); taphawwan biroo hawaasa keessatti baratamanitti fayyadamuudhaan caasaa hawaasummaa/ Social Structure) barsiisuu; fakkiwwaniifi gabatee adda addaatti fayyadamuudhaan hiik caasaa (Semantic Structure); mala dhaggeeffatanii deebisuutin gargaaramuudhaan madda akka faaruu yookin weedduu; seenaa himuutti fayyadamuudhaan ibsa addaa caasaawaa (Discourse Structure) dhiyeessuudhaan walta'insa qabiyyee, malaa madda gargaarsa barnootaa jabeessuun ni danda'ama.

2.1.3.5. Barnoota Caaslugaa

Tooftaa barnoota afaanii kamuu keessatti, qophii barnoota caaslugaa keessatti, sadarkaan inni duraa madda addaa yookin kitaabilee caaslugaa garagaraarraa caasichi akkamitti akka ijaaramu, yoom akka faayidaarra oolu, seerota idileefi al idilee caasicha too'atan odeeffannoo gara garaa funaanuudha (Celce- Murcia, 1988).

Erga maddi adda addaa fedhii, tarsiimoofi mala barattootaa giddugaleessa godhate sakkatta'amee booda sadarkaan itti aanu qophii caaslugaa hayyoonni adda addaa bakka afuritti hiran qopheeffachuudha: Dhiyeessa (Presentation), shaakala xiyyeeffannaa (Focused Practice), shaakala waliindubbiifi (Communicative Practice), yaad deebii barsisaafi sirreessa (Teacher Feedback and Correction (Celce-Murcia, 1988; Ur, 1988; Larsen- Free man, 1991).

Ur (1988:6-10) sadarkaleen afran qophii caaslugaa: dhiyeessa (presentation), adda bahafi ibsa (Isolation & explanation), Shaakalaafi (Practice) Madaallii (Test) jechuudhaan teechisa.

Hayyuun Kun hirrinasaa sadarkaalee afran erga tarreessee booda tokkoon tokkoon saanii jalatti kaayyoowwan, akaakuu gocyoota dalagamanii, akaakuu qabiyyeewwaniifi kan kana fakkaatan ni teessisa. Free-man (1991:284) gara saatiin sadarkaalee kutaa barnoota caaslugaa barsiisuuf dalagaman kana gara sadiitti gadi buusa: dhiyeessa, shaakalaafi waliin dubbii.

Walumaagalatti, tarreen maalummaa sadarkaalee kanaa, dalagawwan saan of keessatti qaban, kaayyoo i saanii, qabiyyee tokkoon tokkoon i saan jalatti laataman akka asiin gaditti cuunfuun ni danda'ama:

Akka Celce- Murcia (1988:27) teessisutti, sadarkaa kana jalatti maloonniifi (Techniques) maddawwan barnootaa adda addaa fayyadan, amalloonnifi gosoonni hojiilee sadarkaa kanaa caasaawwan adda addaa haala ifa yookin dhokataa ta'een ni dhiyaatu; kaayyoon sadarkaa kanaa maalummaafi guca yookin unka caasichaa hiika barattoota hubachiisuu yoo ta'u, hiika dhugaarratti hundaa'e argachuuf meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa fayyadamuun barbaachsaadha (Ur, 1988:7); maddawwan akka seenaa himuu, waliin haasawuu (Dialogue) adda addaa barattootaan yookin barsiisaadhaan dubbisuuti. Maloota caasaan tokko barattootaaf itti laatamu (Atkins and et al, 1995:50) akka armaan gadiitti teechisa:

- irra deddeebii (Repeating Key Parts);
- xiyyeeffannaa (Focusing);
- jala sararuufi (Underlining Key Parts)
- ibsuu (Explaining) yoo ta'uu sadarkaaleen dhiyeessaa ammo haalessuu (Contextualizing; sakkatta'a hubannoo (Checking Understanding) (gaaffilee adda addaa caasicharratti xiyyeeffatan gaafachuu); ijaaruu (oomishuu) – barattoonni fakkeenya mataa isaanii caasichaatti akka fayyadamanii himoota hedduu ijaaran kakaasuufi xiyyeeffannaa Caaslugaa (Grammar focus: (Barattoonni tartiibafi haala isaan itti sagaleessan hubachiisuuf akka hima bakka bu'aa (sample sentence) irra deebi'anii dubbatan gochuu) Sadarkaa shaakala xiyyeeffannaatti (Focused Practice), barattoonni caasicha haala gaaffiifi deebiitiin, gargaarsa alaa malee, akka too'attan yaaluudha.

Barsisaan hubannoo barattoonni caasicharratti qaban sakkatta'uuf gaaffilee kaayyoo kana tajaajilu filatee gaafachuu qaba.

Akka qaaccessa Celce-Murcia tti (1988), sadarkaa shaakala waliindubbiitti (Communicative Prectice), hojiilee waliindubbii (Communicative Activities) adda addaatu barattootaan adeemsifama. Kanneen keessaa:

- Barataan odeeffannoo tokko qabu isa hin qabneef yaada laata (qaawwa odeeffannoo)
- Barattoonni wanta jechuu barbaadaniifi haala itti dubbatan ni murteeffatu (Choice).
- Barataan yoo dubbatu, yaada dhaggeeffataa giduugaleeffachuu qaba(Feedback).

Sadarkaa yaad deebii barsisaafi sirreessaatti, akka gucaatti sadarkaa isadhumaa haa ta'u malee, sadarkaalee mara keessatti calaqqisuu qaba (Celce- Murcia, 1988). Akka yaada kanaatti, sirreessi barsisaan laatu, haala yookin amala hojiilee sadarkaalee maraatti laachuu yoo danda'u, keessumattuu isa lammaffaatti yeroo heddufi battallumatti ta'uu qaba. Sadarkaa sadaffaarratti (waliindubbii) hojii sirreessaatii jecha qunnamtiin addaan cituu hin qabu. Kanaafuu, barsisaan yaadannoo saa qabachuudhaan hojii sadarkichaa booda laachuu qaba. Akka waliigalaatti, seenaan barnoota caaslugaa ilaalchawwan barnootaafi isa ammayyaa namoonni adda adda qaban kana yoo fakkaatu, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa, keessumattuu kan Afaan Oromoo ilaalchiisee, qorannoon adeemsifame akka waliigalaatti hin argamne.

Kana malees, adeemsa barnoota Afaan Oromoo keessatti, tooftaa ammayyaa barnoota caasluga afaan kanaa ilaalchisee, wantii argame hinjiru. Akka muuxxannoo qoratichaatti, Afaan Oromoo dhibbeentaan irra jireenyisaa akka afaan tokkoffaatti akkasumas barattoota muraasaaf akka afaan lammataatti kan barsiifamuudha. Kanaafuu, barattoonni beekkumsa caasaa afaanichaa, aadaafi kan kana fakkaatan haala salphaa ta'een waan hubataniif haala waliin dubbiitiin osoo baratanii filatamaa akka ta'e hayyuuleen barnoota afaan lammataa (Harmer, 1987; Atkins and et al,1995) ni hubachiisu. Haata'u malee, namoonni tokko tokko (Genenew Bekele, 1992:2 Lema Gemechu,1997) mata dureewwan "The Problem of Teaching Grammar"fi "Teaching Passive Voice" akka tartiibaatti ta'anirratti caasaalee gooreewwan caaslugaarratti qorannoo adeemsiisanii jiru. Haa ta'u malee kun kan hojiirra oolmaasaa tooftaa barumsa waliinubbii caaslugaa faana darbu miti.

BOQONNAA SADI: SAXAXAAFI MALA QORANNICHAA

3.1. Mala Qorannichaa

Boqonnaa kana keessatti, gaaffannoon hin caaseffamiin odeeffannoo ilaalcha barsiisotaafi barattootaa funaanuudhaaf jecha gaafatamanii jiru. Qorannoo kana gaggeessuuf qorataan saxaxa ibsaa fayyadamee jira. Saxaxa ibsaa keessaammoo, ibsa akkamtaafi ammamtaa yoo ta'u, sababoonni akkamtaafi ammamtaatti fayyadameef ammoo, qorannoo kana caalaatti qabatamaa taasisuuf jechaafi lakkoofsaan odeeffannoo waan funaannateefidha. Kana jechuun ammoo, qoratichi mala qorannoo makaatti fayyadame jechuudha. Kunis gar tokkeen mala kanaa saxaxa ibsaa kanjechoosiisu yoo ta'u gara biroon isaa mala kaayyefamaadha. Sababni mala gaaffannoo kaayyefamaatti fayyadamuutis mijaa'ina qaaccessa odeeffannoo qorannichaatiif jecha. Kana malees, ulaagaaleen daawwii kutaa fi deebiif gaaffiin dhiyaatan akaakuu malichaa ibsaafi kaayyeffamaa ta'uu agarsiisu. Kana malees, kaayyoon qorannoo kanaa rakkoo battalaaf furmaata barbaaduu osoo hin taane beekumsa dabaluu waan ta'eef, qorannoo bu'uura fayyadameera.

3.2. Irraawwatama Qorannichaa

Manneen barumsaa mootummaa sadarkaa lammaffaa Godina Wallagga Bahaa keessatti argaman keessaa manni barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa kutaa “ibsa iddoo qo'annoo” jalatti eerame qofatu mala kaayyeffamaadhaan fudhatamee akka wiirtuu qorannoo kanaatti filatame. Tarreen hirmaattota Qorannoo kanaa akka armaan gaditti kan taa'e yoo ta'u, sababni barattoonnifi barsiisonni addadureedhaan akka madda odeeffannootti filatamaniifis adeemsicha dhiyeenyaan wanta yeroo mara hordofaniifidha (Lewy, 1979).

- Barattoota kutaa sagalii mana barumsa kanaa;
- Barsiisota afaan Oromoo barattoota kana barsiisan sadii;
- Qindeessitoota dabaree mana barumsa kanaa(barsiisaa)
- Daarektaroota mana barumsa kanaa (ittaanaafi itti gaafatamaa)
- Hoggantoota waajjira barnootaa kan aanaafi Godinaa (Namoota lama).

3.2.1. Ragaa Odeeffannoo Kennitoota

3.2.1.1. Kan Barattootaa

Baay'ina barataa			Umurii								
			15-17			18-20			20 ol		
Dhi	Dha	Wal	Dhi	Dha	Wal	Dhi	Dha	Wal	Dhi	Dha	Wal
22	26	48	4	6	10	11	14	25	7	6	13

Akkuma kutaa sakatta'a barruulee keessatti eerametti, gaafannoon kun barattoota kutaa saglaaffaa afurtamii saddeetiif kan dhiyaatedha. Durduubee barattootaa ilaalchisee, dhiirri 22, dhalaan 26 yoo ta'an kan umuriin isaanii woggaa 15-17 ta'an 10; woggaa 18-20 kan ta'an 25 akkasumas woggaa 20 ol kan ta'an ammoo, barattoota 13dha. Barattoonni 48 Afaan Oromooti kan Afaan hiikkataniidha.

3.2.1.2. kan barsiisotaa

t/l	Maqaa Barsiisotaa	Saala	Umurii	Sad. Barumsaa	Gosa brnootaa		tajaajila
					Ijoo	Antee	
1	Qorchee Garummaa	Dha	35	Digirii	Afaan Oromoo	Ingiliffa	14
2	Ibsituu Waaqoo	Dha	30	Digirii	Afaan Oromoo	Ingiliffa	9
3	Geexee Alii	Dha	28	Digirii	Afaan Oromoo	Amaariffa	8

Barsiisonni hirmaattota qorannoo kanaa sadanuu dhalaa yoo ta'an sadan isaaniyyuu umurii woggaa 28-35 keessadha. Sadan isaaniyyuu sadarkaan barnoota isaanii digirii tokkoffaarradha. Marti isaaniituu Afaan Oromoo akka ijootti (major) kan barataniidha. Barsistuun tokko tajaajila Afaan Oromoo barsiisuu woggaa 14, isheen biroon ammoo woggaa 9, isheen sadaffaa ammo, waggaa 8 lakkoofsisanii jiru.

3.3 Mala Iddatteessuu

Gareewwan namoota adda addaa hojiirra oolmaa barumsa caasluga waliin dubbiirratti hirmaatan mara odeeffannoo barbaadamuuf gaafachuun(qorachuun)hanqina maallaqaafi yerootiin kan ka'e baay'ee rakkisaadha. Kanaafuu, filannoon namoota kana maraa bakka bu'an filachuun barbaachisaadha. Kana malees, dogoggoroota adda addaa dhuunfaafi meeshaalee qoranootiin uumamuu danda'an salphisuuf malli iddattoo sirnaawaatti (Simple Random Sampling Technique) filatamee jira. Sababni iddattoo sirnaawaatti fayyadameefis, qabatamummaa qorannichaafi barattoota sanaaf carraa walqixa kennuufi.

Mala kana bu'ureeffachuudhaan barattoota Mana Barumsaa Ifaa Sadarkaa Lammaffaa keessa jiran 481 keessaa dhibbeentaan (Barattoonni 48) (barattoonni jaha jaha daree 8 keessaa) iddattoo (Sample) ta'anii filatamanii jiru.Kana gochuuf, galmee barattootaa (Students' Attendance) irratti hundaa'uudhaan iddatteessuu sirnaawaatti fayyadamuun barataa lakkoofsa tokkoffaarratti galmaa'e fudhachuudhaan maqaa barattoota shaniirra darbuudhaan lakkoofsa itti aanuu fudhachuudhaan hanga barattoonni jaha kutaa tokko keessaa filatamanitti haala kanaan deemuudhaan barrattoonni 48 bakka buutuu ta'anii filatamanii jiru. Kanaafuu, barattoonni daree mara keessatti lakkoofsota galmee barattootaa keessatti 1,6,12,18... jalatti galmaa'an wiirtuu qorannoo kanaati. Haata'u malee barattoota sababa adda addaatiin barnoota kutaniif tooftaa akka feetee fayyadamuudhaan barattoota lakkoofsa biroo jalatti galmaa'aniin bakka bu'anii jiru.

Gara birootin ammoo, barsiisonni kutaa saglffaa Afaan Oromoo barsiisan, qindeessittoonii dabareefi hoggantoonni adeemsa baruuf barsiisuu hogganan mana barumsa, Aanaafi godinarra jiran muraasa waan ta'aniif filannoon hinbarbaachifne.

3.4. Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo

Akka Gootzfi Lecompete (1984) jedhanitti, ragaalee funaanuuf meeshaalee adda addaatti fayyadamuun dhugummaa odeeffannichaa nicimsa. Kanaafuu, qorataan kun meeshaalee Bargaaffii (Questionnaire), Af-gaaffii (Interview) fi Daawwii kutaa (Classroom Observation) itti fayyadamee jira.

3.4.1. Daawwannaa Daree

Deebiiwwan barattoonni, barsiisonnifi hoggantoonni qaamota qorannoo adda addaa ilaalchisanii laatan kan hojii baruufi barsiisuu hogganaatiin walgituu dhiisuu malu. Qaawwa walgitiinsa dhaba deebiiwwaniitin dhalachuu malu kana duuchuuf, tooftaan daawwii daree caaseffame (Structured Classroom Observation Technique) kutaa barnoota Afaan Oromoo keessatti hirmaannaan barattootaa adeemsa waliin dubbii kutaa jiraachuufi dhibuu isaa mirkaneessuuf, tooftaaleen barnoota waliin dubbii caasluga Afaan Oromoo ittiin barsiisan hanqina qabaachuufi qabaachuu dhiisuu isaa mirkaneessuuf, akkaataawwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa kana barsiisan walhubannoo kutaa(classroom interaction) itti uuman sakatta'uuf, akkasumas, beekumsa tooftaa waliin dubbii caaslugaa barsiisonni qaban hagam akka ta'e ittiin ilaaluuf,muxxannoo barumsa caasluga afaan Oromoo barsiisotaafi barattootaa (haalota kutaa, maloota barsiisuu, shaakala caasluga waliigalaa waliin dubbii dagaagsuu, fi kan kana fakkaatan) ilaaluuf qophaa'en daawwiin daree adeemsifamee jira. Sababni meeshaaleen kun kaayyoo kanaaf filatames, hojiirra oolmaa sirna barnootaa tooftaa kanaan osoo sakatta'amee wanta ijaan mul'atu tokko argachuuf salphaa waan ta'eefi (Sowell,1996:216).

Muxannoon baruuf barsiisuu caasluga afaanii barsiisotaafi barattootaa wayitii daqiiqaa afurtamaa si'a sadiif daawwatamee jira. Adeemsa kana keessatti qorataan akka barataatti hirmaachuudhaan osoo hintaane daawwataa ta'uudhaan Bitootessa 5- Caamsaa 15 tti dareewwan “A”, “B”, “C” “D”, “E”, “F”, “G”, “H” (mana barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa keessatti) daree hunda daawwatee jira.

3.4.2. Bargaaffii

Gaaffii “rakkootooftaalee barumsa caaslugaa inni barsiifataa uumu hangami?” jedhu barsiisota gaafachuun deebiin argame hammanatti quubsaa miti. Gafannoon hin caaseffamin (Open-ended Questionnaire) ilaalcha barattootaa fi barsiisotaa hubachuufi kan caaseffamee (Close-ended Questionnaire) odeeffannoo kallattiidhaan qorataan barbaadu funaanuuf caacculee qorannichaa kan akka tooftaalee barnootaa, jabina hubannoo tooftaa barumsa caasluga waliin dubbiirratti barsiisonni afaan Oromoo qaban

sakatta'uufi rakkoo tooftaalee barumsa caaslugaa inni barsiifataa uumu jiraachuuf dhiisuu isaa sakatta'uuf gaafatamanii jiru. Gaafannoo kanneen keessatti (kan barsiisota sadiifi barattootaa) qaamota adda dureedhaan xiyyeeffannaa qorannoo kanaa ta'an jalatti gaaffilee lamaafi isaa ol dhugummaa yookin merkaneessa deebiilee sakkatta'uuf gaafatamanii jiru. Qabatamummaafi (Validity) amanummaa (Reliability) qorannichaa eeguuf (Best fi Kahn,1999: 230), qorataan barattoonni deebii akka walirraa hin waraabne qaamaan argamee yaadrimee rakkoo qorannichaa ibsuufi gareetti argamuudhaan too'atee jira.

3.4.3. Af-Gaaffii

Xiinxalli hojiirra oolmaa barumsa caasluga waliin dubbii sadarkaa walitti dhufeenya barsiisaafi barataa kutaa ilaaluudhaan qofa quubsaa ta'uu dhiisuu mala. Kunis kan gaafatame bakka waajjirasaanii deemuun Bitootessa shanii hanga Caamsaa kudha shaniittidha. Gaaffii “wal hubannoon kutaa keessaa maal fakkaata?” jedhu gaafachuun, deebiin argame isa daawwii daree wajjin wal bira qabuun yeroo ilaalamu, kan tokko ta'e miti. Kana malees, akka Bestfi Kahn (1999) jedhanitti, namoonni deebii gaafatamaniif barreefamarra dubbiidhaan deebisuu waan filataniif akkasumas gaafataanis carraa irra deebii'ee gaafachuu waan argatuuf, meeshaan kun filatamaadha. Kanaafuu, tooftaa too'annoo karoora (planning), hojiirra oolmaasaa (Implementation), madaallifi (Evaluation) gabaasa barsiisotaa ittiin adeemsifamu ilaalchisee hoggantoota hojii baruuf barsiisuurratti sadarkaa mana barumsaatii hanga godinaatti jiraniif gaaffiin godhamee jira.

3.5. Dhiyeessafi Tooftaa Qaaccessa Odeeffannoo

Odeeffannoon meeshaalee adda addaa asiin olitti eeramaniin walitti qabame erga gabateedhaan dhiyyaate booda (harki guddaan isaa), haqa kutaa sakkatta'a barruulee keessatti mari'atame bu'uura godhachuudhaan qaacceffamee/ hiikaa argatee jira. Odeeffannoon armaan gaditti tarraa'an dhiibeentaadhaafi ibsa jechaatin qaacceffamanii jiru.

- Deebiiwwan barattoonni gaafannoof laatan (caasaa yookin qaamota qorannoo adda addaarratti)
- Deebiiwwan barsiisonni Afaan Oromoo kutaa saglaffaa laatan.
- Deebiiwwan gaafiif deebii (Interview) hoggantoota too'annoo hojii baruuf barsiisuurratti sadarkaa mana barnootaatii hanga godinaatti hirmaatan (kuni gabateedhaan osoo hin taane ibsa gabaabaadhaani).
- Bu'aa daawwii kutaa muxxannoo baruuf barsiisuu.

BOQONNAA AFUR: DHIYEESSAFI QAACCESSA ODDEEFFANNOO

Boqonnaan kun kan hammatu odeeffannoo gaaffilee bu’uuraa boqonnaa tokko ka’umsa qorannoo keessatti ka’aniif deebiiwwan argaman kan itti qaaceffamanii dhiyaatanidha. Odeeffannoon qaaceffamanii dhiyaataniis, daawwannaa daree, bargaaffiifi afgaaffiidha.

4.1. Qaaccessa Daawwii Kutaa

Caacculeen Dabalee “D” jalatti akka qajeelfama waliigalaatti (General Guidelines) daawwii kutaattii ka’umsa ta’an ijoon xiyyeeffannoo barataa; xiyyeeffannoo barsisaa; adeemsawwan seensaa, dhiyeessaa, shaakala); yaad- deebii (Feedback) barsisaa; si’aayina (Motivation) barattootaafi kan kallattii yookin alkallattiidhaan tooftalee barnoota caasluga Afaan Oromoorra oolaa jiran ilaallataniidha.

4.1.1. Qaaccessa Qabxii Xiyyeeffannaa Barataafi Barsisaa Ilaalchisee Taa’e

Tarreen bu’aa xiyyeeffannaa barsisaafi barattootaa adeemsa baruufi barsiisuu keessatti daawwatame agarsiisuutti barsisaan haala ijaarsa kutaa (Modes of Classroom Organization) adda addaa keessaa guddaan (%75) inni itti fayyadamu “Garee Mara” dha. Haa ta’u malee, barattoonni ciccimoo ta’an tokko tokko gaaffii yoo gaafatan deebii laachuun ni jira (%25). Hirmaannaa barattootaa; tooftalee hojiirra oolaa jiru (jiran) sakkatta’uuf, amala barattootaafi kan barsisaa haalaan sakkatta’uuf qabxiilee ijoowwan asiin olitti ka’an tokkoon tokkoon isaanii jalatti caacculeen xixinnoowwan adda addaa akka ulaagaatti taa’anii jiru.

Haaluma qaaccessa asiin olitti laatametti, gaheen barsisaafi barattoota kutaatti daawwatame isa tooftaa barsiifataa keessatti calaqqisu yoo ta’u kutaa muuxxannoon akkanaa irra deddeebiidhaan dalagamutti barnoonni wallin dubbii haalli itti calaqqisu ni jira jechuun rakkisaadha. Kunis jereenya barattootaa gara fuula duraarratti rakkoo kan uumuudha. Kana jeechuun, akkuma daree barnootaa keessatti callisani hawwaasummaa keessattis kan callisan yoo ta’e jireenya isaaniirratti rakkoo ni uuma.

Kaayyoon daawwii kutaa adeemsisuu inni guddaan, akka kana dura kutaa “Wixina Tooftalee/Mala qorannichaa” jedhu jalatti eerametti, garaagarummaa deebii barattootaa,

barsiisotaafi hoggantoota hojiirra oolmaasaa barnoota Afaan Oromoo too'atan gidduutti dhalachuu malu walitti fiduu yookin hiika itti laachuu yookin yaada dhokate baasuufi kan kana fakkaataniidha. Kaayyoon inni biroo amanamummaa (Reliability) qorannoo kanaa jabeessuudha.

Tooftaa barnoota caasluga waliin dubbii ilaalchisee, barsiisonni, barattoonnifi hawaasni biroo sadarkaa himtee (Theory) tiin wanti beekan ni jira. Deebiin (odeeffannoon) isaan laatanillee beekumsuma waraqaarra jirurratti kan hundaa'e ta'uu mala. Kanaafuu, hojiirra oolmaasaa ijaan ilaaluudhaan mirkaneeffachuun barbaachsaadha. Kaayyoo kana galmaan gahuuf, barsisaan tokko si'a sadi ilaalamee jira. Akka ibsa Atkins and et al (1995); Batstone (1995); Little Woodfi (1981) hayyuulee birootti, muxxannoo adeemsa barnoota caaslugaa haala kanaan adamsifamu isa tooftaa barsiifataati. Barattoonni ciccimoon tokko tokko gaafii gaafachuun isaanii gaarii ta'e barattoota muuxannoo barattoota kaan irraanffachuu kan fedhudha (Batsone, 1995). Barsisaan ibsa bal'aa caasichaa akka mata dureetti fudhatame ni laata, barattoonnis yaadannoo barsisaan gabateerratti laatu ni barreeffatu. Gaheen barataa inni haalaan yeroo bal'aa fudhatu, kanaafuu, ibsa barsisaan laatu (caasaasaafi faayidaasaa ilaalchisee) dhaggeeffachuu, yaadannoo isaa qabachuu, yeroo tokko tokkoo gaaffii gaafachuu (barattoota cimoo) dha. Yeroo tokko tokko barattoota ciccimoo ta'anirratti xiyyeeffachuun ni jira. Yaanni qabxii kanaa wajjin deemu, inni biroo haala barsisaan yeroo sadarkalee itti fayyadamuudha. Yeroon ibsi barsisaa fudhatu 'seensa', 'dhiyyeessa', 'cimsuu'fi madaalli jedhan jalatti kana jedhanii kaa'uun nama rakkisa. Sababni isaas, sadarkalee marattuu barsiisumatu dalaga.

Haaluma qaaccessa asiin olitti laatametti, gaheen barsisaafi barattoota kutaatti daawwatame isa tooftaa barsiifataa keessatti calaqqisu yoo ta'u kutaa muuxxannoon akkanaa irra deddeebiidhaan dalagamutti barnoonni wallin dubbii haalli itti calaqqisu ni jira jechuun rakkisaadha. Kunis jereenya barattootaa gara fuula duraarratti rakkoo kan uumuu danda'u ta'uun isaa hin shakkisiisu.

Haalota barattoonni(barsiisonni) adeemsa baruufi barsiisuu afaaniichaa keessatti itti kaka'an keessaa inni mul'atu gaaffilee barattoonni cimoo ta'an tokko tokko kaasan qofa.

Haalli jireenyi barattootaa yookin gochoonni adda addaa haalota caasichaa kutaatti calaqqisu hin jiru. Seerota caasicha duukaa deemuun fakkeenya muraasaan ibsuutu jira.

Hanqina hojiirra oolmsaasaa tooftaa kanaatii sababoota ta'an keessaa hanqinni si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) isa guddaa ta'uu danda'a (Atkins and et al, 1995). Haalli barattoonni itti gaafatamuummaa gochoota kutaatti dalagamanii fudhatanii kana keessa jaalala dalagawwan kanaa of keessatti uumanii haalli waliin dubbiin ni cima ture. Kunis garuu, kutaatti hin calaqqisu.

Hojiilee adda addaa adeemsicha keessatti dalagaman ilaalchisee (haqni barattootaa fi barsiisotaan ka'e kan caasluga ogummaalee afaanii (skills) waliin barsiisuu) caasaa mata dureen isaa haalaan of danda'ee hin ta'iin (kan ogummaalee akka dubbisa keessatti haala alkallattiidhaan taa'e) kan akka mata dureetti fudhachuudhaan barsiisuutu jira. Dhaggeeffannaadhaan gonkumaa kan hin jirre yoo ta'u, dubbiin (shaakalli caasichaa) barattootaan dalagame homtuu hin jiru. Odeeffannoon kun qabxii hoggantoonni barnootaafi barsiisonni akka rakkoo hojiirra oolmaasaa tooftaa kanaarratti qunname jedhanii kaasaniin kan walfakkaatudha. Kunis, qophii barnoota caasluga Afaan Oromoorratti hanqinni jiraachuu agarsiisa. Kaayyoon oomisha hiikaatiif jecha meeshaalee gargaarsa barnootaatti faayidamuun hin jiru. Odeeffannoon kun qabxii hoggantoonni barnootaafi barsiisonni akka rakkoo hojiirra oolmaasaa tooftaa kanaarratti qunname jedhanii kaasaniin kan wal fakkaatudha. Kunis, qophii barnoota caashima Afaan Oromoorratti hanqinni jiraachuu agarsiisa.

Gama ibsa kaayyoo barnoota caasichaafi qajeelcha gilgaalonni itti dalagaman ilaalchisee, haala giddu galeessaatin laachuun jiraatus, quubsaa miti. Ibsi kaayyoofi qajeelfamaa ifa haa ta'u malee kallattiidhaan qabiyyee waliin dubbiirratti kan xiyyeeffatee miti. Kunis, dalagni yaada waljijjiirraa agarsiisu hin jiru.

Too'annaa kutaa (Classroom Management) ilaalchisee, hojileen barattoonni akka dalagan laatameef (kan kitaaba keessatti laataman) haalota adda addaa jireenya isaanii kan wanta qabatamaarratti hundaa'e waan hin ta'iiniif guutummaa guututti salphaadha kan nama jechisiisuu miti. Haalli barsiisaan itti ibses, gilgaalonni barattoonni dalaganis kan maree barattoota yaada keessa galche miti. Barattoota cimina qaban tokko tokkoon

ala martuu kan callisanidha. Haa ta’u malee, yeroo barsisaan barattoota ciccimoorratti xiyyeeffatu kuun isaanii waliin haasa’uunis ni mul’ata. Haallii hirmaannaa malee callisa guddaa agarsiisu kun adeemsa barnoota waliin dubbii afaaniirratti rakkoo guddaa kan fidudha Atkins and et al (1995); Little Wood (1981); Batstone (1995).

Adeemsi(haalli) sirreeffamni yookin ilaalchi itti laatamu ilaachisee, gilgaalota kitaaba keessatti laatamanii barsisaan akka hoj-manee fi hoj-dareetti laatee gabateerratti deebii laataaf.

Akka waliigalaatti, cuunfaan buu’aa deemsa daawwii kutaa kan armaan gadiiti:

- Adeemsi baruuf barsiisuu kan barsisaa giddugaleeffatee dha.
- gareefi cimdiiidhaan mari’achiisuun hin jiru,
- meeshaalee gargaarsa barnootaatti hin fayyadamu,
- carraan shaakalaa hin jiru.
- Tooftaan haalaan (%75) hojiirra oolaa jiru ibsa dha.
- sirreessi garee hin jiru
- Barattoonni daree keessatti kaka’umsa hinqaban: dhaggeeffachuufi barreessuudhaan alatti yaada waljijjiiruun, haala haqa jireenya barataa qabatamaa ta’e tokko ibsuun yookiin dalagsiisuun hin jiru.
- Caacculee barnoota caaslugaa kan waliigalaa keessaa (caasaa, hiika, ergaa haalaa) xiyyeeffannaa guddaan caasaarratti kan laatameedha. Adeemsi seerota caasichaa barsiisuurratti, kaayyoofi qajeelfama gilgaalonni itti dalagaman ibsuurratti ciminni ni mul’ata.
- Ibsa laataafi beekumsa caaslugaa mara himaan barsiisaa qofa waan ta’eef barattootarraa fuula / corrisa – feeling nuffiitu (bordum) mul’ata.
- Barattoonni gaaffii yoo qabaatanillee gaafachuuf wanta sodaatan fakkaata.

Kunis akka waliigalaatti, tooftaan barnoota caasluga Afaan Oromoo kutaa saglaffaatti ittiin laatamu isa barsiifataati jechuun ni danda’ama. Kana malees, bu’aan kun akkuma qaaccessa odeeffannoo barsiisotaafi barattootarraa argameen walqabsiifamee qaacca’etti, odeeffannoo barattootaafi hoggan tootaarraa argameen kan walsimatu yoo ta’u kan barsiisotaatiin walitti bu’a.

4.2. Qaaccessa Gaafannoo Barattoota irraa Argame

Gaafannoo dabalee “A” Fuula 79 jalatti ilaalaman qabxiilee ijoo qorannoo kanaa ta’an kan akka amala barattootaa yookin barsisaa kutaatti calaqqisu, carraalee adda addaa waliindubbii (caasaa caaslugaatti fayyadamuudhaan), hojiilee/ gochoota adda addaa kutaatti dalagamaniifi gahee barataafi barsisaa hojiilee waliindubbii keessatti maal akka ta’e kan ilaallatanidha.

Qabxiileen ijoowwaan kun (Major Areas) qabxiilee armaan gadiitti tarraa’an hubachuuf kan gargaaranidha:

- Barattoonni hojiilee caasluga waliindubbii keessatti akka eegamanitti hirmaachuufi dhiisuu isaanii;
- Tooftaaleefi meeshaaleen barnoota caaslugaarra oolan hirmaannaa barattootaa guddisuuf gahaa ta’uufi dhiisuu isaanii;
- Amalli barataa /Barsiisaa waliindubbii gargaaruu fi dhiisuu isaafi;
- Caacculee biroo kallattiin yookin alkallattiin waliindubbii daangessuu malan.

Qabxiilee tokkoon tokkoon isaanii jalatti waa’ee barnoota caasluga waliin dubbii qabatamummaa deebii barattootaa murteessuuf gaaffileen lama yookin isaa ol ta’an gaafatamanii jiru.

Mijaa’ina dhiyeessa odeeffannootiif jecha deebiiwwan barattootaa lakkoofsa (0-5) bakka bu’anii jiru:

Daraan olaanaa = 5;	Jidu galeessa = 3;	Bayyee gadi
aanaa = 1; Olaanaa = 4;	Gadi aanaa = 2;	Gongumaa hin
jiru = 0;		

Gabatee.1= Odeeffannoo Duubee Barattotaafi Barsiisotaa

Deebiin gaaffiilee amala barsiisonniifi barattoonni adeemsa baruuf barsiisuu caaslugaa keessatti calaqaasiisan ilaalchisee dhiyaate (Gaaffilee 1, 2,6,14, 16,)

Gaaffiilee	Deebiiwwan											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
Fedhii Barnoota	21	43.75	12	25	8	16.6	3	6.25	3	6.25	1	2.083
Dubbachuu soda	20	41.6	10	20.83	6	12.5	7	14.58	3	6.25	2	4.12
Kan Barsiisotaa												
Fedhii Afaan Oromoo barsiisuu	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Shooraa faayidaa	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Fedhii (barattootaa) maree adda addaa	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Sodaa barattoonni gaaffiifi deebiirratti	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-

Akka odeeffannoo gabatee kanaatti, fedhiin barattoonni barnoota caaslugaatiif qaban baay'ee olaanaadha. Dhibbeentaan 43.75 ol (qabxiin isa giddugaleessaatii ol ta'e) kan kana agarsiisuu yoo ta'u, % tokko qofatu fedhi kana hin qabne. Kanneen hafan fedhii giddu galeessa ta'e qabu.

Haata'u malee, kana jechuun, ijaa walitti dhufeenya barnoota caasluga waliindubbiitiin, fedhiin ol aanaa ta'e kun kan seerota afaanichaa barachuu qofa ta'uu mala malee caasicha bu'ureeffachuudhaan fedhii yaada ofii ibsuu ta'uu dhiisuu danda'a. Gaaffiin Caasluga haala yookin tooftaa kamiin barsiifame/baratame jaallatu?" Jedhuuf deebii murtaawaa ta'e kaa'uun rakkisaadha. Kanaafuu, caasicha caasluga tokko bu'uura godhachuudhaasn of ibsuun jira moo hinjiru yaada jedhuuf deebisuun barbaachsaadha. Fedhuma ibsa (Lecture) barsisaan laatu yoo ta'e garuu, sababni barattoonni baay'een caasluga jaallataniif gaaffii/deebii isaa deebisuun yookin barreessuun salphaa waan ta'eef ta'uu mala (Nasr, 1972).

Gama birootiin, akka gaaffii biroo jalattillee calaqqisutti, barattoonni harki guddaan adeemsa baruufi barsiisuu caaslugaa/ afaanii keessatti sodaa dogoggora caaslugaa niqabu. Dhiibbeentaa 12.5 , kan barattoonni “giddugaleessaa” jedhanii kaa’an akka sadarkaa sodaa giddugaleessaatti fudhchuudhaan yoo ilaalamu, gara dhiibbeentaan 41.6 haqa kana yoo agarsiisu, (%20.83) sadarkaa olaanaa (%12.5) giddugaleessa ta’u (%14.583) gadi aanaa; (%6.25) harka baay’ee gadi aanaa, akkasumas (%4.12) gonkumaa akka hinjirre) agarsiisa. Walumaagalatti, barattoota muraasatuu sodaa uumamsa dogoggora caasluugaa malee barata.

Barattoonni gaaffii hin caaseffamiiniinillee akka ibsanitti sodaan uumama dogoggora caaslugaa isaan qaban guddaa ta’uun isaa nimul’ata. Bu’aa(qabxii) kana fedhii barnoota caaslugaa asiin olitti sadarkaa guddaa ta’ee argameen walqabsiisuun nidanda’ama. Fedhiin isaanii eega guddaa ta’eefi beekumsa caasaa durumaan dhalootaan horatan (boqonnaa 2 fuula 18 ilaalaa) yookin haala haarawaatin barataniin yaada ofii ibsuurratti hanqinni amantaa (Lack of Confidence) jiraachuun isaa nimul’ata. Gaaffiin “hanqinni amantaa maalirraa madda?” Jedhuu yoo ka’u, hanqinni waliin haasa’uu, cimdii yookin gareedhaan mari’achuun sababawwan ijoo ta’aniidha. Kunnis gara yaada tooftaan barnoota caaslugichaa yeroo mara hojiirra ooluu isa barsiifataati jedhutti kan nama harkisuudha. (Atkins and et al, 1995). Amalli barsisaallee rakkoo kanaa madda biroo ta’uu mala.

Akka seensa jalatti ibsametti, Afaan Oromoon barattoota baay’eedhaaf afaan duraa waan ta’eef seera caaslugichaa guutumaa guutuutti hinbeekan jechuun rakkisaadha. Kanaafuu, barsisaan carraa yaada waljijjiirsiisuurratti rakkoo qabaachuun isaani mul’ata; deebiin barattootaafi daawwiin kutaa harki guddaan haquma kana agarsiisa.

Akka gabateen armaan oliitti agarsiisutti, barsiisonni sadarkaa kanatti Afaan Oromoo barsiisan fedhii ogummichaa guddaa qabu. Haa ta’u malee, hiika qabxii amalota barsiisotaa keessaa isa tokko ta’e kanaa kana jechuudhaaf gaaffilee ijoo kan akka “haalli fedhii baay’ee olaanaan kun itti ibsamu yookin hojiirra oolu maal ta’uu qaba?”; “Fedhii tooftaa kamiitin barsiisuu? jedhan kaasuun barbaachsaadha. Akka hayyuuleen Little Wood (1981), Atkins and et al (1995) yaadrime barnoota waliin dubbii afaan barsiisuu kaasan akkasumas haala hojiirra oolmaa isaallee sakatta’an, kan kutaa

sakatta'a barruulee jalatti tuqaman akka jedhanitti, barsisaan afaan tokko barsiisu tokko fedhii ogumichaa ni qaba kan jechisiisu hojiilee waliin dubbii kutaa filachuurratti, qindeeffachuurratti, hirmaannaa haalota fedhii barattootaa faana ta'u mijeessuurratti; barattoota waliiniillee akka hir'insaatti hirmaachuurratti; akkasumas meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa fayyadamuufi gilgaalota kitaabaan ala ta'an fedhii barattootaa yaada keessa galfatan kutaatti dalagsiisuurratti si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) adeemsicha keessatti yoo calaqqisiiseedha. Haalli kun garuu akka deebiin barattootaa hoggantoota akkasumas daawwii kutaatti adeemsifamerraa barametti, baay'ee gadi aanaa dha. Kanaafuu, deebiin barsiisotaa kun hanqina hubannoo maalummaafi haalota hojiirra oolmaa barnoota waliin dubbiitirraa ka'uudhaan kan laatame fakkaata. Kana malees, barsiisonni kun hanqina maalummaa tooftaa waliin dubbiitiin tooftaa barnoota afaanii isa barsiifataa ta'e kanaan barsiisaadhumtuu kan isaan gammachiisuu ta'uu ibsuuf kan dubbatan ta'uu danda'a.

Shoora yookin faayidaan caaslugaa afaan tokkoo barsiisuuf laatu, akka ilaalcha barsiisota deebii laatan kanaatti, baay'ee guddaadha. Dhiibbeentaan gara 66.6 haqa kana yoo agarsiisu, harki 33.3 fedhii giddugaleessa ta'e qabaachuu agarsiissa. Odeeffannoon kun barbaachisummaan barnoota caaslugaa barnoota afaanii keessatti baay'ee guddaa ta'uu haa agarsiisu malee, hubannoon barsiisonni qabxiilee shoorri caaslugaa barnoota afaanii tokko keessatti qabu ilaaluun ka'umsa kaayyoo qorannoo kanaa waliin deemudha. Hubannoo/ kaka'umsa ilaalcha isaan dhimma kanarratti qaban sakkatta'uuf gaafannoo banaa (Open-ended Questionnaire) keessatti gaafatamanii deebiin laatan "ogummaa afaanii guddisuu"; "ergaa dabarsuu", "afaan waaltessuu", "yaad rime ibsuu", "furmaata laachuufi," dandeetti ragaa kennuu guddisuu" kan jedhudha. Haa ta'u malee, akka Atkins and et al (1995), (boqonnaa 2 fuula 9 ilaalaa), ibsetti, shoorawwan ijoo ta'an walitti dhufeenya hirmaattootaa agarsiisuu; xiyyeeffannoo ergaa tokkoo akka waliindubbii walirraa hincinne (On going Discourse); yeroo gochi tokko itti dalagameefi haala dubbataan (dhaggeeffataan) keessa jiru ibsuudha. Deebii laatamanfi haqa barreeffama keessatti ka'e yoo madaalaman, sadarkaa yaadrimeetiin kan walirraa fagaatu miti. Hubannoon barsiisonni qabxii dhimma kanarratti qaban salphaa hin fakkaatu. Haqinawwan kun martuu jechuun ni danda'ama, hojjirra kan oolan ta'anii hin argamne; wanti mul'atu yaadannoo barreessuufi sirreessuudha. Kunammo, barnoonni

caasluga Afaan Oromoo kaayyoo eegameef tajaajilaa akka hin jirre agarsiisa. Fedhiin barattoonni barnoota caasaa caashima Afaan Oromooratti maree adda adda adeemsisuuf qaban cimaa ta'uun ni mul'ata (%33.3 daraan olaanaa; %33.3 olaanna; akkasumas % 33.3 giddu galeessa).

Kana malees, barattootumtuu gaafatamanii fedhiin isaanii guddaa ta'uu isaa hubatame. Gara birootin, gaaffiin “carraan maree adda addaa adeemsisuu laatan hagami?” jedhu ka'ee rakkoon/hanqinni jiraachuun hubatame. Hoggantoonni ammo adeemsichi kan barsisaa giddugaleessa godhateedha jedhu. Dawwiin kutaatis maree adda addaa adeemsisuun akka hin jirre agarsiise. Kanaafuu gaaffiin “rakkoon barnoota caasluga waliin dubbii hojiirra oolchuu eessa yookiin eenyu bira jira?” jedhuu yoo ka'e deebiin jechoota adda addaatin haa taa'u malee kaayyoo qaaccessa qabxii kanaatti deebiin “barsisaan muuxxannoo barattoota hirmaachisuu hin qabu yookin carraa hin laatu”, kan jedhu ta'a. Sirriidhumatti ammo, yeroon ilaa barsiisaan barattoota isaaf carraa yeroo baay'ee akka hin laadne daawwannaa daree keessatti mul'ateera. Hirmaannaa hojii baruufi barsiisuu caasaa caashimaa keessatti sodaan barattoonni gaaffii adda addaa gaafachuurratti qaban, harki guddaa (%66.6) olaanaafi baay'ee olaanaadha. Haa ta'u malee, barattoonni muraasni (%33.3) sodaa akkanaa akka hinqabne odeeffannoon gabatee kanaan dhiyaate ni agarsiisa.

Bu'aa kana malees, deebiin barattootaa, daawwiin kutaa yaaduma kana kan cimsaniidha. Sodaan barattootaa adeemsicha keessatti rakkoon inni fiduufi hiikni akkasumas maddi isaa kanaan dura bu'aa gaaffilee odeeffannoo barattootaa jalatti mari'atamee jira. Achittis akkuma isa kanaa sodaan barattootaa adeemsicha keessatti rakkoo inni fidu guddaadha.

Gabatee 2, Odeeffannoo Carraawwan Hirmaannaafi Gaheewwan Barsiisaafi

Barattootaa

Deebii gaaffiilee odeeffannoo carraawwan hirmaannaafi gaheewwan barattootaafi barsiisaa hojiilee barnoota caaslugaa kan kutaa ilaalchisee gaafatamaniif dhiyaate (gaaffiilee 6,10,13,14,15,17,18,19)

Gaaffii	Deebii											
	5		4		3		2		1		0	
	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%	Lak.	%
Carraa gochoota yookin dalagaalee kutaa adda addaa	6	12.5	10	20.83	20	41.6	7	14.583	3	6.25	2	4.12
Carraa maree waliin dubbii adeemsisuu	8	16.6	12	25	22	45.83	4	8.3	2	4.12	-	-
Carraa Caasluga waliin dubbii dubbisa keessatti barachuu	7	14.58	20	41.6	11	22.91	6	12.5	3	6.25	1	2.083
carraa Caasluga dhaggeeffannaa keessatti barachuu	8	16.6	9	18.75	11	22.91	6	12.5	4	8.3	10	20.83
Waliin dubbii casaarratti adeemsisuu	5	10.41	12	25	14	29.16	6	12.5	6	12.5	5	10.41
Yeroo barsiisaan itti fayyadamuu keetiin yoo madaalamu	18	37.5	14	29.16	10	20.83	4	8.3	-	-	2	4.12
Itti fayyadama meeshaalee gargaarsaa barnootaa	2	4.12	2	4.12	6	12.5	6	12.5	6	12.5	26	54.16
Ibsaafi yaadannoo barreessuu	14	29.16	16	33.3	8	16.6	4	8.3	4	8.3	2	4.12
Gilgaalota(hojii) sirreessuu	14	29.16	12	25	9	18.75	10	20.83	2	4.12	1	2.083
Caasaa caaslugaa barsiisuuf tooftaa hojiirra oolu	10	20.83	8	16.6	14	29.16	8	16.6	4	8.3	2	4.12
Mari'achiisuu: haala mijeessuu	10	20.83	14	29.16	12	25	6	12.5	4	8.3	2	4.12
Humni fakkeenya barsiisaa himoota mataa ofii ijaaruuf	8	16.6	12	25	16	33.3	4	8.3	6	12.5	2	4.12

Akka gabatee kanarraa hubatamutti, carraa barattoonni gochawwaan adda addaa kan akka bakka namee (Role Play), seenaa himuu; diraamaa dalaguu---- kutaatti dalaguun ga'adha. Akka deebii barattootaatti (%41.6) qabxii giddugaleessa ta'e godhachuudhaan qabxileen isaa olii yookiin sgadi ta'e yoo madalaman, (%20.83) carraa sadarkaa olaanaa carrichaa yoo agarsiisuu (%14.58) sadarkaa gadii aanaa agarsiisa. Qabxiin daran olaanaan (%6.25) carraa ga'aa ta'e haa agarsiisu malee dhibeentaan 24.953 hanqinni guddaan jiraachuusaati agarsiisa.

Qabxiwwan carraan gochoota adeemsisuu agarsiisan, isa olaanaafi gadi aanaa agarsisan, walqixa jechuun nidanda'ama. Kunis hanqinni carraa caaslugatti fayyadamuudhaan gochoota (Tasks) kana dalaguu bal'aadha. Akka kutaa sakkatta'a barruu jalatti ibsametti (boqonnaa 2 fuula 16 ilaalaa), barattoonni caasaa afaan tokkootti fayyadamuu baannaan (gochoota dalagan yaaduu yoo baatan) hiika caasaa caaslugichaa haalaan hinbeekan (Atkins, 1995). Hiikni bu'aa kanaatis, galmi barnoota caaslugichaa seerota afaanichaa haalaan beekuu ta'a, sababni isaas, akka Atkins and et al (1995:1-2) ibsetti, qabxiwwan adeemsa barnoota caasuga afaan tokkoo kan waliindubbiiti (Communicative) jechisiisan ke essaa inni guddaafi ijoon yaad-rimee sirna gochaa (Task Principle) jedhu yoo ta'u. Kunis, adeemsa dalagawwan kutaatti fayyadamuudhaan caasicha caaslugichaan qofa osoo hintaane 'hiika' isaa argachuu kan ilaallatuudha. Ibsi Celce Murcia (1991) (boqonnaa 2 fuula 15 ilaalaa) laate barnoonni caaslugaa kan 'caasaa', 'hiika' fi 'ergaa haalaa' (pragmatics) mul'isu ta'uu baannan isa barnootaatiifi bu'aawwan kun kan walfaana deemaniidha. Kanaafuu, dhiibbaa tooftaa barnootaatu calaqqisaa jira jechuun ni danda'ama.

Carraa cimdii yookiin garee caasaa adda addaatiin kutaatti maree adeemsisuu ilaalchisee, harka irraa jireenyi carraa guddaan jiraachuusaa yoo agarsisuu (%45.83), ammallee rakkoon yookin hanqinni jiraachuu isaa ni mul'ata (%25). Carraa kanaa (%25) akka sadarkaa carrichaa qabxii giddugaleessaa fudhachuudhaan ta'e, walumaagalatti, carraan kun haala qubsaarra akka jiru ni hubatama.

Bu'aan kun carraan cimdiidhaan barachuu guddaa ta'ee hanqinnis jiraachuu saa haa agarsiisu malee, deebiin barsiisotaa kanaan yoo madaalamu, sadarkaa sadaffaatti si'a tokko tokko qofa hojiirra akka oolu agarsiisa. Kana malees, garaagarummaa uumame

kan ijaa (bu'uura) daawwii kutaatin yoo ilaalamu, adeemsa baruufi barsiisuu keessatti itti fayyadamni cimdii yookaan garee, gonkumaa hin jiru jechuun ni danda'ama. Haalli barattoonni itti taa'an, teessoo tokkorra barattoota sadii qofatu taa'a. Haalli maree guca adda adaa qabuun teessisuun hindanda'amu. Kunis, erga sochiin cimdii hinjiraanne (hanqina guddaa qabaatee) akkasumas gareedhaan barachuun hin jiraannee, malli caasaa kutaa (Modes of Classroom Organization) kutaa maraa (Whole Class) ta'uu agarsiisa. Kana jechuun ammo, adeemsi barnoota caasluga Afaan Oromoo kan barsisaa jiddu galeessa godhateedha jechuun ni danda'ama. Kunis waliin dubbiin yookin hirmaannaa barattootaa baay'ee gadi aanaa ta'uu yoo agarsiisu jireenya barattoonni gara fuulduraatti hawaasa keessa (Social Competence) rakkoo kan uumuudha.

Gara carraa caasluga ogummaa dubbisaatin walqabsiisanii barachuutiin, dhibbeentaan 41.6 olaanaa ta'eet ilaalama. Kanaafuu, akka waliigalaatti, carraan caasluga gilgaalota dubbisaa keessatti barsiisuu sadarkaa quubsaadhaa ol ta'us, hanqinni carraa kanaa jiraachuunsaa ni mul'ata.

Bu'aan deebii barsiisotaallee kanuma haa agarsiisu malee, bu'uura haala qabatamaa daawwii kutaatiin, matadureen caasaa caasluga Afaan Oromoo ilaalchisee haalaan kutaa ofdanda'e keessatti taa'e jiraachuu baatus (kan kutaa saglaaffaa), caasicha ogummoota afaaniitiin (Language Skills) walsimsiisuun hinjiru. Caasaa caasluga gilgaalota adda addaa keessatti laataman gabatee gurraacharratti laataman sirreessuu qofatu adeemsifama. Kunis, tooftaalee barnoota caaslugaa (bu'aa, adeemsafi ogummaa) keessaa isa bu'aa ta'etu hojiirra oola kan nama jechisiisudha. Sababni isaas, caasaa caaslugichaa murtaawwaa ta'e tokko akka barattoonni haalaan beekan godhuurratti qofa waan xiyyeeffateefidha. (Boqonnaa 2 fuula 11 ilaalaa).

Gara carraa barnoota caaslugaa dhaggeeffannaa keessatti ilaaluutti yoo ce'amu, akka waliigalaatti carraan kun sadarkaa giddugaleessa jechisiisuu (%22.91) gadi aanaa (gara 18.75 ol) ta'uu isaatu mul'ata. Kanaafuu, caasaa caaslugsa Afaan Oromoo gilgaalota adda addaa dhaggeeffannaa keessatti barachuu/ barsiisuu irratti hanqina guddaan jiraachuun isaa ni mul'ata.

Haaluma qaaccessa barnoota caaslugaa barreeffama keessatti barachuu asiin olitti ilaalameen, bu'aan daawwii kutaafi deebiin barattootaa kun agarsiisuutti, carraan

adeemsa kanaan caasluga afaan Oromoo barachuu baayyee gadi aanaadha yookin gonkumaa hin jiru jechuun ni danda'ama. Kana jechuunis, caasaa caasluga afaan kanaa haala hiika haalaa (Pragmatics), ergaa waliigalaa (Discourse Factor), hiika hawaasummaatiin (Social Meaning) barachuun hin jiru. Kunis garasaatin, waliindubbii barattootaan adeemsifamuu qabu kan gadibuusudha. Kunis, ammas, jireenya barattoota haawaasa keessatti jiraatanirratti rakkoo guddaa kan uumuudha.

Carraa waliin dubbachuu waliigalaa ilaalchisee, qabxii giddugaleessaa (%29.16) godhachuudhaan dhibbeentaa qabxii kanaa oliifi gadiitti argaman, (%12.5) harka gadi aanuu yoo agarsiisu (%25) ammoo sadarkaa olaanaa agarsiisa. Kanaafuu, carraan, waliin dubbii kutaa baayyee gadi aanaa ta'uutu ilaalama. Kunis, haaluma qaaceessa qabxiilee adda addaa armaan olitti ilaalamaniin, qabxii wiirtuu hojiirra oolmaa barnoota caasluga waliin dubbiitiin kan walqabatudha. Carraan walhubannoo kutaa (Classroom Interaction) baay'ee gadi aanaa yookin hinjiru taanan, waa'ee tooftaa waliin dubbii haasawuunuu rakksaadha. Hiikni kun haqa hedduu ta'an agarsiisuu mala:

- Tooftaalee barnoonni caasluga Afaan Oromo ittiin laatamuu qaban (kan bu'aa, adeemsafi, kan ogummaa) keessaa kan bu'aarratti qofa xiyyeeffatu hojiirra oolaa jiraachuu isaa;
- Deebii barsiisonni tokko tokko laatan garuu faallaa haqa kanaa taa'uunisaa, barsiisonni wanta hojiirra hin oolle (himtee) barreeffamaan taa'e akka odeeffannoo qabatamaatti akka laachuu malan kan agarsiisudha.

Akka gabatee armaan oliitti hubatamutti, yeroon ibsi(dubbiin) barreeffamni barsisaa fudhatu kan barattoonni caasaa caaslugaatiif itti fayyadamaniin yoo madaalamu, haala nama ajaa'ibsiisuun, kan barsisaan fudhatutu caala. Dhibbeentaa barattoonni jiddugaleessa godhatan (%37.5 qofa) fudhachuudhaan yoo ilaalamu (%29.16) daran olaanaa; (%20.83) olaanaa; (%8.3) qofa gadi aanaa, (%4.12) gonkumaa akka hin jirre kan agarsiisuudha. Kanaafuu, akka waliigalaatti, dhibbeentaan gara 87.49 yeroon barsisaan gahee isa itti dalagutu yeroo dheeraa fudhata.

Odeeffannoo kanarraa ka'uudhaan, ergaalee addaa adda hojiirra oolmaa barnoota caasluga waliin dubbii Afaan Oromoofaana deeman keessaa

- Hojiilee adda addaa kan akka ibsuu, barreessuu, sirreessuu fi kan kana fakkaatan mara kan dalagu barsisaa waan ta'eef akkasumas, shaakalli barattoota yeroo muraasa qofa wanta fudhatuuf tooftaan kun kan bu'aarratti hundaa'e fakkaata. Galmi barnoota caasicha caaslugaatis seerotuma isaa haalaan beekuu qofa yoo ta'u kunis waliindubbiin kutaatti barattootaan yookin barattootafi adeemsa jiddutti adeemsifamu kan hinjirre ta'a. Sababni isaas walta'insi (Cooperation) waliin dubbattoota jidduu wanta hin jirreefi (Malamah-Thomas, 1987:11).
- Akaakuun walhubannoo kutaa (Classroom Interaction Type) kan barsiisaafi barattoota mara gidduutti adeemsifamuudha, sababni isaas yeroo %87.49 kan fudhatu ibsa (haasawa) barreeffama yaaddannoo waan ta'eefi (Atkins and et al, 1995). Kunis yaada (odeeffannoo) barsiisonni laataniin baay'ee kan wal faallessuudha. Kana malees, barsiisonni odeeffannoo laataniin yaadannoon laatan madda barreeffama himtee tooftaa waliin dubbirratti hundaa'uudhaani malee wanta hojiirra oolchaa jirannirratti akka hintaane mul'isa.
- Kaayyoowwan hojiilee kutaatti dalagaman kan hojiilee waliin dubbii caaslugaatin (afaan akka waliin dubbii waliigalaatti barachuu; si'aayina barattootaa guddisuu; afaanicha akka barnoota dhalootaatti barachuu; uumama haalotaa) kan walsimuu miti. Kanarraa ammoo wanti hubatamu tooftichi hojiirra oolaa jiru isa barsiifataa ta'uu kan agarsiisudha.
- Gaheen barsisaa ibsa laachuu, tarii yaadannoo barreessuufi sirreessa gilgaalota adeemsisuu.

- Fedhiin barattootaa haalli itti eegamu hinjiru, daawwin kutaatis haquma kana kan agarsiisudha.

Itti fayyadamani meeshaalee gargaarsaa yoo ilaalamu, dhibbeentaa 12.5 akka sadarkaa giddugaleessa ta'ee, (%12.5) ol muuxannoon meeshaalee gargaarsa barnootaa gadi aanaadha; (%12.5) gadi aanaa; (%12.5) daraan gadi aanaa akkasumas (%54.16) gonkumaa akka hinjirre kan agarsiisudha. Dhibbeentaa 20.74 qofatu itti fayyadama meeshaalee agarsiisa. Deebiin barsiisotaalle kanuma ibsa.

Gaaffii “odeeffannoon kun haalli hojiirra oolmaa barnoota caasluga waliin dubbiitiin walqabatu maali?” Jedhu deebisuun hiika bu'aa kanaa haalaan beekuuf kan gargaarudha. Akka Celce- Murcia (1988) ibsutti, kaayyoon itti fayyadama meeshaalee adda addaa hiika barnoota caaslugichaa akka hin irraanffatamnetti hubachuuniifi. Kunis alkallattiidhaan si'aayina barattootaa isa keessaa (Intrinsic Motivation) haalaan kan guddisudha. Kanaafuu, hanqinni itti fayyadama meeshaalee hanqina hiika caaslugichaa kan guddisuu dha.

Gaheewwan barsisaafi barattootaa adeemsa baruufi barsiisuu Caaslugaa keessaatti ilaalchisee, barsisaan yeroo heddu (%87.49 ol) kan fudhatu yadannoo barreessuufi ibsa isaa laachuudha. Gahee yaadannoo barreessuufi ibsasaa laachuutti aansee yeroo dheeraa kan fudhatu (%74.99) barattoonni chaartiitti akka shaakalan gochoota kutaa adda addaa dalagsiisuudha. Akka gahee barsisaatti sadarkaa sadaffaa kan fudhatu (%72.94) gilgaalota, hojmaneeffii hojdaree sirreessuudha. Akka gabatee kanarraa hubachuun danda'amutti, barsiisonni hedduun gochootawwan kana dalagsiisuurratti rakkina qabu (%24.92). Bu'aan (odeeffannoon) kun isa daawwii kutaatiin tokko yoo ta'u, deebii barsiisotaatinis xiqqoo walfakkata. Haa ta'u malee hiikni bu'aa kanaa kanneen armaan olitti laatamaniin kan walfakkaataniidha. Tooftichi isa barnootaa akka ta'e (Atkins and et al, 1995); akaakuun waliindubbii, isa barsiifataa barattoota mara giddutti adeemsifamu akka ta'e, hanqina kakaasuu qabaachuusaa kan ibsuudha.

Gaaffiin “maree adda addaa adeemsisuuf, barsisaan haala mijeessuurratti maal fakkaata?” jedhu yoo ilaalamu, dhibeentaa sadarkaa geddugaleessa agarsiisu (%25) fudhachuudhaan, barsiisonni sochii gaarii agarsisaa akka jiran mul’iisa. Haa ta’u malee, ammallee barattoonni maree adeemsisuurratti rakkoo niqabu (%24.92). Haa ta’u malee, bu’aan daawwii kutaa faallaa kanaa kan agarsiisuudha. Kunis, mareen adda addaa kutaatti adeemsifamu hinjiru. Sababnisaas hanqina teessuma mijaawaa ta’ee, dhiibbaa tooftaan barsiifataa barsisaafi barattootarratti qabu, hanqina kaka’umsa faayidaa hojiilee waliin dubbii barsisaa fi barataa ta’uu mala.

Barattoonni himoota mataasaanii, caasichatti fayyadamuudhaan, akka uuman humni fakkeenyawwan barsisaan laatuuf, dhibeentaa deebii “giddu galeessa” jedhu ibsu (%816.6) giddugaleessa godhachuudhaan yoo sakatta’amu, (%25) cimina barsiisotaa yoo agarsiisu, (%33.3) rakkina isaan qaban agarsiisa. Rakkoon jiru muraasaa haa fakkaatu malee, daawwichi kutaatti adeemsifame faallaa kanaa kan agarsiisuudha. Fakkeenyawwan muraasatu laataman, isaan keennamanis kan waliigalaati malee haalota barataan keessa jiraatu kan ibsanii miti. Kana malees, seerota adda ta’an (Exceptionals) kan keessumeessanii miti. Kunis, barattoonni, himoota mataa isaanii burqisiisanii ijaaruurratti gargaarsi laatu baayyee muraasa. Bu’aan kanaatis hanqina dandeetti waa uumuu kan uumuudha. (Harmer,1987). Qaaccessi armaan gadii, akka kutaa tooftaa jalatti eerametti, deebii barattoonni gaafannoo banaatiif laatanirratti kan hundaa’edha.

Akkuma gaaffilee kana dura qaaceffaman jalatti ilaalametti rakkoon inni guddaan carraa shaakalaa(dubbii) dhabuudha. Deebiin barsiisotaa akka agarsiisutti garuu barattoonni carraa gahaa ta’e qabu. Qaawwa deebii isaaniifi barattootaa gidduu jiru duuchuufi amanamummaa qorannichaa eeguuf daawwii kutaa adeemsisuun barbaachsaa ture. Haaluma kanaan, carraan jedhame gonkumaa hin mul’anne. Kunis, akkuma irra deddeebiidhaan eerametti sararii odeeffannoo tokko qofatu (barsisaarraa barattoota maraaf) jira. Kunis garasaatiin hamilee barachuu, mala barnootaa afaanii salphaa ta’e kan dhabamsiisudha.

Gabatee 3. Qaaccessa Deebii Gaafannoo Banaa Odeeffannoo Hojiilee Kutaa

Deebiiwwan gaaffiilee hojiilee kutaa adda addaa barattoonni yookin barsiisoonni adeemsa barnoota caaslugaa keessatti dalagan ilaalchisee gaafatamaniif deebii laataman (gaaffiilee, 7, 8, 9, 11, 20):

Gaafilee Hojiiwwanii	Deebiiwwan											
	5		4		3		2		1		0	
	La k	%	La k.	%	La k.	%	Lak k.	%	La k.	%	Lak. k.	%
- Rakkoolee hiikoo`, waliin haasa'uu dorgommii dubbii	4	8.3	8	16.6	6	12.5	6	12.5	10	20.83	14	29.16
- Iftoominna kaayyoo hojiilee	9	18.75	14	29.16	8	16.6	4	8.3	7	14.58	6	12.5
Iftoominna qajeelfama hojiilee	10	20.83	14	29.16	8	16.6	6	12.5	7	14.58	3	6.25
- gilgaalota kitaabaan alaa	2	4.12	5	10.41	18	37.5	9	18.75	12	25	2	4.12
- hojiilee kana dura beekaman	8	16.6	10	20.83	14	29.1	6	12.5	4	8.3	6	12.5

Akka gabateen kun agarsiisutti, barattoonni harki guddaan (%29.16) carraa hojiilee waliin dubbii adda addaa kan akka rakkoolee hiikuu, waliin haasa'uu, dorgommii dubbii (debating) kutaatti adeemsisuu gonkgumaa hin qaban. Kana malees, (%62.49) ol hanqina carraa kanaat agarsiisa. Akka deebii kanaatti, qabxii carraa giddugaleessaa (%12.5) fudhachuudhaan, (%37.4) qofatu jireenya carraa kanaa agarsiisa.

Gaaffiin “bu’aan kun hojiirra oolmaa barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromootiin firooma maaliti qaba?” jedhu yoo ka’u, adeemschi ulaagaalee barnooticha kan waliindubbiiti jechisiisan kan akka sirna gochaalee kutaafi (Classroom Task Principle) qaawwa odeeffannoo (Information Gap) ta’an kan of keessaa hin qabne ta’uutu mul’ata. Kana jechuun ammo, tooftichi hojiirra oolaa akka hinjirre agarsiisa. Sababni isaas maddi beekkumsa afaanii barsisaa

qofa ta'ee waan fudhatamuufi tooftichi barmootaa kan waliin dubbii kana hojiirra oolchuuf dhiibbaa guddaa uumaa jiraachuu saati.

Gara iftoomina kaayyoo hojiilee kanaa barsisaadhaan laatamutti yoo ce'amu, haalli barsisaan kaayyoo qabiyyee yookin dalaga tokkoo ifa ta'uun (%62.49 ol) isaa ni mul'ata. Haa ta'u malee, barattoonni tokko tokko rakkoo hubannoo kaayyoo barnoota caasaa caasluga Afaan Oromoo ni qabu (akka dhibbeentaan gara 37.51 haqa kana agarsiisutti).

Haaluma ibsa kaayyootiin walfakkaatun, barattoonni harki guddaan qajeelcha barsisaan hojii gilgaalotaatiif laatu guddaa (%66.59 ol) qabu. Haa ta'u malee barattoonni hubannoo ibsa qajeelfama dalaga hojiileerratti laatamuu hinqabne (akka % gara 33.41 agarsiisutti) ni jiru.

Bu'aan deebii barsiisotaatis kanuma haa agarsiisu malee, hiika bu'aa kanaa haalaan laachuuf gaaffii "Ifoomni kaayyoofi qajeelfamoota gilgaalota yookin hojiilee kutaatti laatu galma barnoota caaslugichaa isa kamirratti kan xiyyeeffateedha?" jedhu deebisuun barbaachsaadha. Bu'aa daawwii kutaatillee bu'ura godhachuudhaan, barsisaan galmi barnootichaa caasuma san yookin seerota isaa haalaan hubachiisuudha. Haalli barattoonnillee gaafficha kan itti hubatan kanuma fakkaata. Kunis, hanqina kaka'umsa (Awareness) barsiisonni tooftaa waliindubbii kanarratti qaban jiraachuu kan agarsiisudha. Kunis, gara isaatiin hojiirra oolmaansaaa tooftaa kanaarratti rakkoo guddaa kan ta'e fakkaata.

Muuxxannoo dalaga gilgaalota adda addaa kitaaba barataatin ala ta'an dalaguu ilaalchisee, baay'ee gadi aanaa (%25 ol) akka ta'e ni mul'isa: (%18.75) gadi aanaa, (%25) baay'ee gadi aanaa, akkasumas (%4.12) gonkuma akka hin jirre agarsiisa. Dhibeentaan 52.03 akka sadarkaa muuxxannoo giddugaleessaatti yoo ilaalamu (%47.87) qofatu muxannoon kun jiraachuu saa agarsiisa.

Hiikni dalaga gilgaalota adda addaa kitaabaan ala ta'an dalaguu dhabuu, carraa odeeffannoo fedhii barattootaa, kaka'umsa jijjiiramawwan tooftaalee barnoota caasluga afaaniifi beekkumsa malootafi tarsiimoo barattoonni barnoota caaslugaarratti qaban dhabuu kan agarsiisudha. Kunnis garasaatin, odeeffannoo madda meeshaalee gargaarsaa barnootaa kan dhabamsiisu malu waan ta'uuf,

barnootichi hiika malee seerotuma caasichaa sammutti qabachiisuurratti kan xiyyeeffate ta'uu agarsiisa (Celce- Murcia, 1988).

Qaaccessa Deebii Gaafannoo Banaa

Deebiin isa dhuma gaaffii odeeffannoo barattoonni laatan gaaffii “caaccuuleen biroo hojiirra olmaa barumsa waliin dubbii caaslugaa daangessuu yookin dhiibbaa uumuu danda'an maal fa'i?" jedhuuti. Deebiin barattoonni laatan garaagarummaa waan qabuuf haala cuunfameen tartiiba baay'ina deebii barattoonni irra deddeebiidhaan laataniin taa'eera.

- Hanqina carraa dubbii/Shaaakala gochaan caasicha caaslugaatti fayyadamuu; (qabxiin kun si'a digdamii lama kan ka'eedha).
- Sodaa (barattootaa): qabxiin sadarkaa lammaffaarratti ka'e, soda barataa fuuldaratti dubbachuufi dogoggora caaslugaa yoo ta'u si'a diigdama ka'eera. Kunis, akkuma kana dura eerametti, hanqina yaadaa waljijjiirraa barattootaarraa kan ka'e ta'uu kan maludha. (Celce-Murcia,1984).
- Dhabinsa yeroo: qabxiin kun kan gaaffii carraa dubbii yookin afaanitti fayyadamuu faana deemu fakkaatus akka qabxii addaatti barattoonni si'a kudha saddeet kaasanii jiru. Yaannii kun, sa'aati laatamu (daqiiqaa 40) keessaa harka guddaa ibsa barsisaatu fudhata kan jedhu ibsa. Kunis, adeemischi kan barsisaa giddugaleessa godhate ta'uu kan agarsiisuudha.
- Gilgaalota kitaabaan ala ta'an hin dalagnu kan jedhudha. Qabxiin kun gabatee sadaffaa jalatti haalaan qaacceffamee jira.
- Hanqina kitaabaa: qabxiin kun akka rakkootti si'a kudha shan kan ka'eedha. Dhimma kana ilaalchisee, haala gucaatiin gaafannoo kana jalatti haala barattoonni kitaaba itti argatan gaafatamanii deebiin argame akka agarsiisutti, (%26) dhuunfaadhaan; (%12)

cimdiidhaan; (%44) gareedhaan (%18) gonkumaa kan hinarganne ta'uu agarsiisa. Kanarraa wanti hubatamu barattoonni irra jireenyi kitaaba akka argatanii (%74 oliifi) rakkoo muraasinis akka jiruudha. Haa ta'u malee, kitaabilee kaayyoo barnoota caaslugaatiif barbaachisan dhuunfaadhaanillee argachuu jechuun ulaagaa tooftaa waliin dubbiiti jechuun ni rakkisa; faallaan yaada kanaallee guutumaa guutuutti rakkina isa ijoo fida jechuun kan nama adeemsisuu miti. Sababni isaas gaaffiin kitaabaa mijaa'ina kutaa, si'aayina barattootaa, muuxannoo mare adeemsisuutti aanee dhufuu kan qabuu ta'uu mala.

- Dandeetti afaan Oromoo dhabuu (si'a 14 kan ka'e). Haa ta'u malee, akkuma kutaa seensaa keessatti qaacefametti, % gara 90 Afaan Oromoo akka Afaan isa duraatti kan kennamu ta'uun kan beekamu yoo ta'u, (%10) afaanichi akka Afaan lammataatti akka baratamu agarsiisa. Haa ta'u malee gaaffii “afaan lammataa haala waliindubbiitiin barachuun hindanda'amu?” isa jedhuuf, akka kutaa sakatta'a barruulee keessatti eerametti, deebii ‘miti’ jedhutu argama, sababnisaas, kaayyoon barnoota caasluga waliindubbii inni guddaan akka dhalootaatti barachuudha. (Little Wood, 1981). Kaanaafuu, Kuni rakkoo guddaa ta'uu dhiisuu mala.
- Sodaa barsisaa (si'a saddeets kan ka'e). Rakkoon kun isa sodaa uumama dogoggora seerota caaslugaatin kan walfakkaatudha. Sababni isaatis, maddi isaan lachuu hanqina waliin haasa'uu, barattootaafi barsisaa jiddutti adeemsifamuu mala. Barattoonni umuriin walgitu (Peer-groups) yoo waliin maree adeemsisan sodaa salphisaa deemu, boodas sodaa barsii saarratti qaban salphifatu (LittleWood, 1981). Haa ta'u malee, rakkoon kun haalaan jiraachuun daawwiin kutaafi deebiin barsiisotaatin kan mirkanaa'eedha. Kunis gara isaatin, hojiirra oolinsa toofticha kanaarratti rakkoo guddaa kan uumudha (LittleWood, 1981).
- Fakkeenya quubsaa dhabuu (qabxiin barsisaan fakkeenya haala gilgaalonni itti dalagaman laatu gahaa miti jedhu (si'a jaha). Qabxiin kun gaafilee caaseffaman keessatti qaaccееffamee jira (gabatee 4 ilaalaa).

- Daree kutuu barsisaa (si'a afur) Qabxii kana ilaalchisee, hoggantoonni barnootaa martuu faallaa yaada kanaati dhiyeessu. Haala qabatamaa jirurraa wanti tilmaamamullee barattoota afurtamii saddeet keessaa isaan afur qofatu yaada (rakkoo) kana kaase jechuun, adeemsicha barnoota afaanichaa akka waliidubbiitiin adeemsisuurratti rakkoo cimaa geessisuu dhisuu mala.
- Hamilee dhabuu (si'a sadi), akka deebii barattootaatti (%3) barattootaa qofa yaada kana akka rakkootti haadhiyesuu malee, hogganittoonni barnoota Afaan Oromoofi bu'aan daawwii kutaa (%87.49) kan yaada kana calaqqisiisuudha. Hikni kanaatis, akka Little Wood (1981) ibsetti, kutaa waliindubbiin hinjirre keessatti hamileen (si'aayinni) gadi aanaa ta'a. Kunis, jiruufi jireenya barattootaa isa fuulduraarratti rakkoo cimaa geessisuu danda'a.
- Jeequmsa barattootaa (si'a lama). Qabxiin kun akka ibsutti adeemsa baruufi barsiisuu keessatti jeequmsi kana jedhamu akka hin jirre agarsiisa. Gabaasni daawwii kutaalee kanuma agarsiisa. Haa ta'u malee yaanni kun dhimma qoratamu kanaan yoo walqabatu maal jechuu akka ta'e ibsuuf gaaffii "barattoonni sababa maalin callisoo ta'an, cimina hirmaannaatinimoo too'annoon barsisaa waan cimaa ta'eefi?"

Bu'aa daawwii kutaatin walqabsiisuudhaan yoo qaacceeffamu, barattoota ciccimoo ta'an qofatu gaaffii (si'a tokko tokko) gaafatu. Kanneen hojii malee taa'an, kanneen muraasni sagalee xiqqaadhaan waa'ee dhimma biroo haasa'an fakkaata. Kana jechuunis, hojiilee si'aayina keessaa (Intrinsic Motivation) malee waan taa'aniif tooftichi barsisaan itti fayyadamu isa barsiifataa ta'uu mala.

- Baay'ina barattootaa (si'a lama). Haalli qabatamaan mana barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa keessa jiru yoo ilaalamu, akkuma kutaa 'malaa' keessatti eerametti, kutaa tokko keessa akka giddugaleessaatti barattoota shantamii shanii hanga jaatamii shanii ta'aniitu taa'u. Kunis akka seeraatti, kutaa guddaa jedhamu jalatti kan ramadamuudha (Atkins and et al, 1995). Haa ta'u malee, akka Brumfit (1984) kaa'utti, baay'inni barattootaa adeemsichaaf kan haala mijeessudha malee akka

rakkoo ijootti kan ka’u miti. Sababni isaas, adeemsa barnoota caasluga waliin dubbii keessatti gareewwan xixinnaadhaa hanga gurguddaa adda addaatti dandeettii waliindubbii kan saffisiisaniidha (boqonnaa 2 Fuula 24Ilaalalaa).

4.3. Qaaccessa Gaafannoo Barsiisotarraa Argame

Gaafannoon dabalee “B” jala jiran caacculee qorannoo kanaa kan akka tooftaalee barsiisonni Afaan Oromoo hojiirra oolchaa jiran; gahee barsisaafi barattootaa; hojiilee kutaa keessatti dalagaman; amala barsiisotaafi barattootaa,qaamota biroo kallattiin yookin alkallattiin waliindubbii daangessuu malanirratti xiyyeefatanidha.Qabxiilee ijoo tokkoon tokkoon isaanii jalatti, waayee barnoota caasluga waliin dubbii jalatti qabatamummaa deebii barsiisotaa murteessuuf gaaffileen lama yookin isaa ol ta’an gaafatamanii jiru. gaafannoon kun barsiisota sadii kan Mana Barumsa Ifaa Sadarkkaa Lammaffaa barsiisaniirraa argameedha.

Kana malees, gaafannoon kun gaaffii 1-14 kan caaseffaman yoo ta’u 15-21 kaayyoo yaada ilaalcha barsiisotaa argachuuf jecha banaadhaan kan ta’anidha. Kan caaseffamanii gabateedhaan dhiyaatan haala ibsaatiin dhiyaatanii jiru. Haaluma kanaan dura kutaa bu’aa deebii barattootaa jalatti ilaalametti deebiin barsiisotaa lakkoofsaan bakka bu’eera:

Daraan olaanaa = 5; Jidu galeessa = 3; Baay’ee gadi aanaa = 1;
 Olaanaa = 4; Gadi aanaa = 2; Gonkumaa hin jiru = 0;

Gabatee 4: Odeeffannoo Tooftaalee Barnootaa caasluga waliin dubbii barsiisuu

Deebii gaaffilee tooftaalee barsiisonni hojiirra oolchan ilaalchisee gaafatamaniif deebi’e
 (3,4,10,11,13)

Gaafii	Deebii					
	5	4	3	2	1	0
	Lak	Lak.	Lak.	Lak.	Lak.	Lak.
- Ibsa / lecture /	1	1	-	1	-	-
-Rakkoo furuu (problem	1	-	-	1	-	1
-Mare / Discussion/	2	1	-	-	-	-
- Gaafannaa / Inquiry/	1	1	1	-	-	-
- Agarsiisa Demonstration/	-	-	1	-	-	2
Dhaggeeffannaa Keessatti	2	1	-	-	-	-
- Dubbachuu keessatti	2	1	-	-	-	-
- Barreefama keessatti	2	1	-	-	-	-
- Itti fayyadama afaanii	-	-	1	-	1	-
- cimdiidhaan	1	1	-	-	-	1
- garee xixinnoo	1	2	-	-	-	-
- Daree mara / whole class/	1	2	-	-	-	-
Dhuunfaa	2	1	-	-	-	-
- leenjii argatte	-	-	1	-	-	2

Akka gabatee kanarraa hubatamutti, caasaa caasluga Afaan Oromo adda addaa barsiisuuf tooftaaleen akka filannootti dhiyaatan martuu sadarkaa garagaraatti hojiirra oolaa jiru.

Odeeffannoon barsiisotaa kana haa ta’u malee, hoggantoonni barnootaa akka ibsanitti, adeemsichi qabatamaadhaan kan barsisaa jiddugaleeffatedha yoo jedhan kunis tooftaaleen “maree”, “rakkoo hiikuu,” “gaafannoofi” “agarsisaa” tajaajila kennaa akka hin jirre agarsiisa. Kana malees, gabaasni daawwii kutaa barsisaan ibsa laachuurratti kan xiyyeeffate ta’uun ibsamee jira. Barattoonnis, barsisaan akka gahee isaatti ibsa laachuu; yaadannoo barreessuu fi gilgaalota adda addaa sirreessuurratti kan xiyyeeffatu ta’uun isaa kana dura ibsamee jira. Kanaafuu, tooftaan barnoota caasluga Afaan Oromoo hojiirra oolaa jiru isa barsiifataati jechuudha. Kana malees, odeeffannoon barsiisonni laatan kan himteerratti (Theory) hundaa’e ta’uun ni mul’ata

Akkaataa xiyyeeffannoo barsiisotaatiin yoo ilaalamuu, mareen/Discussion) sadarkaa tokkooffaa yoo fudhatu (%100) itti aansuudhaan tooftaan rakkoo furmaataa fi ibsa laachuu (Lecture) haala tokkoon sadarkaa gahaa ta'een (% 50) taajaajilaa jiru. Haa ta'u malee, tooftaa rakkoo furmaataa haalli yeroon inni hojiirra hinoolle ni jira (akka %50 haqa kana agarsiisutti).

Akka sadarkaa lammaffaatti, tooftaa mareetti aansee, akka %50 agarsiisutti, tooftaa gaafannaatu haalaan hojiirra oolaa jira. Haa ta'u malee, akkuma tooftaa rakkoo furmaattaatti hanqinni tooftaa kanatti fayyadamuu ni jira. Sadarkaa isa dhumaatti hojiirra oolaa jiru tooftaa agarsisaa (Demonstration) yoo ta'u, akka dhibbeentaan 50 agarsiisutti tooftaan hojummarraa hin oolu. Akka odeeffannoo kanaatti garuu (%50) hojiirra oolmaan isaa giddugaleessa.

Caasluga ogummaalee afaanitiin wal qabsiisanii barsiisurratti, dubbachuu keessatti %100; dhaggeeffannaa keessatti %50; barreeffama keessatti %50 hojiirra oolaa jira. Haa ta'u malee, caasaa caaslugaa ogummaa dhaggeeffannaa waliin barsiisuurratti barsiisonni rakkoo xinnoo niqabu.

Odeeffannoon barsiisotarraa argame kana haa ta'u malee, yaadrimeen 'caasluga akka ogummaatti barsiisuu' jedhuu, akka kutaa sakkatta'a barruulee jalatti mari'atametti, bu'aalee yookin odeeffannoo hanga ammaatti barattoota, hoggantoota barnootaafi gabaasa daawwii kutaa irraa argame wajjin kan deemu miti. Akka Batstone (1995) jedhutti, adeemsa caasluga akka ogummaa afaanitti barsiisuu keessatti hojiileen adda addaa kan akka caasicha haalaan erga hubatanii booda cimdii yookin gareedhaan shaakaluu, gochoota adda addaa (Different Tasks) kutaatti shaakaluu, gochoota gilgaalota barreeffamaa, dhaggeeffannaafi dubbii keessatti dalaguu kan of keessaa qabuudha. Haa ta'u malee, hubannoo odeeffannoo hanga ammaatti argamaniin ibsa caasaa caaslugaatiin alatti shaakalli gochoota adda addaatiin kutaatti adeemsifame hin jiru. Odeeffannoon barattoota, daawwiifi gabaasa hoggantoota barnootaatiis kanuma cimsa. Seerota caasluga afaan tokkoo barsiisuu jechuun kaayyoon barnootichaa beekumsa seerota qofa horachuudhaan ala adeemsa waliindubbiitin faallaadha.

Gara itti fayyadama meeshaaleetin, akka odeeffannoon gabatee kanaan dhiyaate ibsutti, hanqina guddaa qaba. Dhibbeentaa 50 akka sadarkaa giddugaleessaatti fudhachuudhaan, Dhiibbeentaan 50 sadarkaa baayyee gadi aanaa ta'etti faayidarraa oola.

Qabxiin kun qaacceessa gaafannoo keessatti, gabatee armaan olii jalatti, haalaan qaacefamee jira. Itti fayyadamni meeshaalee yeroo heddu akka hojiirra hin oolle barsiisonnis hin waakkanne. Odeeffannoon barattoota, barsiisota, hoggantoota akkasumas gabasa daawwii kutaa irraa argame yaada tokko dabarsa. Kunis, hanqinni ittifayyadamni meeshaalee hojiirra oolmaa barnoota waliindubbii caaslugaatin akkamitti walqabata? gaafii jedhuf, adeemsichi xiyyeeffannaa hiikaa malee caasaa qofarratti xiyyeeffachuu isaa ni agarsiisa. Kunis, amala tooftaa barnoota afaanii isa barsiifataati.

Maloonni ijaarsa daree (Modes of Classroom Organization) kutaatti hojiirra olaa jiran yoo ilaalaman, sadarkaa tokkooffaadhaan (%100) kan hojiirra olaa jiru garee xixinnoo adda addaatti fayyadamuu dha. Akka sadarkaa lammaffaatti (% 75) daree maratti fayyadamuudhaan yoo barsiisan (sadarkaa quubsaadhaa olitti) % 25 faayidaa giddugaleessa laachaa jiraachuu agarsiisa. Sadarkaan isa itti aanu kan gabatee itti fayyadama cimdiiti. Dhibbeentaan 66.6, sadarkaa quubsaadhaan olitti akka tajaajilu yoo agarsiisu % 33.3 gonkumaa akka faayidaa hinlaanne agarsiisa. Malli ijaarsa kutaa sadarkaa dhumaarratti tajaajilu barattoota dhuunfaadhaan barsiisuudha. Dhiibeentaan 50 haala olaanaa ta'een, %50 sadarkaa quubsaa ta'een gaditti (gadi aanaa fi gonkumaa akka hin jirre) tajaajiluu agarsiisa.

Akka deebiin /odeeffannoon barattoonni, hoggantootaafi daawwii kutaa agarsiisu faallaa kanaati-daree maratti fayyadamuu. Kunis, qaacceessa amala tooftaa barnoota afaanii isa barmootaatiif asiin olitti laatameen tokkodha. Kana malees; faayidaalee adda addaa ittifayyadamni cimdiifi gareewwan adda addaa laatan keessaa inni tokko walta'insafi (Cooperation) kutaa gammachisaa (Attractive) uumuudha. Kunis gara saatin yaada waljijiirraarraa kan ka'e sodaa barattootaa ni salphisa (Celce-Murcia,1984:2). Haa ta'u malee, odeeffannoo argameen, hanqinni guddaan mil'atee jira. Akka hayyuun kun jedhetti, bakka hanqinni kun jirutti barnoonni waliindubbii hin jiru, sodaan barattootaatis ni ida'a.

Leenjiiwwan ogummaa barsiisummaa afaaniirratti barsiisotaaf laataman ilaalchisee, akka hooggantoonni barnootaallee ibsanitti, dhibbeentaan 66.6 gonkumaa akka hinlaatamin, isa walakkaan quubsaa ta'uus baatu, leenjiin tokko tokko jiraachuu agarsiisa.

Rakkoo qorannoon kun itti adeemsifamuun walqabatee, hanqinni leenjii barsiisota Afaan Oromoo barattoota kutaa saglaaffaa caasluga barsiisaniif laatamuu qabuu kaka'umsa caacculee barnoota waliin dubbii, jijjiirama tooftaafi (yeroo dhaa yerootti); kan kana fakkaataniin kan walqabate waan ta'eef miidhaa guddaa fiduu mala.

Gabatee 5: Odeeffannoo Gahee Barsiisaafi Barataa

Deebii gaaffilee gaheewwan barsiisaafi barattoonni adeemsa caasluga baruufi barsiisuu keessatti bahan ilaalchisee dhiyaataniif deebi'e kenname (gaaffilee 5,7,8,9,12).

Gaaff	Deebii					
	5	4	3	2	1	0
	Lak.	Lak.	Lak.	Lak.	Lak.	Lak.
Carraa dubbachuu, Haasawwu	1	1	1	-	-	-
- Kaayyoo gilgaalotaa ibsuu	1	1	1	-	-	-
- adeemsa (procedure) gilgaalotaa	2	-	-	1	-	-
- gilgaalota kitaabaan ala barsiisuu	-	1	-	2	-	-
- waliin dubbii barataafi - barataa	1	1	-	1	-	-
- waliindubbii barsisaa -	2	1	-	-	-	-
- Barataa - Barataafi barsiis-	-	2	1	-	-	-

Akka gabateen kun agarsiisutti, carraan dubbachuu yookin yaada waljijjiiruu, caasaa baratamu haala gochaatin barachuu baay'ee olaanaadha. Ibsi kaayyoo gilgaalotaa barsiisonni laatan adeemsichi isaaniitis haala quubsaadhaa oliin laatama. Haa ta'u malee, carraa barattoonni gochoota adda addaa dalaguu irra deddeebiidhaan akka qaaceffametti faallaa deebii barsiisotaati. Tarree qaaccessa kanaa gaafannoo barattootaa (gabatee 2 Fuula 37-38) jalatti laatamee jira.

Gilgaalota adda addaa kitaaba barattootaatiin ala ta'anitti fayyadamuurratti harki walakkaan gadi aanaadha. Dhibbeentaan 33.3 qofti tajaajila kana yoo agarsiisu, %33.3 haala jiddugaleessa ta'een yoo dalagamu %33.3rakkina agarsiisa.

- Akka odeeffannoo kanaatti, barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagallaffaa barsiisan kaayyoo fi adeemsa gilgaalota kutaatti dalagamanirratti cimina guddaa qabu. Haa ta'u malee, dhimmi ijoon, ibsi isaan laatan osoo hintaanee qabiyyeen dhiyyeessanfi haalli saan itti dhiyeessanii (barsiisanii)dha. Odeeffannoo hanga ammaatti barattoota, hoggantootaafi daawwiikutaarraa argameen, ibsi kaayyoofi adeemsi gilgaalota kutaarratti laatan gilgaalota haaluma barnoota tooftaa barsiifataatiin baratamuuf akka ta'e agarsiisa.

Odeeffannoon barattoota, hoggantootaafi daawwiirraa argame rakkina kana kan ibsuu yoo ta'u, hiikni inni qabu qaaccessa gaafannoo barattootaa keessatti taa'ee jira (gabatee 3 Fuula 41 ilaalaa).

Gara akkaataa waliin dubbii barattootaa ilaalchisee, kan barataafi barataa jiddutti adeemsifamu iddoo guddaa qaba (%66.6). Haa ta'u malee, harki 33.3 tajaajila kana hojiirra oolchuurratti rakkoo qabaachuu ni agarsiisa. Gara waliindubbii barsisaafi barataati jiddutti adeemsifamutti yoo ce'amu gara dhibbeentaa 100, kan hojiirra oolaa jiru ta'uu agarsiisa. Yeroo tokko tokko akkaataa lachittuu fayyadamuun ni jira. Walumaa galatti, akkaataan ijaarsa kutaa sadarkaa tokkooffaadhaan hojiirra oolaa jiru kan barsisaafi barataa jidduuti. Adeemischi kan barsisaa jiddugaleessa godhate akka ta'e odeeffannoo barsiisonni ibsaniin ala, odeeffannoon kallattii biroo lamaaniillee kanuma agarsiisa. Yaad rimeen kun fi hiikni gabateewwan heddu jala (kan barattootaa gabatee 2,3, 4; kan odeeffannoo barsiisotaa gabatee 2) kan haalaan qaacca'eedha.

Qaaccessa Deebii gaaffilee ibsa Barsiisotaatiin Deebi'ani

Gaafii 15:

“Shoorawwan caaslugni barnoota afaanii keessatti qabu maal maalfaa ta'uu danda'a?”

Kaayyoon gaaffii kanaa hubannoo barsiisonni shoora caaslugni barnoota afaanii keessatti qabu hubachuu ture. Deebiin barsiisonni teessisan tartiiba xiyyeeffannoo tajaajila caaslugaaf laataniin akka armaan gadiitti dhiyaate. Ogummaalee afaanii guddisuu,

yaadrime ibsuu, ergaa dabarsuu, furmaatas laachuuu, afaan waaltessuufi dandeetti ragaa kennuu guddisuu.

Kaka’umsi barsiisonni Afaan Oromoo kallatti faayidaa caaslugaa barnootaa afaanii keessatti qaburratti qaban gaariidha. Haala irra caalaatti tarree(detail) qaacceessa kanaa asiin olitti gabatee jalatti laatame ilaalaa.

Gaaffii 16

“Caasluga tooftaa waliin dubbii ittiin barsiisuun maal maal ofkeessaa qaba?”

Kaayyoon gaaffii kanaa,barsiisonni kaka’umsa caacculee caasluga akka waliindubbiitti barsiisuiirratti saan qaban haalan hubachuu yoo ta’u deebiin saan laatan; caasaa himaa, gaalee, gochhima, sagaleessuu; yaada waljijjiiruu/ waliin haasawuu; ogummaalee afaanii guddisuu fi mataduree; gaaffilee gaggabaaboo; furmaata dhimma; yaadannoo fa’i.Bu’ura haqa/ himtee sakkatta’a wabilee keessaa ka’een kaka’umsi barsiisonni Afaan Oromoo sadarkaa kanaa afaanicha barsiisan haala gaariirra jira.Haata’u malee, leenjiin saaniif laatamu osoo quubsaa ta’e kanarra jabaatu.Haqa waa’ee caacculee caaslugawwanii kana hojiirra oolchuurratti rakkoo qabu.

Gaaffii 17

“Barnoota caasluga keessatti gaheen barsiisaa maal maal ta’u jettu?”

Deebii Gahee Barsisaa ilaalchisee, ibsa kennuu; mariisisuu; gilgaalota hojchisiisuu; yaadannoo kennuu; yaada cuunfaa maree laachuu (barattootaaf); kaayyoofi tarsiimoo caaslugichaa barattootatti himuufi gaaffilee laachu; seera caasluga ibsuu; shaakala jabeessuu, kan kana fakkaataniidha. Haa ta’u malee, hubannoon barsiisonni qaban gabbataa haa ta’u malee, gaheewwan kana, akka odeeffannoo barattoota, daawwiifi hoggantootaatti, hojiirra oolchuurratti rakkina hangana jedhamuu miti kan mal’atu. Hiikini kanaatis, barsiisonni hubannoo tooftaa kanaa sadarskaa gahaa ta’etti wanta qaban haafakkaatu malee hojiirra hin oolchan.

Gaaffii 18

“Barnoota caasluga keessatti gaheen barataa maalfaa ta’a jettu?”

Deebii gaaffii gahee barataa Ilaalchisee gaafatameef; marii’achuu; hojmaneeffii hojdareebarreessuu; yaadannoo qabachuu; waliin mari’achuu; gaaffii gaafachuu; deebii

kennuu; barumischa kan ofii godhachuu; qayyabachuufi shaakaluu kan jedhu laatanii jiru. Kun bu'ura himtee adeemsa barnoota afaanii kan waliindubbiitiin, deebii haqa beekamurraa kan fagaatu miti. Gaafii guddaan, akkuma kana duraa, hojiirra oolchuurratti odeeffannoo jiruun, barattoonni gaheewwan akka seeraatti beektonni teessisan hojiirra hinoolchan, sababnis sababa barsisaan gahee hin baaneen kan walqabatu fakkaata. Akka waliigalaatti maddi rakkoo kanaa dhiibbaa adeemsa barnoota afaanii tooftaa barsiifataa akka ta'e odeeffannoon kallatti afarnirraawwu argame ni agarsiisa.

Gaaffii 19:

“Karoora barnootaa ilaalchisee barsiisonni kan waggaafi kan torbanii ni qopheeffatu?”
Deebii gaaffii qophii karoora barsiisotaa ilaalchisee dhiyaateef laatame: qophii karoora kan woggaa ilaalchisee (%75) ni qophaa'a; (%25) hin qophaa'u; barsiisonni martuu (gutumaa guutuutti) karoora torbanii ni qopheeffatu; caacculee qophii karoora barnootaa ijoowwan ilaalchisee kaka'umsa isaan qaban beekuuf gaafii gaafatameef deebii mataduree- qabiyyee – kaayyoo – dalagawwan – yeroo; (seensa – dhiyeessa – cimsa – madaalli); guyyaa – qabiyyee – dalagawwan – meeshaalee; yeroo – kaayyoo – dalagawwan – qabiyyee meeshaalee – daree fi kaayyoo – tarsiimoo- qabiyyee – guyyaa Barsiisonni caacculee qophii barnootaa kan oggaas ta'e isa torbanii teessisuuf yaaluun saanii hubannoo/ himtee dhimma kana ilaallatu ni qabu jechuun ni danda'ama. Haa ta'u malee, barsiisonni hedduun meeshaalee gargaarsa barnootaafi tooftaalee barnoota caasichaa akka caaccu kanneenitti fudhachuun gaaffiin/ ilaalchi faayidaa meeshaaleen dandeetti afaanii guddifachuurratti qabuuf qaban salphaa ta'uu kan agarsiisudha. Yaanni kun ammo qaaccessa itti fayyadama meeshaalee ilaalchisee taa'en kan walqabatuudha (gabatee 2 kan barsiisotaa fi gabatee 4 kan barattootaa ilaalaa).

Gaaffii 20:

“Bu'aan barumsa caaslugaa maali jettu?”

Deebii Galma / Bu'aa/ caasluga Barsiisuu

Deebiin barsiisota afaran manneen barumsa lamaanii bu'ura irradeddeebii tin taa'e: ergaa ittiin dabarsuu; barattoonni akka ittiin of ibsan gochuu; akka itti fayyadaman godhuu kan jedhan of keessaa qaba. Deebiin kun seerota / haqawwan hayyuuleen adda addaa teessisan/ boqonnaa 2 ilaalaa) bu'ura godhachuudhaan yoo qaaca'u, yaada bu'uraatiin kan tooftaa barnoota caasluga waliindubbii faana deemudha. Haa ta'u malee, hojiirra oolinsa odeeffannoon barattootaa akka ibsutti gaheen saa niiqabatamaadhaan yaadannoo barsisaan barreessuuf barreeffachuu, ibsa kennamuudhaan alatti yaada waljijjiiruufi gocyoota adda addaa kutaatti dalaguun akka hinjirre beekame. Kana malees, gabaasni hoggantoota barnootaafi daawwii kutaarraa argame haquma kana kan calaqqisiise dha. Kana jechuun ammo barsiisonni deebii kana laachuu kan danda'an beekkumsa maddawwan dubbisanirraa kan argataniidha malee, haqa hojiirra oolchanirra akka hintaane agarsiisa.

Gaaffii 21

“Barnoota caasluga keessatti barsiisonni odeeffannoo barattoonni kana dura beekani barsiisuu qabu, sababni isaas kaka'umsa barumsaa itti uuma” jedhutti ni amantu? Kaayyoon gaaffii kanaa, barsiisonni kaka'umsa yaadrime “qaawwa odeeffannoo” (Information Gap) irratti qaban hubachuudha. Haaluma kanaan gaaffii “barsiisonni yeroo caasluga barsiisan, odeeffanno barattoonni durumaanuu beekan gaafachuu yookin xiyyeeffachuu qabaa?” Jedhuuf deebiin laatame, gaaffii qorrannoo dhiyaaterraa akka hubachuun danda'amutti, dhibbeentaan⁷⁵ “eyyee”. Sababnis barattoonni waa'e wanta beekanii yoo baratan (gaafataman) deebisan beekkumsa birootif kaka'umsa ta'aaf” jedhaniiru. Haa ta'u malee, (%25) qofti miti yoo jedhamu' sababni taa'es. “nuffii salphisuudha” jedhame. Akka waliigalaatti wanti asirraa hubatamu, barsiisonni hedduun barbaachisummaafi yaadrimee qaawwa odeeffannoo horachuurratti rakkoo qabu. Sababnis, akka kutaa sakatta'a barruulee keessatti eerametti, sirnaalee ijoowwan adeemsa barnoota afaanii tokko kan waliigalaa jechisiisan keessaa inni duraa barattoonni yoo yaada waljijjiiran/barsisaarraa dhagahan dubbataafi dhaggeeffataa gidduu qaawwii odeeffannoo (Information Gap) jiraachuunis irra jira yaada

jedhuudha. Barsiisonni kaka'umsa beekumsa kanaa dhabuun isaanii hojiirra oolinsa tooftaa qoratamaa jirurratti rakkoo guda qaba. Kana malees, akkuma irra deddeebiidhaan qaacceffametti, daawwii kutaa keessatti waliindubbiinuu hinjiru ture. Ibsuma barsisaan laatufillee, gaaffileen hubannoo mirkaneesan hin gaafataman ture. kanaafuu, rakkoon kun adeemsicha barnoota afaanichaa isa barsiifataan latamu kan jechisiisuudha.

Gaaffii 22

“Caasluga tooftaa waliin dubbii ittiin barsiisuuf rakkoolee jiru jettan barreessaa”

Deebii caacculee biroo (kan gaaffii qorannootin ala ta'an) hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caaslugaa daangessuu malan ilaalchisee taa'e; “wanti caaslugaan ibsamu, dubbiidhaan waan darbuuf, Caaslugni hafuu danda'a.”; rakkoo yaadota adda addaa walqabsiisuu; barattoonni kaayyoo caasluga barachuu hin beekaneefi matadureen caaslugaa mijaawaa ta'e hinjiru, kitaabileen gargaarsaa (reference books) hin jiran kan jedhudha.

Yaadota deebiin barsiisota kanaa faayidaa hojiirra oolinsa barnoota waliindubbii caaslugaatin walqabsiisuuf, qabxiilee kana tokkoon tokkoon saanii haalaan ilaaluun barbaachsaadha.

“Wanti caaslugaan ibsamu dubbiidhaan waan darbuuf, caaslugni hafuu danda'a”.

Hiikni yaada kanaa barbaachisummaa barnoota Caaslugaa kan gaaffii keessa galchuudha. Jecha birootin yaanni kun faallaa yaada Batstone (1995) boqonnaa 2 keessatti “Language without grammar would certainly leave us seriously handicapped.” jechuudhaan kaasee jira. Kana malees, ergaan caaslugaan darbuu malee dubbiidhaan ni darba jedhamee barnoota seerota (caasaa caasluga dhiisuun afaanichaa guddifachuurratti akka rakko qabu Ur (1996:77) ni ibsa.

Yaanni kun, gara birootin, yaada dubbiidhaan darbuuf iddoo guddaa haalatu malee, gaaffii (Barnoota caaslugaa kana haala dubbiitiin shaakalchisiisuu wanti dhorku maali?) jedhuuf barsiisichi deebii wanta laatu hinfakkaatu.

Sababnis hojiirra oolinsi faallaa yaada kanaa waan agarsiisudha. Akka waliigalaatti, barnoota caaslugaa gonkumaa dhiisuun, furmaata rakkoo hojiirra oolinsa tooftaa kana kan ta'uu miti jechuudha. “Rakkoo yaadota adda addaa walqabsiisuu.”

Rakkoon yaadsota adda addaa walqabsiisuu haalaan hubachuun kan danda'amu ogummaalee barreeffamaafi dubbii keessatti ta'uu mala (Batstone, 1995). Barnoota caaslugaa keessatti tarii caasaa tokkotti fayyadamuuf himoota adda addaa yoo ijaaran yaadota addaan ciccite hubachuun ni hubatama ta'a. Haa ta'u malee, rakkoo akaakuu kanaa qofa osoo hintaane dogoggorawwan seerota caaslugichaatu shaakala dheeraa keessa dhawaata sirreessaa dheemuu mala. Kanaafuu, furmaata rakkoo kanaa laachuuf barsisaan gosa caasaa tokko akka ka'umsaatti (Input) fudhatee barattoota shaakalsiisuutu irra jira (Batstone, 1995). Haalli kun garuu, daawwi godhameen wanti mul'ate hinjiru. Rakkooleen yookin hanqinni barattoota qunnamuu malan kana qofa ta'uu dhiisuu mala: hanqina dandeetti jecyootaa, haalaan sagaleessuu fi kan kana fakkaatan. Haa ta'u malee, barattoonni akka shaakala adeemsisan erga dandeettiwwan kana mara argatanii booda osoo hintaane, beekumsa akka ka'umsaatti (Input) akka fayyadaman goosisuutu dandeetti jedhame argachuu saffisiisa (Littlewood, 1981). “Barattoonni kaayyoo caasluga barachuu hinbeekan.”

Qabxiin kun barnoota caasluga waliin dubbiitiin yoo walqabatu, barattootas ta'ee barsisaa, kaayyoo barnoota caaslugaa wallaaluun rakkoo guddaa qaba (Atkins and et al, 1995). Kuni rakkoo haa ta'u malee, deebiin kun isa barsiisonni gabatee armaan olii keessatti laataniin kan walfaalleessuudha. Kaayyoofi qajeelcha gilgaalotaa (barnoota caasichaa himuurratti) ciminatu mul'ate ture. Hanqinni beekumsa kaayyoo barnoota Caaslugaa adeemischarratti rakkoo akka qabu Atkins and et al (1995) ni ibsa. Kunis akka waliigalaatti, rakkoo tooftaa barsisaan kutaatti hojiirra oolchuun kan wal qabateedha.

“Mata dureen caaslugaa mijaawaa ta'e hin jiru, kitaabileen gargaarsaa hin jiran”.

Rakkoon kun barattootaan, barsiisotaan, hoggantoota barnootaatiin kan ibsameedha. Rakkoon madda adda addaa barnoota caaslugaa jiraachuun saa filannoo qabiyyee, fedhii barattootaa, qophii barnootaa, meeshaalee adda addaafi kan kana fakkaaturatti rakkoo akka qabu kana dura qaaccessa gaafannoo barattootaafi barsiisotaa jalatti eeramee jira.

Hiikni kanaatis walta'insi qabiyyee, meeshaafi tooftaa barnootaa kan wal hinsimanne ta'u agarsiisa. Kunis gara saatin hojiirra oolinsa tooftaa caasluga waliindubbiirratti rakkina kan fiduudha (Celce- Murcia, 1991).

4.4. Qaaccessa Gaaffiif – Deebii Hoggantootarraa Argame

Dhiyeessifi qaaccessi armaan gadii deebii gaaffiifi deebii (Interview) hoggantoota hojiirra oolmaa barnoota caasluga waliindubbiirratti hirmaatan: qindeessitoota dabaree lama; Ittaantoota ittigaafatamtootaa mana barumsaa (Vice Directors); itti gaafatamtoota mana barumsaafi (Directors) kan waajjira barnootaa (lama kan aanaa), kan godinaa tokkorratti kan xiyyeeffateedha.

Gaaffii 1:

Gaaffii Barumsi caaslugaa barataa moo barsiisaa giddugaleeffachuusaa mirkaneeffachuuf gaafatame

“Barumsi Afaan Oromoo keessumattuu kan caaslugaa, manneen barumsa keessan keessatti barsisaadha moo barataa giddu galeeffata? Haala qabatamaa jiru osoo ibsitani.

- a) Qindeessitoota (Unit Leaders): Akka deebii qindeessitoota dabareetti, harki guddaan akka imaammataatti kan barattoota giddugaleessa godhateedha, hojiirra oolmaasarratti garuu, rakkoo hanqina teessuma barattootaafi kaka'insa barsiisotaafi barattootarraa ka'en, harki guddaan kan barsisaa jiddugaleessa godhateedha jechuun ni danda'ama.
- b) Itti Aanaa Itti Gaafatamaa Mana barumsaa (Vice Directors):- akka deebii itti aanaaatti gaafatamaa manneen barumsa kanaatti, rakkoo waaltina afaanichaafi hanqina madda caaslugaatiin kan ka'e harki guddaan kan barsisaa giddu galeeffateedha.
- c) Ittigaafatamaa mana barumsaa (Directors): - Akka ibsa hogganaa kanaatti, akka imaammataatti barattoota giddugaleessa godhachuu qaba haa jedhamu malee, rakkoo teessuma barattootaa, hanqina kaka'umsa barsiisotaa akkasumas hanqina madda (kitaabilee) caaslugaarraa ka'en kan barsisaa jiddugaleessa godhateedha.
- d) Itti Gaafatamtoota waajjira barnootaa (Aanaa): akka deebiiwwan hoggantootawaajjira barnootaa aanaatti, madaalli barsiisotaatin walqabatee,

yaadaan kan barattoota jiddu galeeffatuu yoo ta’u, gochaan kan barsiisota jiddugaleessa godhateedha.

- e) Itti gaafatamaa waajjira barnootaa godinaa: - bu’uura deebii hogganaa waajjira barnootaa Godina Wallagga Bahaatiin, adeemsi baruufi barsiisuu Afaan Oromoo kan barattoota giddu galeessa godhatedha. Jechuun nama dhiba. Akka ibsa kanaatti (%75) kan barsisaa giddu galeeffateedha.

Akkuma deebiiwwan hordoftoonni hanga godinaatti hojjiirra oolinsa imaammata barnootaa Afaan Oromooratti hiiriiran, martuu jechuun ni danda’ama, laatan haalaan kan walfakkaatudha. Innis, akka immaammataatti malee haala qabatamaa manneen barumsaatti kan barsisaa jiddu galeessa godhateedha yaada jedhuudha. Deebiin kan barattootaa harki guddaan, daawwiin mirkanneeffannaaf kutaatti adeemsifame yaaduma kana mirkaneessa. Kanaafuu, bu’uura odeeffannoo kanaatin, adeemsi tooftaa barsiifataa dhiibbaa guddaa geessisaa akka jiru kan hubachiisuudha.

Gaaffii 2

Tooftaa To’annoo barnoota caasluga mirkanneeffachuuf gaafatame

“Tooftaan hojjiirra oolmaa barnoota caasluga waliin dubbii ittiin too’attan maali?”

Kaayyoon gaaffii kanaa, jabinaafi laafina hojjiirra oolmaa barnoota afaanii barattoota jiddugaleeffate haala kamin mirkanneeffachuu akka danda’amu, yoo hojjiirra ooluu baate, rakkoon bakkam (barataarra, barsisaarra, hoggantootarra, w.k.f) akka jiru hubachuudha. Akka waliigalaatti deebiin hoggantoota maraatu walfakkaata. Akka deebii kanaatti, tooftaan ittiin too’atamu gaabaasa barreefamaan Itti gaafatamtoota muummeewwaniitii hanga waajjira olaanaa ta’aniitti darbuudha. Qaamni kutaa galee kallattiidhaan adeemsicha too’ate hinjiru. Daawwiin kutaa kaayyoo guddina (madaallii) barsiisotaaf woggaatti yoo xiqqaate si’a lama adeemsifamullee hagasmara wanta ijaan ilaalamu (bu’aa) hinqabu. Kanaafuu, caasaan kaayyoo kanaa diriirfame hinjiru jechuun ni danda’ama.

Odeeffannoon argame akka agarsiisutti, haalonni adeemsi hojii baruufi barsiisuu caasluga Afaan Oromoo mala waliindubbiitiin itti baratamu agarsiisan hinjiran. Maddi rakkoo kanaa barsisaa yookin barattoota adeemsicharratti kallattidhaan hirmaatan qofa ta’uu dhiisa. Barsisaan akkuma qophii barnoota isa woggaa yookin kan guyyaa qopheeffatu haala hojjiirra itti oolche, rakkoo qunname, jabinaafi laafina adeemsichaa

haala idilee ta'een gabaase, haala hoggantoonnis hojiirra oolmaa isaa qabatamaadhaan kutaa galanii daawwatanii wanta jijjiiramuu malu dalaguuf mijaawaa ture. Haa ta'u malee kuni osoo hinta'in hafuun isaa itti gaafatamuummaa fudhachuufi kabajuurratti rakkoo fida. Kanaafuu rakkoon barattootaa hanga hoggantoota barnootaatti akka jiru nimul'ata.

Gaaffii 3:

Quunamtii qophii hojiirra oolmaa gabaasa barnootaa mirkaneeffachuuf gaafatame

“Qunnamtiin qophii, hojiirra oolmaasaa, gabaasa barnootaa mana barumsaarraa hanga waajjira godinaatti jiru maalfakkaata?”

Haaluma deebii gaafii lammaffaatin walfakkaatun, hoggantoonni gajjallaa hanga gararraatti hojiira oolmaasaa hojii baruuf barsiisuu Afaan Oromoorratti socha'an martu deebii walfakkaatu laatan: Gabaasa barreefamaa kan kallattiidhaan kaayyoo qorannoo kanaatiin walgituu baatus, woggaatti si'a tokko yookin lama godhammuudha. Kutaa galamee wanti ilaalame hinjiru.

Akka meeshaa qunnamtiitti tajaajilu gabaasa barreeffamaa yoo ta'u, wanti daawwii kutaa irratti hundaa'e hinjiru. Kana malees, gabaasni barreeffamaatis ta'u kan madaalli barsiisotaarratti hundaa'e haa ta'u malee kallattidhaan kan hojiirra oolmaasaa tooftaa kanaa ilaallate hin jiru. Adeemsi barnoota barattoota jiddugaleeffate akka ulaagaatti haalli itti fudhatamees hinjiru, kunni ammo laafinni hordoftoota barnootichaarraallee akka jiru hubachiisa.

Gaaffii 4:

Itti fayyadama qophii karoora barnootaa ilaalchisee gaafatame

“Barsiisonni Afaan Oromo kutaa sagal barsiisan qophii karoora, itti fayyadama meeshaalee barnootaa mana kitaabaa fi kabaja yeroorratti maal fakkaatu?”

Akka deebii hoggantoota kanaatti, barsiisonni Afaan Oromoo barsiisan karooraafi meeshaalee gargaarsa barnootaa ni qopheeffatu, mana kitaabaatti ni fayyadamu, yeroo ni kabaju, garuu hojiirra oolmaasaa ilaalchisee barsiisonni martuu jechuun ni danda'ama, gabaasa hin qaban. Gabaasni jalaa hanga gubbaatti deemu qophii isaanii ilaalchisee qofa. Barsiisonni qophii karoora barnootaa, itti fayyadama yeroorratti cimoo jiru. Haa ta'u malee, gara hojiirra oolmaasaa tooftaa waliindubbiitti yoo dhufu gaafiiwwan “Qophiileen qophaa'an hojiirra oolmaasaarratti kaayyoo kanaa oolanii?”, “Meeshaaleen

akka karooraatti qophaa'an hojiirra oolani?" "Itti fayyadamni mana kitaabaa eega jiraate, gilgaalota kitaabaan ala ta'an kutaatti dalaguun maaliif baay'ee gadi aanaa ta'e argame?" jedhan kaasuun barbaachsaadha. Odeeffannoo jiruun, qabxiileen akka gaafitti ka'an martuu kan haalaan hojiirra oolan hin jiru. Kunis, tooftichi hojiirra oolaa jiru isa barsiifataa ta'uu agarsiisa.

Gaaffii 5:

Rakkooleehojiirra oolmaa tooftaa caasluga waliin dubbii mirkaneeffachuuf

gaafatame

"Rakkooleen hojiirra oolmaasaa tooftaa caasluga waliin dubbii maal fa'i?" Akka deebii hoggantoota kanaatti baay'inni barattootaa, hanqinni kitaabilee, leenjii kaka'umsa, hubbannoo barsiisotaa, kan haalaan hubatamaniidha.

Rakkoo baay'ina barattootaa ilaalchisee, akka qaaccessa gaafannoo odeeffannoo banaa barattootaaf dhiyaate keessatti ilaalametti, akka rakkootti ka'uurra caacculee barnoota waliindubbii mijeessuudha. (qabxii isa dhumaa ilaalaa). Hanqina kitaabilee ilaalchisee qaaccessafi hiika laatame, gaafi banaa barattootaa tuqaa afraffaa ilaalaa. Qaaccessa leenjii barsiisotaatiif gabatee 2 fuula 53 (gaaffii barsisaadhaaf dhiyaate) ilaalaa. Qabxiin hanqina leenjii barsiisotaaf laatamuu qabuu deebii gaafii jahaffaa armaan gadiin kan walqabate waan ta'eef tareen qaaccessa dhimma kanaatii gabatee 2 fuula 53 ilaalaa (gaaffii barsisaadhaaf dhiyaate).

Gaaffii 6:

Carraalee leenjii barsiisonni argatan ilaalchisee gaafataman

"Carraaleen leenjiiwwan adda addaa barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagal barsiisan argatan maal fa'i?" Akka deebii hoggantoota kanaatti, dhibbeentaa 75, leenjiin kallattidhaan adeemsa baruuf barsiisuu caasluga Afaan Oromootis ta'e akka waliigalaatti afaanicha ilaalchisee laatame hinjiru.

Akka waliigalaatti, odeeffannoon hogganittoonni banaa kanaan kennan harki guddaa kan deebii barsiisotaafi barattootaatin walfaallessuudha. Deebiin hanqina leenjii barsiisonni argachuu qaban ilaalchisee yaada walfakaatutu jira.

BOQONNAA SHAN: GUDUUNFAAFI YABOO

5.1. Guduunfaa

Barattoonni Manneen Barumsa Sadarkaa Olaanaa Godina Wallagga Bahaa keessatti argaman, hedduun caasaa caasluga Afaan Oromootti fayyadamuudhaan of ibsuurratti rakkoo guddaa akka qaban muuxxannoon qorataa kanaa ni mul'isa. Ka'umsi qoratichaa kana yoo ta'u, Maddi rakkoo kanaa dhiibbaa tooftaan barnoota afaanii isa barsiifataafi hanqina kaka'umsa barsiisonni tooftaa isa barnoota afaanii caasluga waliin dubbiirratti qabaniidha jedhamee waan yaadameef kaayyoon qorannoo kanaa hojiirra oolmaasaa tooftaa ammayyaa isa waliin dubbii yookin hirmaannaa barattootaarratti xiyyeeffatu kana sakatta'uudha. Barattoota dhibba afuriifi saddeettamii tokko (481) keessaa barattoota afurtamii saddet (48), barsiisota sadii hoggantoota barnootaa 5 irraawwatama qorannichaati.

Haalli qoratichi qorannicha itti calqabes qabxiilee:

- Tooftaan barnoota afaanii inni barsiifataa isa barnoota caasluga waliin dubbiirratti dhiibbaa uumuufi dhiisuu isaa;
- Kaka'umsa barsiisonni kaayyoo, hojiileefi sirnoota adeemsa barnoota caasluga waliin dubbii Afaan Oromooratti qaban sakatta'uu. Yaada hojiirra oolmaa barnoota waliin dubbii Caasluga keessatti hirmaannaa barattootaa, adeemsa filannoo meeshaalee mijaawaa gargaarsa barnootaafi fedhii barattootaa eegurratti kaka'umsa barsiisonni qabanfi kan kana fakkaatan kaasuudhaani.

Odeeffaanoo qarannoo kanaa adeemsisuuf barbaachisu walitti qabuuf qorataan kun meeshaalee adda addaatti fayyadamee jira. Gaafannoon barattoota kutaa saglaaffaa Afaan Oromoo baratan afurtamii saddeetfi barsiisota i saan barsiisan sadiif mana barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaaf dhiyaatee jira. Gama birootiin, odeeffannoo haala hojiirra oolmaasaa tooftaa kanaa itti too'atamu hubachuudhaaf, gaaffiif deebii (Interview) hooggantoota mana barumsaa waajiraalee aanaafi waajjira godinichaa keessatti socha'an (namoota shaniif) godhamee jira. Ammallee, qaawwa garaagarummaa deebiiwwan qaamota filatamoo qoo'annoo (Subjects of the Study) giddutti dhalachuu

malu duuchuuf yookin amanamummaa qoranichaa eeguuf daawwiin kutaa adeemsifamee jira.

Akkuma kutaa sakatta'a barruulee jalatti eerametti, qabxiilee jabina tooftaa barnoota caasluga waliindubbii agarsiisan keessaa adeemsichi barnoota afaanii kan barattoota jiddu galeeffatu ta'uufi akka mala barnoota afaanii umamaatiin (Natural Way of Language Learning) barachuu isaanii; fedhii, dandeettii hubannoo, malaafi tarsiimoon isaan itti baratan adda dureedhaan yaada keessa kan galfatu ta'uusaa; caasaa afaanichaa (Form of the Language) qofa osoo hintaane hiikaafi walta'iinsa caasichi ogummaalee bu'uura afaanichaa (Structure Integrated with Language Skills) irratti kan xiyyeeffate ta'uusaa akkasumas dagaagina dandeettii waliin dubbii (Communicative Competence) qofa osoo hintaane dandeetti hawaasummaa (Social Competence) irrattillee kan xiyyeeffatuudha.

Haa ta'u malee, bu'uura odeeffannoo dhiyaateen qabxiileen ijoowwan kun hojiirra hin oolle jechuun nidanda'ama. Akka waliigalaatti, qabxiileen argannoowwan ijoo qorannoo kanaa kan armaan gadiiti:

1. Hojiirra oolmaan (Application) isaa akkuma alaa ilaalamutti yookin akka himteedhaan lallabamu kanatti salphaa miti.

- Haala waliin dubbii kutaa uumuudhaa qophii hojiilee adda addaafi barnootaa akkasumas meeshaalee gargaarsaa walirraa hin cinnee barsisaa kan gaafatuudha, rakkoon kunis isa guddaa ta'ee argamedha.
- Daawwii jijjirama /dagaagina barattootaa walirraa hincinne kan gaafatuudha. Haa ta'u malee, haalli teessoo barattootaafi baayyinni isaanii (akka haala godinichaatti kutaa tokko keessa shantamii shaniifi isaa ol) kana hojiirra oolchuuf rakkisaadha.

2. Dhiibbaa tooftaan barsiifataa adeemsicha barnoota afaanichaarratti uumee:

- barattoonni ibsa barsisaan laatu dhaggeeffachuu, yaadannoofi sirreessa inni/isheen laatu/laattu barreessuurratti xiyyeeffatu, seerota adda addaa caaslugichaa sammuutti qabachuurratti xiyyeeffatu;
- barattoonni yeroo heddu hiika caaslugichaatiif hin tattaafatan;

- Yeroon barsiisaan odeeffannoo dabarsuuf fudhatu, yeroo barattoonni of ibsuuf fudhataniin yoo madaalamu, baay'ee guddaadha, hojiileen kutaayookin adeemsichi barsisaadhaan kan dalagaman/ too'atamsaniidha.

3. Kaka'umsi barsiisonni adeemsa barnoota tooftaa kanaatiin adeemsfamurratti qaban gahaa miti, leenjiin barsiisotaaf laatamuu qabu baay'ee xiqqaadha.

5.2. Yaboo

Itti gaafatamummaan galma gahiinsa adeemsa baruufi barachuu afaanii kan qaama tokkoo qofadha jechuun nama rakkisa. Kanaafuu, namoonni(ogeeyyiin) itti gaafatammaa armaan gaditti taa'an osoo bahanii adeemsi barnootichaa haala yaadota hayyuuleen kaa'aniin hojiirra ooluu mala.

1. Barsiisonni Afaan Oromoo

- a. barattoonni gochoota adda addaa kan akka afaanitti fayyadamuudhaan furmaata rakkoo laachuu, amala namoota biroo too'achuufi haala waliindubbii uumuu miira (Feeling) ofiifi hiika ibsuu, wanta haarawa ta'an argachuufi kan kana fakkaatan akka dalagan gochuutuu irraa eegama.
- b. barattoonni adeemsa barnootaa keessatti akka hirmaatan kaayyoofi qabiyyee barnootichaa ibsuu, mata dureewwaniifi hojiilee kutaa jijjiiruu, wantoota/meeshaalee ijaan mul'ataniifi kaayyoo hojiilee faana deemanitti fayyadamuu; bakka namee dhiyeessuudhaan kakaasuu (si'eessuu);
- c. fedhii barattootaarratti hundaa'uudhaan tooftaalee muxxannoo waliindubbii dagaagsan qopheessuu yookin filachuu;
- d. barnoonni inni/isheen laatu/ttu haalaan ifa ta'uusaa gaaffilee hordoffii adda addaa gaafachuudhaan mirkaneessuu;
- e. Barachuu, qabiyyee murteeffachuu, odeeffannoo argachuu, kutaadhaan alatti shaakaluu fudhachuu kan qabu isa/ishee qofa akka hin taane mirkanneefachuu keessatti barattoonni hirmaachu qabu.
- f. Haala hiri'ummaa hanga sadarkaa barattoonni fedhii offii ibsuuf bilisa ta'aniitti uumuu qabu.

2. Barattoonni:

- a. akka fudhataa beekkumsa afaanii qofatti ofilaaluu osoo hintaane, argannoo hiikaa, hirmaannaafi burqisiisa yaadaatiif carraaquufi
- b. itt gaafatummaa barachuu, barnoota hojiilee idilee kutaatiin firoomsuu qabu.

3. Biiroon Barnoota Aanaa Diggaa:

- a. Barsiisota Afaan Oromoo kutaa saglaaffaa barsiisaniif leenjiiwwan adda addaa tooftaa barnoota caasluga waliin dubbii ilaalchisee akka laatamuuf haala mijeessuu;
- b. tooftaa adeemsi baruuf barsiisuu barattoota giddu galeessa godhate itti too'atamu (Kutaa galamee) uumuu
- c. Haala kitaabileen caasluga Afaan Oromoo haalaan itti qophaa'an mijeessuu qaba.

Madda Wabiilee

- Atkins, and et al. (1995). *Skill Development Methodology, part II*. Addis Ababa: Addis Ababa University.
- Batstone, R. (1995). *Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Best, J. W. and Kahn J. V. (1999). *Research in Education*. 7th edition New Deli: Prentice Hall.
- Brumfit, C. (1984). *Communicative Methodology in Language Teaching: The Roles of fluency and accuracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Celce-Murcia, M. (1984). "Interaction and Communication" *Forum – Vol XXII (2) PP 2-7*.
- Celce-Murcia, M. (1988). *Techniques and Resources in Teaching Grammar*. Hong-Kong: Oxford University Press.
- Celce- Murcia, M. (1991). *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Second Edition. Los Angeles: Heinle and Heinle Publishers.
- Genenew Bekele. (1992). *The Problem of Teaching Grammar*. Addis Ababa University (Unpublished, Senior Essay).
- Gootz, P. J. and Margaret, L. D. (1984). *Ethnography and Qualitative Design in Education Research*. Florida: Academic Press.
- Harmer, J. (1987) *Teaching and Learning Grammar*. Cambridge: Longman.
- Kral. T.J. (19). "Life – Saving Techniques for the Foreign Language Lost at Sea." *Forum anthology: Selected Articles from the English Teaching Forum 1984 – 1988*.
- Larsen – Freeman, D. (1991). Teaching Grammar, in *Techniques and Resources in Grammar Teaching*, P. 270- 278.
- Lema Gemechu. (1997). *Teaching of Passive Voice* Addis Ababa University (Unpublished, Senior Essay).
- Lewy, A. (1979). *Handbook of Curriculum Evaluation*. UNESCO: Paris.
- Little Wood W. T. (1981). *Communicative Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Malaman. Thomas, A. (1987). *Classroom Interaction*: Oxford. Oxford University Press.
- McDonough, J. and Shaw, C. (1993). *Materials and Methods in ELT*. Oxford: Black Well
- Nasr, R. T. (1972). *Teaching and Learning English*. Singapore: Longman Singapore Publisher.
- Rechards, J.C and Rogers, T. S (2001). *Approaches and Methods*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Richards, T. and LackHart, C. (1994). *Reflective Teaching in Second Language Classroom*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivers, W. M. (1983). *Communicating Naturally in Second Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rivers, W. M. (1987). *Interactive Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sowell, E. J. (1996). *Curriculum: An Integrative Introduction* New Jersey: Prentice Hall.
- Ur, P. (1988). *Grammar Practice and Activities: A Practical Guide for Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ur, P. (1996). *A course in Language Teaching Practice and Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ur, P. (1986). *A Course in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wajinryb, R. (1992). *Classroom Observation Tasks: A Resource Book for Teachers and Trainers*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dabaleewwan

YUNVARSITII ADDIS ABEBAA(FINFINEE) KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANI, JOORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKLOORI BABALEE “A”: GAAFANNOO BARATTOOTAA

Gaafannoo tooftaa barnoota caasluga waliin dubbii Afaan Oromoo ilaalchisee barattoota kutaa 9^{ffaaf} qophaa'an.

Kabajamaa

Barataa,

Gaafileen armaan gadii tooftaan barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo mana barumsa sadarkaa lammaffaa Godina Wallagga Bahaa Aanaa Diggaa Mana Barumsaa Ifaa sadarkaa lammaffaa keessatti hojiirra ooluu fi dhiisuusaa qorachuuf odeeffaannoo adda addaa walitti qabuuf kan dhiyaataniidha.

Kaayyoon qorannoo kanaa gaafilee ijoo qaamota tooftaa barnoota caasluga asiin olitti erame irratti xiyyeeffatan kan armaan gadii giddugaleeffachuudhaan hojiirra oolmaa tooftichaa sakkatta'uudha:

- ☐ Barnoonni waliindubbii caasluga Afaan Oromoo haala seerota hayyuuleen adda addaa kaa'aniin hojiirra olaa jira moo hin jiru? Yoo hin oolu ta'e rakkooleen jiran kam faadha?
- ☐ Hubannoon namoota hojiirra oolmaasaa tooftaa kanaarratti hirmaatan qaban maal fakkaata? Tooftaa isadur (duubatti hofoo) dha moo isa hammayyaatu hojiirra olaa jira? Osoo tooftichi akka mata dureetti fudhatame kun hojiirra ooluu baate, rakkoon adeemsa barumsa caasluga afaanichaa akkasumas barattoota muudatan maalfaa ta'uu malu? fi kan kana fakkaatan.
- ☐ Deebiin ati gaafilee kanneeniifi kan birootiif laattu galmagahinsa qorannoo kanaaf shoora guddaa laata.

Yaadachisa: Maqaa kee barreessuun hin barbaachisu.

Kutaa I. Odeeffannoo Dhuunfaa

Qajeelfama. I

Barataa, gaafilee armaan gadiitiif mallattoo ☐

Saanduqa keessatti barreessuudhaan deebisi: Galatomi

1. Maqaa mana Barumsa _____
2. Saala: Dh i Dha
3. Umurii: 15-17 18-20 20 ol
4. Kutaafi Daree _____ Lakkoofsa _____
5. Afaan kee isa dhalootaa (Mother tongue) _____
6. Haala Kitaaba kutaa itti argatte:
 - Dhuunfaadhaan - Gareedhaan
 - Cimdiidhaan - Tooftaa biro _____

Kutaa II. Odeeffannoo Dhimmoota Waliigalaa

Qajeelfama II

Barataa, gaafilee armaan gadii deebisuuf akka tolu, hiika yookin

furtuu armaan gadii hubadhu. Kana booda, mallattoo
deebii kee bakka bu’uu danda’u jalatti barreessi. Galatoomi!

☐ lakkoofsa

- Lak. “5” gaalee “Daraan Olaanaa” Jedhu bakka bu’a.
- Lak. “4” Jecha “Olaanaa” jedhu bakka bu’a
- Lakk. “3” gaalee “Giddugaleessa” jedhu bakka bu’a.
- Lakk “2” gaalee “Gadi aanaa” jedhu bakka bu’a
- Lakk “1” gaalee “Daraan gadi aanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lakk “0” gaalee “Gonkumaa hinjiru jedhu bakka bu’a.

Lak	Gaafiiwwan /odeeffannoo gaafataman	Lak. Deebii bakka					
		5	4	3	2	1	0
1	Fedhiin ati barumsa caaslugaaf qabdu						
2	Carraa barsisaan caasa caaslugatti fayyadamuudhaan tajaajiloota hayyama gaafachuu, seenaa himuu, kallatti himuu, yeroo himuu fi kan kana fakkaatan kutaatti akka dalagdu siiflaatu.						
3	Carraa maree adda addaa kan akka cimdii yookin garee xinnaa dhaan caasaarratti adeemsisuu, gabaasa maree gabaasuu, shaakala dubbi...barsisaan siif laatu.						
4	Carraa barumsa caaslugaa dubbisa keessatti barchuu						
5	Carraa barumsa caaslugaa dhaggeeffannaa keessatti shaakalu (barachuu)						
6	Tilmaamni yeroo barsisaan kutaatti itti fayyadamu kan ati shaakalaaf (dubbiif) fudhatuun yoo madaalamu						
7	Dalagni gilgaalota adda addaa kan akka rakkoolee hiikuu, waliin haasawuu, dorgommii dubbii (Debating) keessattii barattoonni adeemsisan						
8	Iftoominni kaayyoo gilgaalota kutaatiif barsisaan laatan.						
9	Iftoominni qajeelfamoota hojii gilgaalota kutaatiif barsisaan laatan.						

10	Yeroon barsisaan meeshaalee adda addaa kan akka gabatee yeroo, suurota adda addaa, filaash kaardota adda addaa barumsa ibsa caaslugaatiif itti fayyadaman						
11	Dalaga gilgaalota adda addaa kitaabaan ala ta'an kutaa keessatti barumsa caaslugaa irratti dalagdu						
12	Waliin dubbi barattoota giddutti kutaatti adeemsifamu (barumsa						
13	Ibsi barsisaan qabxilee barumsa caaslugaarratti laatan, yaadannoo barreessan, hojii gilgaalota yaadannoo booda dalagamaniif deebii						
14	Gaheewwan barsisaa: Yaadannoo qabxiilee caasaa caaslugaa barreessuu						
	☐ Gilgaalota yaadannoo booda dalagaman mara sirreessu						
	☐ Hubannoo caasicharratti hundaa'uudhaan barattoonni haala dubbiitin akka shaakalan gochuu; tajaajiloota adda addaa akka dubbatan goduu.						
15	Gaheewwan Barattootaa: Yaadannoo barreeffachuu fi gilgaalota dalaguu						
	☐ Caasichatti gargaaramuudhaan mare adeemsisuu, gaabaasa						
16	Yeroo dubbattu, caasluga cabsuun danda'a jettee sodaan ati qabdu						
17	Haalonni (Contexts) barsisaan barumsa caasaa caaslugaa barsiisuuf uuman yookin agarsiisan hagam ifa?						
18	Gaafileen adda addaa barsisaan hubannoo barattootaa sakatta'uuf						
19	Hubni fakkeenyawwan barsisaan barumsa caasaa tokkoon tokkoon						
20	Baayyinni gilgaalota ati kana dura maalummaasaanii yookin						

21. Rakkooleen biroo hafan kan jettu, barumsa caasaa caaslugaarratti haala dubbiitin kutaatti akka waliin hin dubbanne si daangeessan maal fa'a? wanta sitti mul'atu bakka duwwarratti barressi.

- a. _____
- b. _____
- c. _____
- d. _____

Ammas Galatoomi!

**YUN'ARSITHI ADDIS ABEBAA (FINFINNEE) KOLLEEJJII NAMOOMAA,
QO'ANNOO AFAANII, JORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTHI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUFU FOOKLOORII
DABALEE “B”: GAAFANNOO BARSIIISOTAA**

Kabajamaa

barsiisaa,

Gaafileen armaan gadii tooftaan barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo mana barumsa Ifaa sadarkaa lammaffaa Godina Wallagga Bahaa keessatti hojiirra ooluu fi dhiisuusaa qorachuuf odeeffannoo adda addaa walitti qabuuf kan dhiyaataniidha.

Kaayyoon isaas gaafilee ijoo wiirtuu tooftaa barumsa waliindubbii caasluga ta'an bu'uureeffachuudhaan argannoo tokkorra gahuu dha. Gaafilee kanneen keessaa muraasni isaanii kan armaan gadiiti:

- Barnoonni tooftaa caasluga waliindubbii Afaan Oromoo haala seerota hayyuuleen adda addaa akka yaadaatti teessisaniin hojiirra oolaa jira moo hin jiru? Yoo hin oluu ta'e, rakkooleen hojii baruuf barsiisuurratti mul'atan maal fa'a?

Hubannoon namoota hojiirraa oolmaasaa tooftaa kannarratti hirmaatan qaban maalfakkaata? Tooftaa isa duriidha /traditional method/ moo isa waliindubbiitu/ communicative approach/ hojiirra oolaa jira? Kan kana fakkataniidha.

Deebiiwwan isin gaaffilee kanneeniifi kan birootiif garalaafinaafi obsaan laattan galma gahinsa qorannoo kanaatiif iddoo guddaa qaba.

Hiccitii tokko tokko eeguuf akka tolu, maqaa keessan barreessuun hinbarbaachisu.

Galatoomaa!

Kutaa. I Odeeffannoo Dhuunfaa

Qajeelcha: Barsiisaa, gaaffilee dhimmicha kutaa seensaa jalatti ka'e ilaalchisee ibsa adda ta'e hinbarbaannef mallattoo/□/ saanduqa kenname keessatti barreessuudhaan deebisaa. Gaaffilee ibsa barbaadaniif, bakka duwwaawwan kennamanirratti barreessuudhaan deebisaa.

1. Maqaa mana barumsaa_____

2. Saala: Dhi Dha

3. Umurii: 21-25 31-35 41-50

26-30 36-40 50 ol

4. Sadarkaa barumsaa:

12+1 12+2 kan biro_____

12+4 12+3

5. Ijoo (major)_____ Duukee (minor)_____

6. Afaan dhalootaa (Mother tongue)_____

7. Muxxannoo Afaan Oromoo barsiisuu:_____

A. Sadarkaa lammafaa

B. Sadarkaa jiddu galeessaa_____

C. Kan biro_____

Kutaa II: ODEEFFAANNOO DHIMMOOTA WALIIGALAA

Qajeelcha: Gaafilee armaan gadii deebisuuf akka isinitti tolu, furtuu armaan gadii hubadhaa. Kana booda, mallattoo/□/ lakkofsa deebii keessan bakka bu’uu danda’u jalatti barreessaa. Galatoomaa!

Furtuu

- Lak. “5”, gaalee “Daraan olaanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “4”, jecha “Olaanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “3”, gaalee “Giddugaleessa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “2”, gaalee “gadi aanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lak. “1”, gaalee “Daraan gadi aanaa” jedhu bakka bu’a.
- Lakk “0”, gaalee “Gonkumaa hin jiru” jedhu bakka bu’a.

Lak.	Gaaffiiwwan	Lak. Deebii bakka bu’an					
		5	4	3	2	1	0
1	Fedhiin Afaan barsiisuu keessan						
2	Barbaachisummaa/shoora caaslugni barumsa afaanii keessatti qabu /taphatu/						
3	Caasaa caaslugaa barsiisuuf tooftaa hojiirra oolu/oolan:						
	A. Ibsa (Lecture)						
	B. Rakkoo furuu (Problem solving)						
	C. Maree (Discussion)						
	D. Gaafannaa (Inquiry)						
	E. Agarsiisa (Demonstration)						
	□ Kan biroo hoojiraate, dhuma waraqaa kanaatti Ibsaa						
4	Caasluga ogummaalee (skills) waliin barsiisuun hoo jiraate:						

	A. Gilgaalota dhaggeeffannaa keessatti						
	B. Gilgaalota dubbachuu keessatti						
	C. Gilgaalota barreefamaa keessatti						
5	Carraa caasicharratti barattoonni itti shaakaluu (dubbachuu, waliin haasa'uu, gochawwan adda addaa ittiin dalaguu (kutaa keessatti)						
6	Fedhiibarattooni caasicha baratannirratti mari'achuu, gochawwan adda addaa kan akka seenaa himuu, mormii (debating) kan kana fakkaatan kutaa keessatti adeemsisuuf qaban						
7.	Muxxannoo kaayyoo gilgaalota kutaatti barattoonni dalagan ibsuu						
8.	Muxxaannoo adeemsa (procedure) gilgaalonni itti dalagaman barattootaaf ibsuu.						
9	Muxxannoo gilgaalota adda addaa kitaabaan ala jiran kan kan akka rakkooleef furmaata laachu, tapha (game), walbaruu, kan kana fakkaatan barattoota dalagsiisuu.						
10	Itti fayyadamni meeshaalee gargaarsa barnoota (Supplementary materials)						
11	Itti fayyadamni caasaa kutaa (Class organization used):						
	A. Cimdii (pair)						
	B. Garee xixinnoo						
	C. Daree mara (Whole Class)						
	D. Barataa dhuunfaa						
12	Akaakuu wal hubannoo (interaction) kutaa (hoojiraate):						
	A. Barataa-Barataa						
	B. Barsiisaa-barattoota						
	C. Lachuu						
13	Leenjiiwwan adda addaa isiniif laataman						
14	Barattoonni gaaffii gaafachuu sodaan qaban						

15. Shoorriwwan (roles) caaslugani barnoota afaanii keessatti qabu maal faa

ta'u danda'a?

16. Caasluga tooftaa waliindubbiitiin barsiisuun maal maal of keessaa qaba?

17. Barnoota caasluga keessatti gaheen barsiisaa maal maal ta'uu jettu?

18. Barnoota caaslugaa keessatti gaheen barataa maal fa'i ta'uu qaba jettan?

19. Karoora barnootaa:

a. kan woggaa ni qopheeffattuu?

Eeyye ☐

Miti ☐

b. Kan torbanii ni qopheeffattuu?

Eeyye Miti

c. Caacculee ijoon (major elements) qophii karoora barnootaa maal fa'i?

☐ Kan woggaa _____

☐ Kan torbanii _____

20. Bu'aan (goal) barumsa caaslugaa maali jettu?

21. "Barnoota caasluga keessatti barsiisonni odeeffannoo barattoonni kanadura beekan barsiisuu qabu, sababni isaas kaka'umsa barumsaa ittiuma" jedhutti ni amantu?

Eeyyee Miti (Sababa keessan osoo laatani!)

22. Caasluga tooftaa waldubbiitiin barsiisuuf rakkoolee ni jiru jettan

barreessaa:

Galatoomaa!

**YUNIVARSITII ADDIS ABEBAA (FINFINNEE) KOLLEEJJII NAMOOMAA,
QO'ANNOO AFAANII, JOORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTII MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUFII FOOKLOORII
DABALEE “C”: GAAFFIIFI DEEBII/HOGGANITOOTAA**

Kabajamaa

Kaayyoon gaaffiifi deebii kanaa kallattiidhaan tooftaa barnoota waliindubbii caasluga Afaan Oromoo Godina Wallagga Bahaa Aanaa Diggaa Mana Barumsaa Ifaa sadarkaa Lammaffaa keessatti hojiirra ooluufi dhiisuusaa sakatta'uuf odeeffannoo gara waajjira keessaniitiin argamuu danda'u walitti qabuudha.

Gaaffilee

1. Barumsi Afaan Oromoo keessumattuu kan caaslugaa, manneen barumsa sadarkaa lammaffaa keessatti barsiisaadha moo barattoota jiddu galeeffata? Haala mana barumsaa /Aanaa/Godina kana keessa jiru osoo ibsitanii?
2. Tooftaaleen hojiirra oolmaa kanaa/ yoo oole/ittiin too'attan maal fa'i?
3. waggaatti /simisteeratti/ ji'a saditti /kan biroo.../ si'a meeqa?
4. Qunnamtiin qophii, hojiirra oolmaasaa, madaalliifi gabaasa, kan kana fakkaatan, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa ilaalchisee manni barumsa sadarkaa lammaffaafi (kutaa sagal) aanaa, aanaafi godina jidduu jiru maal fakkaata?
5. Barsiisonni Afaan Oromoo sadarkaa kanatti kutaa sagal barsiisan adeemsa baruuf barsiisuu keessatti maal fakkaatu, keessumattuu qabxiilee armaan gaditti taa'anirratti?
 - a) Qophii karoora barumsaa kan woggaafi torbanii qopheessuu irratti:
 - b) Itti fayyadama meeshaalee gargaarsa barnootaa adda addaa irratti:
 - c) Mana kitaabaatti/Intarneetiitti/ wiirtuu barnootaa.... Gilgaalota adda addaa qopheessuuf fayyadamuu irratti
 - d) Kabaja/itti fayyadama/yeroorratti
6. Walumaagalatti, tooftaa barumsa waliindubbii caaslugaa/afaanii barnoota barattoota giddu galeessa godhate hojiirra oolchuuf rakkooleen muudachuu danda'an maal faa ta'u jettanii yaaddu?
7. Carraaleen leenjjiwwan adda addaa barsiisonni Afaan Oromoo kutaa sagal barsiisan argatan maal fa'i? (yoo jiraate).

Galatoomaa

**YUNIVARSITII ADDIS ABEBAA (FINFINNEE) KOLLEEJII NAMOOMAA,
QO'ANNOO AFAANII, JOORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTHI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUFII FOOKLOORII**

DABALEE “D”: ULAAGAA DAAWWII KUTAA

Guyyaa

Kaayyoo barnootaa

Qabiyyee

Mataduree

Turtii (duration) _____

1. Xiyyeeffannoo

barataarraa.

☐ Haala barattoonni itti dalagan:

A. Garee maraan (Whole class) _____

B. Gareewwan xixinnoodhaan _____

C. Cimdiiidhaan _____

D. Dhuunfaadhaan _____

☐ Gahee barataa (kutaatti) _____

2. Xiyyeeffannoo barsiisaarraa:

☐ Haala barsiisaan yerootti fayyadamu (barumsarratti)

☐ Yeroo seensaaf itti fayyadame _____

☐ Yeroo dhiyeessaaf fudhate _____

☐ Yeroo cuunfaa barnootaa dalagu:

☐ Gaheewwan inni dareetti dalagu:

A. _____

B. _____

C. _____

D. _____

☐ Haala barsiisaan barattootaa itti kakaasu:

A. _____

B. _____

C. _____

D. _____

E. _____

☐ Itti fayyadama meeshaalee gargaarsa barnootaa (yoojiraate):

Kaayyoo

3. Adeemsa dhiyeessa fi Shaakalaa:

☐ Haala haalonniitti (contexts) uumaman: _____

☐ Xiyyeeffannoo barsiisaa:

A. Caasaa caaslugaarratti _____

B. Hiika Caasaarratti _____

C. Dhugooma hawaasummaarratti _____

D. Hundumarrattuu _____

☐ Carraa shaakala caasaa caaslugaa:

A. Daraan olaanaa _____

B. Olaanaa _____

C. giddugaleessa _____

D. Gadi aanaa _____

E. Baayyee gadi aanaa _____

F. Gonkumaa Hinjiru _____

☐ Carraan shaalaa haala kamiin mirkanaa'a? (yoo jiraate)

A. _____

B. _____

4. Sadarkaa hirmaannaa (Production)

A. Hojiilee barattoonni dalagan (Kutaatti).

B. Hojiileen kutaa kaayyoo barnootichaa faana deemuu?

Eeyyee Miti

5. Too'annaa kutaa (classroom management):

A. Hojiileen kutaa haala salphaadhaan barattootaa dhiyaate?

Eeyyee Miti

B. Barattoonni jaaqumfamani? (Are the student confused)?

- Kaayyoorratti _____

- Adeemsota hojiileerratti _____

C. Haala Kutaa:

- Callisaa (silent) _____

- Wacaa (loud) _____

- Sagalee sadarkaa barbaachisaa _____

6. Yaad deebii (Feedback):

A. Kan dhuunfaadhaan laatamu _____

B. Kan gareedhaan kennamuu _____

C. Kan yeroo barbaachise laatamu _____

7. Si'aayina (motivation):

☐ Haala kutaa:

- kan haalaan ka ka'e.

- kan ciminaan dalagu

- kan biroo

8. Daawwii waliigalaa (overall observation)

Ibsa

Ani qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti caqafame qorannoon kun hojiikoo ta'uu isaafi kanaan dura yuunivarsiitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaaf hin dhiyaanne ta'uusaa akkasumas, wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee, wabii keessatti kaa'uu koo nan mirkaneessa.

Maqaa _____

Mallattoo_____

Guyyaa _____